

Neki psihološki prediktori namjere odlaska ili ostanka u Hrvatskoj

Kasap, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:757698>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju

Diplomski sveučilišni studij psihologije (jednopedmetni)

Petra Kasap

**Neki psihološki prediktori namjere odlaska ili
ostanka u Hrvatskoj**

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru
Odjel za psihologiju
Diplomski sveučilišni studij psihologije (jednopedmetni)

Neki psihološki prediktori namjere odlaska ili ostanka u Hrvatskoj

Diplomski rad

Student/ica:

Petra Kasap

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Vera Čubela Adorić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Petra Kasap**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Neki psihološki prediktori namjere odlaska ili ostanka u Hrvatskoj** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 12. ožujka 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	3
1.1. <i>Emigracija – definicije i značaj</i>	3
1.2. <i>Republika Hrvatska – iseljavanje nekad i danas</i>	4
1.3. <i>Teorije migrantskog ponašanja</i>	6
1.4. <i>Psihologijska istraživanja migracija</i>	8
1.4.1. <i>Migrantsko ponašanje u kontekstu teorije planiranog djelovanja</i>	11
1.4.2. <i>Vrijednosti i migrantsko ponašanje</i>	16
1.4.3. <i>Sociodemografski profil emigranata – tko odlazi?</i>	18
2. POLAZIŠTE, CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	20
2.1. <i>PROBLEMI</i>	23
2.2. <i>HIPOTEZE</i>	23
3. METODA.....	25
3.1. <i>SUDIONICI</i>	25
3.2. <i>MJERNI INSTRUMENTI</i>	27
3.2.1. <i>Upitnik za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske</i>	27
3.2.2. <i>Upitnik za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj</i>	30
3.2.3. <i>Prikaz osobnih vrijednosti (eng. Portrait Values Questionnaire - PVQ 21)</i>	32
3.3. <i>POSTUPAK</i>	34
4. REZULTATI	35
4.1. <i>Latentna struktura primijenjenih upitnika</i>	35
4.1.2. <i>Konfirmatorna faktorska analiza Upitnika za predviđanje namjere odlaska</i>	42
4.1.3. <i>Konfirmatorna faktorska analiza Upitnika za predviđanje namjere ostanka</i>	44
4.2. <i>Deskriptivni podatci</i>	46
4.4. <i>Usporedba rezidenata i emigranata</i>	50
4.5. <i>Povezanost ispitivanih varijabli</i>	51

4.6. <i>Doprinos stava prema odlasku i ostanku, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom te vrijednosti namjeri odlaska i namjeri ostanka u Hrvatskoj</i>	55
4.6.1. <i>Namjera odlaska</i>	56
4.6.2. <i>Namjera ostanka</i>	56
4.6.3. <i>Namjera odlaska</i>	58
4.6.4. <i>Namjera ostanka</i>	58
5. RASPRAVA.....	58
5.1. <i>Latentna struktura upitnika</i>	58
5.2. <i>Usporedba rezidenata i emigranata</i>	61
5.3. <i>Povezanost ispitivanih varijabli</i>	63
5.4. <i>Doprinos stava prema odlasku i ostanku, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom, vrijednosti namjeri odlaska i namjeri ostanka</i>	66
5.5. <i>Završna razmatranja</i>	70
6. ZAKLJUČAK.....	71
7. LITERATURA	72
8. PRILOZI.....	80

Sažetak

Neki psihološki prediktori namjere odlaska ili ostanka u Hrvatskoj

Prekomjerno iseljavanje važno je demografsko i društveno-političko pitanje u Republici Hrvatskoj. Konceptualni okvir ovog istraživanja predstavlja teorija planiranog djelovanja (Ajzen, 1991), dosad provjeravana u nekoliko stranih istraživanja u kontekstu iseljavanja. S obzirom na to da su psihološki čimbenici namjere odlaska i namjere ostanka u Hrvatskoj relativno neistraženi, cilj ovog istraživanja bio je ispitati doprinos stava prema odlasku i ostanku, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane kontrole u vezi s odlaskom i ostankom te vrijednosti u objašnjenju varijance namjere odlaska i ostanka u Hrvatskoj. U tu svrhu provedeno je online korelacijsko istraživanje na prigodnom uzorku od 414 sudionika od čega je njih 225 imalo status rezidenta, a 189 status emigranta. Sudionici su ispunjavali *Upitnik za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske*, *Upitnik za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj*, *Prikaz osobnih vrijednosti* te *Upitnik općih podataka*. Rezultati ispitivanja faktorske strukture Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske i Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj ukazuju na peto-faktorsku strukturu (stav prema pozitivnim aspektima odlaska i ostanka, stav prema negativnim aspektima odlaska i ostanka, subjektivne norme u vezi s odlaskom i ostankom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom i ostankom, namjera odlaska i namjera ostanka). Osim toga, utvrđeno je da su kod rezidenata i emigranata značajni pozitivni prediktori namjere odlaska stav prema pozitivnim aspektima odlaska i percipirana kontrola u vezi s ostankom, dok je stav prema pozitivnim aspektima ostanka značajan negativan prediktor. Kod rezidenata je utvrđen i značajan pozitivan doprinos subjektivnih normi u vezi s odlaskom te značajan negativan doprinos percipirane kontrole u vezi s odlaskom, subjektivnih normi u vezi s ostankom te zadržavanja tradicionalnih odnosa u objašnjenju varijance namjere odlaska. U objašnjenju varijance namjere ostanka kod rezidenata i emigranata utvrđen je značajan negativan doprinos stava prema pozitivnim aspektima odlaska i percipirane kontrole u vezi s ostankom kao i značajan pozitivan doprinos stava prema pozitivnim aspektima ostanka. Također, na poduzorku rezidenata dobiven je značajan pozitivan doprinos percipirane kontrole u vezi s odlaskom, subjektivnih normi u vezi s ostankom i zadržavanja tradicionalnih odnosa te značajan negativan doprinos subjektivnih normi u vezi s odlaskom i vlastitog probitka. Kod emigranata je utvrđen još značajan pozitivan doprinos otvorenosti za promjene u objašnjenju varijance namjere ostanka.

Ključne riječi: rezidenti, emigranti, teorija planiranog djelovanja, namjera odlaska i namjera ostanka u Hrvatskoj

Abstract

Some psychological predictors of emigration intention or intention to stay in Croatia

Excessive emigration has been an important demographic and socio-political issue in the Republic of Croatia. The conceptual framework of this research is the theory of planned behavior (Ajzen, 1991) which is so far tested in several foreign studies in the context of emigration. Since the psychological factors of emigration intention and intention to stay in Croatia are relatively unexplored, this study aimed to examine the contribution of attitudes toward emigration and stay, subjective norms related to emigration and stay, perceived behavioral control related to emigration and stay and values in explaining the variance of emigration intention and intention to stay in Croatia. For this purpose, an online correlation survey was conducted on a convenience sample of 414 participants, of whom 225 had resident status and 189 had expatriate status. Participants completed the *Questionnaire for predicting the intention to emigrate from Croatia*, *Questionnaire for predicting intention to stay in Croatia*, *Portrait values questionnaire-PVQ 21* and *General information questionnaire*. The results of the examination of the factorial structure of Questionnaire for predicting the intention to emigrate from Croatia and Questionnaire for predicting intention to stay in Croatia indicated a five-factor structure (attitude toward positive aspects of emigration and staying, attitude toward negative aspects of emigration and staying, subjective norms related to emigration and staying, perceived behavioral control related to emigration and staying, emigration intention and intention to stay). What is more, the results of conducted analyses showed that, on both subgroups, attitude toward positive aspects of emigration and perceived behavioral control related to staying are positive predictors, while attitude toward positive aspects of stay is a significant negative predictor of emigration intention. On the subgroup of residents, there was also a significant positive contribution of subjective norms related to emigration and significant negative contribution of perceived behavioral control related to emigration, subjective norms related to staying and conservation in explaining the variance of emigration intention. Moreover, in explaining the variance of intention to stay in Croatia, both on the subgroup of residents and subgroup of emigrants, the significant negative contribution of attitude toward positive aspects of emigration and perceived behavioral control related to staying and significant positive contribution of attitude toward positive aspects of staying were found. Also, only on the subgroup of residents, the results obtained significant positive contribution of perceived behavioral control related to emigration, subjective norms related to staying and conservation but also a significant negative contribution of subjective norms related to emigration and self-enhancement. On the subgroup of emigrants, there was also a significant positive contribution of openness to change in explaining the variance of intention to stay.

Key words: residents, emigrants, theory of planned behavior, emigration intention and intention to stay in Croatia

1. UVOD

1.1. Emigracija – definicije i značaj

Povijest ljudskog roda ukazuje na činjenicu da su migracije tisućljetni proces i konstantan društveni fenomen. Sva ljudska društva i kulture karakteriziraju migracije jer su upravo one jednim dijelom doprinijele važnim materijalnim, kulturalnim i duhovnim načinima razmjene. Osim toga, bilo da su uvjetovane političkim, ekonomskim ili društvenim faktorima, migracije su uvijek za cilj imale kvalitetniji život nekog pojedinca ili grupe pa bi se s pravom moglo reći da predstavljaju svojevrsnu adaptivnu strategiju. Štoviše, iako je većina suvremenog svjetskog stanovništva sjedilačka što znači da tijekom svog životnog vijeka ostaje u zemlji ili, općenito rečeno, području podrijetla, više od milijarde svjetskog puka čini mobilnu populaciju (Župarić Iljić, 2016).

Migracija se u širem smislu definira kao bilo koji oblik preseljenja, odnosno trajnog ili privremenog mijenjanja mjesta boravka s jednog područja, bilo da je riječ o gradu, regiji ili državi, na neko drugo. U užem smislu, migracija podrazumijeva isključivo trajne promjene mjesta boravka, dok se termin cirkulacija odnosi na promjene privremenog karaktera (Šverko, 2005). Migracije, a osobito one međunarodnog karaktera, nisu slučajne i spontane. Na tragu toga, u jednoj od ranijih, ali preciznijih definicija, Mangalam (1968, prema Jurić 2018) pojašnjava kako je, u slučaju migracije, riječ o relativno trajnom odlasku pojedinca ili grupa iz jedne geografski određene lokacije prema drugoj, kojemu prethodi proces odlučivanja pojedinca zasnovan prvenstveno na hijerarhijski uređenim skupovima vrijednosti i želja, a koji u konačnici rezultira promjenom interakcijskog sustava migranta. Ravenstein (1985, prema Gurieva, Tcvetkova, Samuylova, Konfisakhor i Anisimova, 2015) ističe da migracija ovisi o interakciji četiri skupine glavnih faktora: faktora koji utječu na migrantovo početno mjesto stanovanja (1), faktora koji utječu na fazu migracije (2), faktora koji utječu na potencijalnu migrantovu ciljnu destinaciju (3) te osobnih faktora koji primarno uključuju sustav osobnih preferencija (4).

Jurić (2018) ističe da su iz pojma migracija izvedeni sljedeći pojmovi: *emigracija* (*lat. emigratio*), koja označava kako dobrovoljno, tako i prisilno iseljenje iz zemlje u kojoj je osoba do tada živjela (uključujući izbjeglice i političke disidente), te njoj suprotan pojam *imigracija* (*lat. imigratio*), odnosno doseljavanje stanovništva na neki teritorij. Još jedan termin proizašao iz prethodno navedenog pojma, a relevantan za ovaj rad, jest *migrant* ili,

prema opće prihvaćenoj operacionalnoj definiciji, svaka osoba koja je izvan vlastite zemlje podrijetla provela više od godinu dana (Jurić, 2018).

Emigracija ili iseljavanje je, prije svega, važan društveni fenomen jer izravno rezultira dvjema, za cjelokupni narod neke države, krucijalnim posljedicama - „poremećajem“ unutar dobne strukture stanovništva i smanjenjem biološke osnove za obnavljanje stanovništva (Akrap i Strmota, 2015). Osim toga, unatoč uobičajenom vjerovanju da iseljavanje „pogađa“ samo zemlju podrijetla, valja naglasiti kako ono ostavlja dugoročne ekonomske, društvene i demografske posljedice i na određenu zemlju. Naime, fertilitetni potencijal, struktura stanovništva, veličina i prostorni razmještaj obiju vrsta zemalja samo su neke od varijabli koje se značajno mijenjaju upravo uslijed migracijskih procesa. Kad je riječ o posljedicama iseljavanja, valja naglasiti kako je moguće razlikovati trenutačne jednako kao i dugoročne učinke istog. Dok se trenutačni učinak iseljavanja izražava samim preseljenjem direktno rezultirajući promjenom broja stanovnika, izmjenom njihovog prostornog razmještaja te promjenom demografske strukture, dugoročni učinak vidljiv je tek nakon određenog vremena pri čemu za krucijalne posljedice ima događaje poput rođenja, umiranja, novih brakova i razvoda (Akrap, Strmota i Ivanda, 2017). Općenito govoreći, učinci iseljavanja mogli bi se podijeliti na pozitivne, negativne i dvojbene. U tom smislu, kao pozitivni učinci izdvajaju se manja nezaposlenost i veće plaće u struci emigranata, novčane doznake iz inozemstva te ljudski i financijski kapital mogućih povratnika. S druge strane, među negativne učinke mogli bi se ubrojiti „odljev mozgova“ te gubitak ljudskog kapitala, gubitak financijskog kapitala emigranata, manja produktivnost te negativan utjecaj iseljavanja stanovništva na rast BDP-a. Ipak, budući da je riječ o kompleksnom procesu, opravdano je spomenuti i neke dvojbene učinke iseljavanja poput veće participacije na tržištu rada obitelji emigranata koje ostaju, manje participacije na tržištu rada obitelji koje primaju novčane doznake i lakše buduće potencijalne migracije stanovništva (Jurić, 2018).

1.2. Republika Hrvatska – iseljavanje nekad i danas

Republika Hrvatska tradicionalno je zemlja emigracije. Da bi ilustrirao značenje te činjenice povjesničar Tado Jurić (2018, str. 26) navodi „*da danas postoje dvije Hrvatske: jedna stvorena na hrvatskome etničkom prostoru – Republika Hrvatska, te druga brojčano podjednako velika, koju čine Hrvati izvan domovine – iseljena Hrvatska*“. Imajući u vidu trenutnu društvenu situaciju, opravdano je očekivati kako će s vremenom iseljena Hrvatska

rasti, što će, s druge strane, Republici Hrvatskoj postaviti brojne izazove demografskog, gospodarskog i nacionalnog karaktera.

Do danas je moguće razlikovati tri suvremena emigracijska vala. U razdoblju od 1950-ih godina Hrvatska je bilježila visoku stopu vanjske migracije, pri čemu je većina emigranata imala za cilj zapadnu Europu, konkretno Njemačku. Te migracije bile su motivirane prvenstveno financijskim razlozima, stoga je većina emigranata težila povratku u domovinu. Ipak, ono što je trebao biti tek privremeni rad u inozemstvu, zbog čega su radnici došljaci, mahom niže obrazovani muškarci srednje životne dobi, dobili simboličan naziv „gastarbajteri“ (njem. der Gastarbeiter – gostujući radnik), s vremenom je, u znatnoj mjeri, ipak evoluiralo u trajno preseljenje, a ponekad i u spajanje obitelji. Pored toga, ne smije se zanemariti niti činjenica da je jedan dio migracija u ovom razdoblju, napose u prvom hrvatskom poslijeratnom valu, bio uvjetovan političkim motivima.

Nadalje, emigracije 1990-ih godina bile su u najvećoj mjeri uzrokovane ratnim zbivanjima, odnosno nesigurnim društveno-političkim uvjetima, gospodarskom krizom i nezaposlenošću. U tom je razdoblju najveći dio Hrvata i drugih hrvatskih državljana emigrirao u zapadnoeuropske i prekoceanske države. Akrap i Strmota (2015) pritom upozoravaju da je, u usporedbi s prethodnim iseljeničkim valovima, ovaj imao znatno nepovoljnije posljedice u demografskom smislu. Drugim riječima, ovog puta Hrvatsku je napustio značajan udio mladih ljudi. Poslijeratne godine u Hrvatskoj obilježilo je svojevrsno stišavanje migracijskih tokova, međutim, i u tom razdoblju hrvatsko stanovništvo smanjilo se za približno sedam posto. Mežnarić i Stubbs (2012) uočavaju kako je, u tom slučaju, emigraciji pribjegli uglavnom stanovništvo iz ratom pogođenih područja kao i najsposobnija radna snaga.

Župarić Ilić (2016) upozorava da je od 2009. godine, odnosno od ekonomske krize koja je zahvatila i Hrvatsku, uočljiv trend iseljavanja hrvatskih državljana, ali i stranaca iz Hrvatske, što se osobito intenziviralo ulaskom Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine, između ostaloga, zbog brojnih beneficija u kontekstu zaposlenja i profesionalnog usavršavanja. Ilustracije radi, a izraženo u brojkama, nedavni treći emigrantski val, od 2006. do 2016. rezultirao je gotovo eksponencijalnim padom broja stanovnika - 164 073 ljudi napustilo je RH (Potočnik i Adamović, 2018). Prema nekim recentnijim procjenama, danas u Hrvatskoj živi manje od četiri milijuna ljudi, što je oko 300 000 manje nego tijekom zadnjeg popisa stanovništva 2011. godine (DZS, 2018). Ipak, treba naglasiti kako se u Hrvatskoj iz metodoloških razloga zapravo ne zna točan broj iseljenih, a kako su i znanstvena istraživanja na tu temu vrlo rijetka, zaključak je da su sve procjene prvenstveno spekulativne.

Ono što osobito zabrinjava jest činjenica da znatan broj mladih izvještava o namjeri odlaska. Primjerice, u nedavno provedenom istraživanju koje je proveo istraživački tim Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (AZVO, 2018), utvrđeno je da učenici srednjih škola u Republici Hrvatskoj iskazuju visoku razinu pesimizma prema budućnosti svoje domovine. Gotovo polovina njih, a radi se o jednom od dosad najvećih istraživanja u Hrvatskoj ($N=13301$), percipira hrvatsku budućnost negativnom ili čak vrlo negativnom. Pritom se pokazalo da postoje značajne razlike ovisno o školskom uspjehu pa su tako višu razinu pesimizma iskazali uspješniji učenici. U skladu s time, u ukupnom uzorku, čak 47.5% sudionika svoju budućnost za 20 godina vidi izvan Hrvatske, a u nekoj drugoj zemlji Europske unije ili izvan njenih granica (AZVO, 2018). Štoviše, u velikom međukulturalnom četverogodišnjem istraživanju (2011.-2015.) na mladima (15-18 godina) iz 14 europskih zemalja (Perasović, Franc i Mustapić, 2017) utvrđeno je da hrvatski mladi iskazuju najnegativnije stavove prema političarima te najmanje povjerenje u institucije. Iako u središtu tog projekta nije bio problem iseljavanja, njegovi rezultati indikativni su i za tu temu. Konkretno, rezultati o najistaknutijem interesu mladih za pitanja zapošljavanja i stanovanja sugeriraju važnost ekonomskih čimbenika kao mogućih uzroka iseljavanja, dok značajno nezadovoljstvo politikom i izraziti manjak povjerenja u institucije impliciraju moguću važnost društvene nepravde, zloupotrebe moći i korupcije za taj društveni problem.

Iz prethodno navedenih podataka može se zaključiti da je aktualna demografska, gospodarska i društvena slika Hrvatske vrlo nepovoljna budući da je pojačano iseljavanje, kakvo ju karakterizira posljednjih nekoliko godina, opterećeno ozbiljnim posljedicama kao što su depopulacija, starenje stanovništva, poremećaji na tržištu rada, destabilizacija mirovinskog, zdravstvenog i socijalnog sustava. Prema tome, važno je usmjeriti se na otkrivanje i razumijevanje ključnih razloga i determinanti (namjere) odlaska kako bi se moglo ozbiljno i sistematski pristupiti kreiranju onih politika koje bi osigurale zadržavanje i povratak (mladih) ljudi u RH.

1.3. Teorije migrantskog ponašanja

Premda su migracije karakteristične za mnoga geografska područja kao i različita povijesna razdoblja, interes za njihovo detaljnije proučavanje se značajno intenzivirao tek krajem 20. i početkom 21. stoljeća zbog sve teže kontrole, kao i neuspjeha u praćenju i prevenciji ilegalnih migracija (Masey i sur., 1993, prema Batić Očovaj, 2016). Uvjerljiv primjer novijeg datuma, koji ide u prilog tezi o istraživačkom značaju migracijskih procesa

za suvremeno društvo, je najnovija migrantska kriza sa Bliskog istoka koja se može nazvati i najvećom izbjegličkom krizom modernog doba, a koja je itekako imala utjecaj na europsko, ali i hrvatsko društvo (Krište, 2017). Osim toga, Hrvatska je specifična utoliko što se, prvenstveno zbog loše gospodarske situacije te nepovoljnih društveno-političkih okolnosti, negativan trend iseljavanja nastavlja i dalje pa se, u skladu s time, zadnjih nekoliko godina bilježi značajno veći broj odseljenih nego doseljenih.

Iako je do danas razvijen niz različitih teorija migrantskog ponašanja i dalje ne možemo govoriti o postojanju neke univerzalne i općeprihvaćene teorije migracije. Teorije migracije mogu se ugrubo podijeliti, ovisno o znanstvenom području kojem pripadaju, na sociološke, ekonomske (mikro i makro), geografske te objedinjujuće (Bijak, 2011, prema Batić Očovaj, 2016). Za potrebe ovog rada u nastavku teksta bit će dan prikaz samo nekih od najznačajnijih, i za ovaj rad, najrelevantnijih pristupa te paradigmi.

Faist (2000, prema Božić i Burić, 2005) naglašava da sva istraživanja migrantskog ponašanja u srži počivaju na sljedeće tri osnovne razine: individualnoj (1), političko–ekonomsko–kulturalnoj strukturi u zemlji podrijetla (2) te društvenoj i simboličkoj vezi između migranta i grupa te postojećih resursa (3). Drugim riječima, prva razina odnosi se na razinu autonomije mogućeg migranta, stoga je kao takva odlučujuća za njegovu konačnu odluku o migraciji. Suprotno tome, druga razina reflektira razinu društveno-političkog stanja u nekoj zemlji, procjenu ekonomske perspektive, stanje s političkim slobodama i slično, dok treća razina podrazumijeva strukturu, snagu i otpornost društvenih veza i njihova sadržaja između onih koji ostaju i samog migranta. Iz navedenih postavki proizlazi da je proučavanje migracija moguće podijeliti na tri razine: mikrorazinu, mezorazinu i makrorazinu.

Ekvivalentno Faistovim (2000, prema Božić i Burić, 2005) razinama, mikrorazina (1) usmjerena je na samog pojedinca i njegov odabir da migrira ili ne. U tom smislu od ključnog je značaja racionalnost – odluka o migraciji se donosi na osnovu procjene omjera koristi i gubitaka pa se samu migraciju promatra kao i bilo koju drugu investiciju koja bi trebala rezultirati nekim dobitima u budućnosti. Mezorazina (2), s druge strane, polazi od sadržaja i forme veza koje potencijalni migrant ima pri čemu je osobit interes posvećen utjecaju veza s onim prijateljima, članovima obitelji i poznanicima koji imaju konkretno migracijsko iskustvo. Naime, povezanost i komunikacija s njima često u pojedincu „probudi“ ideju o vlastitoj migraciji, uvjetuje njezino sazrijevanje tijekom vremena, a u konačnici i stvaran čin, odnosno preseljenje. Makrorazina (3) je bazirana na političkim, ekonomskim i kulturalnim strukturama što znači da su varijable relevantne za istraživanja

takve vrste: tržište rada, (ne)zaposlenost, visina plaće, , aktualne društvene norme i tome slično (Jurić, 2018).

Jedno od najpopularnijih, ali i najrobusnijih tumačenja migracija pružio je *model faktora privlačenja i odbijanja* (Lee, 1966, prema Golub, 1992) koji pretpostavlja da emigraciju uzrokuje kombinacija faktora odbijanja poput loših gospodarskih prilika u zemlji porijekla, prirodnih nepogoda, nezaposlenosti, nestabilne političke situacije, neslaganja s vrijednosnim sustavom matične zajednice, ali i faktori privlačenja kao što su bolje ekonomske prilike i politička situacija u zemlji imigracije, veća vjerojatnost zapošljavanja, bolja zarada i životni uvjeti, više prilika za profesionalnim usavršavanjem te privlačna prirodna okolina (Golub, 1992). Odluka o odlasku pritom je pod značajnim utjecajem nekih intervenirajućih varijabli kao što su obiteljske i rodbinske veze u državi emigracije te visoki financijski troškovi preseljenja. Kakogod, krucijalno je da ta odluka ne ovisi direktno o objektivnim faktorima privlačenja i odbijanja, nego isključivo o percepciji i očekivanjima mogućeg migranta (Lee, 1966, prema Božić i Burić, 2005). Na tragu toga, navedena teorija je naknadno nadopunjena mikroanalitičkim modelom autora Fassmann i Hintermann (1997, prema Božić i Burić, 2005), koji također naglašavaju kako dominantan značaj pri donošenju odluke o migraciji imaju upravo percepcija situacije te motivacija.

1.4. Psiholgijska istraživanja migracija

Premda je prepoznata potreba za interdisciplinarnim istraživačkim radom, ovom temom se i dalje pretežito bave sociolozi, ekonomisti i demografi, ali međusobno izolirano, odnosno držeći se vlastitog kuta gledanja. Psiholgijska istraživanja na tu temu također su relativno rijetka i fokusirana pretežito na procese akulturacije emigranata (Gurieva, Kostromina, Tcvetkova, Samuylova, Konfisakhor i Anisimova, 2015), mada su već autori pionirskih istraživanja u ovom području jasno upozorili upravo na važnost psihološkog doprinosa analizi uzroka migracija u vidu proučavanja utjecaja motiva, vrijednosti, ciljeva i stavova (Batić Očovaj, 2016).

U svakom slučaju, dosadašnja psiholgijska istraživanja mogu se sistematizirati u tri temeljne paradigme (Moon, 1995, prema Batić Očovaj, 2016): društveni ili institucionalni okvir (1), individualni okvir (2) i kulturalni okvir (3). Prva paradigma razvila se unutar urbane geografije pa migracije primarno promatra iz perspektive društvenog okvira. To znači da je poglavito usmjerena na različite faktore privlačenja i odbijanja te fizička i društvena obilježja razmatranih destinacija koja, prema ovom pristupu, predstavljaju

krucijalne odrednice migrantskog ponašanja. Sljedeća paradigma bavi se individualnim razlikama sumirajući na taj način nekoliko različitih pristupa u psihologiji: bihevioristički, kognitivistički i motivacijski. U konačnici, posljednja - kulturalna paradigma objedinjuje dvije prethodno navedene stavljajući osnovni fokus na proučavanje toga kako pojedinac doživljava vlastitu kulturu i mjesto života.

Iako analiza ekonomskih čimbenika igra odlučujuću ulogu u motivaciji za odlaskom iz zemlje, njome se ne mogu objasniti individualne razlike kao niti u potpunosti predviđati odlazak. Šverko (2005) jasno naglašava da za razliku od faktora privlačenja i faktora odbijanja koji samo opisuju objektivne društveno-ekonomske (ne)prilike neke zemlje, psihološki koncepti poput stavova i doživljaja stanja u zemlji doista determiniraju želju za odlaskom u inozemstvo. U tom duhu je i zaključak ruske psihologinje Frolove (2010) koja ističe da je opseg emigracijskih motiva značajno porastao u „novije“ vrijeme. Naime, dok su ranije emigracije bile primarno političkog i etničkog karaktera, početkom 21.stoljeća dogodio se svojevrsni preokret ka pretežito socijalnim i psihološkim motivima.

Frieze i Li (2010) ističu da upravo individualne razlike u privrženosti ili zadovoljstvu situacijom i mjestom prebivališta, razini posjedovanja potrebnih znanja i vještina te osobinama ličnosti, determiniraju odluku o migraciji u posve istim strukturalnim uvjetima. Zanimljiv je i njihov nalaz da nikakav nedostatak ne motivira dobrovoljnu migraciju budući da se na nju češće odlučuju osobe boljeg financijskog i socioekonomskog statusa. Inkson, Carr, Edwards, Hooks, Jackson, Thorn i Allfree (2004) ukazuju na to je emigracija često motivirana neekonomskim faktorima - željom za profesionalnim usavršavanjem, spajanjem obitelji, boljim obrazovanjem za djecu, povoljnijim i pozitivnijim društveno-političkim okolnostima te privlačnijim životnim stilom. U svojem istraživanju Reichlová (2005) je došla do sličnih nalaza; ispitala je primjenjivost Maslowljeve teorije u objašnjenju odluke o migraciji te ju pritom dijelom potvrdila. Zaključci koji proizlaze iz njezinog istraživanja mogli bi se, u kratkim crtama, svesti na sljedeće: ljudi su spremni na odlazak ako su njihovi prihodi u državi porijekla niži od minimuma, no kada socioekonomski uvjeti premašuju taj minimum, odluka o odlasku podložna je prvenstveno osobnom vrednovanju društvenih veza, osjećaju sigurnosti i privrženosti vlastitoj domovini. U tom kontekstu, Frolova (2014) je u svojem istraživanju na uzorku ruskih mladića i djevojaka dovela u vezu upravo privrženost domovini i namjeru da se emigrira te otkrila kako između istih postoji negativna povezanost.

Tartakovsky i Schwartz (2001) su, na temelju istraživanja motivacijskog sustava konceptualiziranog prema Schwartzovom cirkumpleks modelu vrijednosti (Schwartz 1992, prema Ferić 2007), predložili četiri osnovna oblika motivacije za odlaskom iz zemlje:

održavanje (1), samorazvoj (2), materijalizam (3) i idealizam (4). Motivacija za održavanjem odnosi se na osiguranje fizičke, društvene i psihološke sigurnosti za sebe i članove obitelji, a u njezinoj podlozi se nalazi potreba da se zaštite osobni i društveni identiteti (nacionalni, vjerski, profesionalni) u susretu s nekom izravnom prijetnjom. Suprotno tome, odlazak motiviran samorazvojem pokrenut je željom za razvojem vlastitih sposobnosti, stjecanjem novih ideja i znanja te usavršavanjem postojećih vještina. Nadalje, u korijenu materijalističke motivacije je težnja za financijskim blagostanjem i kontrolom nad materijalnim sredstvima, ali neovisno o trenutnom materijalnom stanju, što razlikuje ovaj tip motivacije od održavanja gdje objektivno postoji nedostatak. Idealizam, kao posljednji oblik motivacije, potaknut je idejom o izgradnji boljeg, ako ne i utopijskog društva. Iz navedenoga se da zaključiti kako odluka o odlasku, suprotno dugoj istraživačkoj tradiciji tumačenja iste principom nedostataka, može biti uvjetovana i drugim potrebama. Drugim riječima, ljudi ponekad emigriraju ne da bi „preživjeli“ ili stekli značajniju financijsku dobit, nego da bi ostvarili svoje životne ciljeve, živjeli konzistentno vlastitim životnim vrijednostima, osigurali adekvatnije uvjete za osobni rast i razvoj te doživjeli uzbudljiva iskustva.

Na tragu toga su i Fawcettova zapažanja (1985, prema Fouarge, Nezihe Ozer i Seegers, 2016) da odluka o migraciji predstavlja jedan kompleksan proces, koji je pod utjecajem ne-ekonomskih faktora kao što su kulturalne razlike, individualne percepcije potencijalnih dobitaka i troškova i psihološke dispozicije. Boneva i Frieze (2001) su tako na osnovu iscrpnih kroskulturalnih istraživanja te vlastitih studija na uzorku čeških, albanskih i slovenskih studenata pretpostavili takozvanu emigrantsku ličnost. Drugim riječima, utvrdili su da su osobe sklonije odluci da napuste vlastitu zemlju porijekla, u odnosu na one koji u njoj žele ostati živjeti, više poslovno orijentirane te imaju izraženiju potrebu za postignućem i moći, dok istovremeno iskazuju i manju potrebu za povezanošću te su općenito manje obiteljski usmjerene. Osim toga, konzistentan nalaz jest da su otvorenost ka novim iskustvima i ekstravertiranost pozitivno povezane s odlukom da se migrira, dok su rezultati, kad su u pitanju druge osobine ličnosti i odlazak/preseljenje, nekonzistentni.

Nadalje, u istraživanju autora Fouarge, Nezihe Ozer i Seegers (2016) koje je provedeno na 1000 studenata, utvrđeno je da osobine ličnosti nisu samo krucijalne u kontekstu odluke o odlasku (pri čemu su ekstravertiranost i otvorenost ka iskustvu pozitivno povezane s namjerom emigracije, a ugodnost, savjesnost i emocionalna stabilnost negativno povezane s tom istom namjerom), nego i u percipiranju alternativnih destinacija. Drugim riječima, studenti s većim rezultatom na skali otvorenosti, a manjim rezultatom na skali savjesnosti skloniji su kulturalno udaljenije zemlje percipirati poželjnim mjestima za život.

Štoviše, Jokela, Elovainio, Kivimäki i Keltikangas-Järvinen (2008, prema Fouarge, Nezihe Ozer i Seegers, 2016) pronašli su da vrlo društvene osobe, odnosno ekstraverti preferiraju udaljenije destinacije i gradska područja, dok su vrlo emocionalne osobe, odnosno neurotični pojedinci skloniji izabrati bliže destinacije.

Pored motivacijskih faktora te osobina ličnosti, jedna od potencijalno značajnih psiholoških odrednica namjere emigracije su i relevantni stavovi o odlasku i ostanku te subjektivne norme u vezi s tim odlukama.

1.4.1. Migrantsko ponašanje u kontekstu teorije planiranog djelovanja

Dvije psihološke teorije koje su do sada nekoliko puta provjeravane i koje su se pritom pokazale primjenjivima u kontekstu migracija jesu teorija razložne akcije i teorija planiranog djelovanja (Batić Očovaj, 2016). Budući da se teorija planiranog djelovanja (Ajzen, 1991, u daljnjem tekstu TPD) smatra proširenjem teorije razložne akcije (Fishbein i Ajzen, 1975), u nastavku teksta će biti riječi samo o njoj.

Prema Bohneru (2001) TPD se svrstava se pod modele očekivanja – vrijednosti koji polaze od pretpostavke da su odluke o različitim smjerovima ponašanja utemeljene na dvjema vrstama vjerovanja: subjektivnoj vjerojatnosti da će konkretno ponašanje dovesti do niza očekivanih ishoda (1) i vrednovanju, odnosno valenciji tih ishoda (2). Drugim riječima, pojedinac će između različitih alternativnih smjerova ponašanja izvesti ono koje maksimalizira vjerojatnost pozitivnih ishoda, a minimalizira vjerojatnost negativnih ishoda. Ključni koncepti u TPD jesu stav prema izvođenju ponašanja, subjektivne norme, percipirana bihevioralna kontrola te bihevioralna namjera.

Stav prema izvođenju ponašanja (eng. *Ab-attitude toward behavior*), prema operacionalnoj definiciji, predstavlja ukupan odnos pojedinca prema izvođenju ponašanja koje je predmet neke odluke, a definira se kao jednodimenzionalna varijabla, odnosno kao suma umnožaka subjektivnih vjerojatnosti posljedica datog ponašanja i evaluacija tih posljedica. Dakle, svaki umnožak se sastoji od subjektivne vjerojatnosti, odnosno vjerovanja da će neko ponašanje rezultirati određenim ishodom ponderirane s evaluacijom koju pojedinac pridružuje tok posljedici (Bohner, 2001).

S druge strane, prema Bohneru (2001) percipirane socijalne posljedice ponašanja oblikuju konstrukt *subjektivne norme* (eng. *SN-subjective norm*) koje se operacionalno definiraju kao suma umnožaka, a svaki se umnožak pritom sastoji od uvjerenja da važna

druga osoba (roditelj, brat/sestra, prijatelj, partner) podržava izvođenje datog ponašanja i spremnosti pojedinca da prihvati mišljenje važnih drugih o izvedbi datog ponašanja.

Percipirana bihevioralna kontrola (eng. *PBC-perceived behavioral control*, u nastavku teksta PBK) konceptualizirana je kao očekivana lakoća stvarnog izvođenja namjeravanog ponašanja (Bohner, 2001) što znači da obuhvaća procjenu vlastite kompetentnosti za izvođenje ponašanja i procjenu vlastitih mogućnosti za savladavanje prepreka (Marić i Džamonja-Ignjatović, 2011). Naime, ovu varijablu Ajzen (1991) je dodao da bi poboljšao predikciju onih ponašanja koja nisu pod potpunom voljnom kontrolom pojedinca. Prema operacionalnoj definiciji rezultat na PBK je suma umnožaka subjektivnih vjerojatnosti prepreka i procjena razine u kojoj te prepreke doista predstavljaju problem. PBK pridonosi predviđanju ponašanja indirektno (posredstvom utjecaja na samu namjeru), ali i direktno – srazmjerno stupnju u kojem reflektira stvarnu kontrolu nad izvedbom.

U konačnici, prema TPD, najznačajnija neposredna determinanta nekog voljnog ponašanja je *namjera* (eng. *I-intention*) osobe da to ponašanje zaista izvede. U dosadašnjim istraživanjima utvrđene korelacije namjere i stvarnog ponašanja kretale su se od .53 do .90 (Van den Putte, 1993; Sheeran, 2002, prema Marić i Džamonja-Ignjatović, 2011) i zbog toga, mada namjera i ponašanje nisu identični koncepti, namjera se može koristiti kao proksimalna mjera izvođenja voljnog ponašanja (Ajzen, 2005, prema Marić i Džamonja-Ignjatović, 2011).

Već je navedeno da je prepoznata važnost pojedinih psiholoških teorija za ovu temu kao i to da su važan doprinos razumijevanju odluke o emigraciji dala istraživanja koja su kao konceptualni okvir koristila TRA (Fishbein i Ajzen, 1975) te njezino proširenje, odnosno TPD (Ajzen, 1991). Primjerice, De Jong, Abad, Arnold, Carino i Fawcett (1983) u svojem su istraživanju uspoređivali utjecaj ekonomskih naspram neekonomskih utjecaja na donošenje odluke o migraciji (unutrašnjoj i međunarodnoj) koristeći pritom prošireni model planiranog djelovanja. Drugim riječima, autori su uveli neke dodatne varijable kao što su osobine ličnosti, orijentacija prema preuzimanju rizika, socijalna mreža prijatelja i rodbine, migracijske norme i prethodna iskustva, sociodemografske karakteristike, financijska ograničenja te karakteristike kućanstva čime je istraživanje obuhvatilo makro i mezorazinu. Naime, TPD uz osobne stavove koji odražavaju mikro razinu, uključuje i utjecaj mezorazine budući da subjektivne norme odražavaju pojedinčevu percepciju stavova bliže okoline i značajnih drugih. Rezultati su pokazali da su subjektivna očekivanja o ostvarivosti ciljeva u inozemstvu te neostvarivosti istih u vlastitoj zemlji pozitivno predviđala namjeru međunarodne migracije. Očekivanja vezana za ostanak u trenutnom mjestu boravišta nisu

predviđala namjeru emigracije, no značajnim prediktorima su se pokazali šira obiteljska mreža, brojnost članova obitelji u inozemstvu, novčana potpora za emigraciju te prijašnje iskustvo u novim okruženjima (De Jong i sur., 1983). U jednom svojem kasnijem istraživanju isti autor, većim dijelom, potvrđuje prošireni model TPD utvrdivši da su očekivanja o ispunjavanju ciljeva na željenoj lokaciji te percipirane obiteljske norme najznačajniji prediktori namjere odlaska (De Jong, 2000). Nadalje, neki istraživači ukazali su i na primjenjivost TRA u predikciji migrantskog ponašanja, a ukoliko se ista kombinira s modelima subjektivnog očekivanja koristi, korisna je i u razumijevanju procesa izbora lokacije za život (Desbarats, 1983, prema Batić Očovaj, 2016). U recentnom istraživanju psiholoških determinanti emigracije visokoobrazovanih iz Republike Srbije (Batić Očovaj, 2016) utvrđeno je da u predikciji namjere emigracije relativno najveći doprinos imaju subjektivne norme, potom stav o emigraciji, dok relativno najmanji doprinos ima PBK. Chuvashov (2014) je također koristio TPD kao konceptualni okvir u svojem istraživanju namjere odlaska i pritom utvrdio da je najbolji prediktor stav prema emigraciji, dok se socijalne norme i PBK nisu uopće pokazale značajnim prediktorima. Dodatno, utvrđeno je da nacionalni identitet i povjerenje u institucije (indikator socijalnog kapitala) zajedno s hedonizmom predviđaju stav prema emigraciji: što je manja razina sociopsihološkog kapitala, stav prema odlasku je pozitivniji, a što je hedonizam izraženija vrijednost, taj stav je također pozitivniji.

Kad je riječ o *stavu prema odlasku* treba naglasiti da upravo procijenjeni pozitivni i negativni aspekti budućih životnih ishoda uvelike determiniraju kojoj će se odluci pojedinac prikloniti. Za početak slijedi prikaz nekoliko hrvatskih istraživanja koja su se bavila ovom temom, no koja pritom nisu koristila TPD. Prema Potočnik i Adamović (2018) neke od najčešće percipiranih posljedica odlaska jesu mogućnost školovanja i usavršavanja, stjecanje novog iskustva, upoznavanje svijeta i samorazvoj, zaposlenje, staž ili rad za veću plaću te život u uređenijoj državi u kojoj se cijene znanje i rad. Vezano za život u uređenoj državi, opće nezadovoljstvo situacijom u zemlji, percepcija političke nestabilnosti i apatije također su važni razlozi zbog kojih mladi razmišljaju o odlasku. Šverko (2005) je ustanovila da su studenti koji su gospodarsku situaciju, objektivnost medija, političke slobode i materijalne prilike procijenili lošijima u Hrvatskoj (operacionalizirano kao stav o situaciji u Hrvatskoj) iskazivali snažniju namjeru odlaska. Isti faktori pokazali su se direktno relevantnima za namjeru o odlasku i u jednom recentnijem radu sa sarajevskim i splitskim studentima gdje je utvrđeno da oni sve ispitivane društveno-političke okolnosti u svojim matičnim zemljama procjenjuju lošijima nego u inozemstvu, pri čemu su, a konzistentno ranije opisanim

nalazima, najlošijima procijenjene materijalne prilike, političke slobode te gospodarstvo, a zatim mogućnost znanstvenog usavršavanja i kulturni život (Relja, Reić-Ercegovac i Čerenić, 2015). Iako to nije eksplicitno rečeno, može se pretpostaviti da potencijalni mladi emigranti percipiraju navedene faktore znatno vjerojatnijima u inozemstvu te im pridaju pozitivnu valenciju, što sveukupno kod njih rezultira upravo pozitivnim stavom prema odlasku iz Hrvatske.

Kad govorimo o namjeri odlaska, važno je osvrnuti se i na alternativnu namjeru ostanka u Hrvatskoj. Kao i prethodno, slijedi prikaz rezultata nekoliko istraživanja koja su ispitivala namjeru ostanka, no ne u okviru TPD. Naime, Potočnik i Adamović (2018) istraživale su, osim planiranog odlaska, i razloge ostanka u Hrvatskoj. U tom kontekstu sudionici su uglavnom naglašavali kvalitetu i stil života u Hrvatskoj anticipirajući da je život u inozemstvu obilježen pritiskom radnog vremena i obaveza ("život stranca u inozemstvu"). Tome valja nadodati i rezultate jednog novijeg, kvalitativnog ruskog istraživanja Gurieva i sur. (2015), koje je provedeno u siromašnoj i nerazvijenoj, graničnoj oblasti Pskov, u kojoj je životni standard značajno ispod ruskog prosjeka. Naime, zbog izrazito nepovoljne ekonomske situacije, migracije u toj oblasti motivirane su pretežito potragom za boljim životom i psihološkom dobrobiti. Sudionici iz sva tri ispitivana područja (Gdov, Pskov i Plyussa) kao determinirajuće faktore ostanka navodili su zadovoljavajući stil života (mogućnost relaksacije u prirodi, kvalitetna hrana, lov), prirodne ljepote (šume i jezera), klimu i ljude (srdačni, otvoreni, iskreni). U skladu s time, najsnažniji limitirajući faktor za odlazak potencijalnih migranata u Pskovu bila je svijest o velikom broju sunarodnjaka koji su se vratili u svoj rodni grad upravo zbog psihološke i kulturalne nekompatibilnosti s ljudima u velikim gradovima. U ovom slučaju radi se uglavnom o migracijama u ruske metropole Moskvu i Sankt Peterburg, a brzi tempo života, nemogućnost opuštanja u prirodi i nekvalitetna hrana uvjetovali su kod povratnika nezadovoljstvo životom u velikom gradu (Gurieva i sur., 2015). Drugi važan faktor u kontekstu ostajanja tiče se socijalnih odnosa i potrebe za afilijacijom. Vjerojatno je da oni ljudi koji namjeravaju ostati u svojoj zemlji jednim dijelom tu odluku temelje i na očekivanju da tu mogu u potpunosti zadovoljiti svoju potrebu za povezanosti kroz učestale kontakte i redovita druženja sa svojim najbližima. S druge strane, život u inozemstvu, jednoj novoj sredini, može rezultirati slabljenjem ili čak prekidom važnih bliskih veza te može zbog jezičnih i kulturalnih barijera otežati stvaranje novih prijateljskih odnosa (Potočnik i Adamović, 2018). Djelomično se odluka o ostajanju u rodnoj zemlji može objasniti i željom da se toj istoj zemlji pomogne, odnosno da se vlastitim društveno odgovornim ponašanjem i zalaganjem da doprinos njenom razvoju i

razvitku. Prema tome, osobe koje očekuju da vlastitim djelovanjem mogu potaknuti pozitivne promjene u svojoj zajednici te imaju snažnu potrebu za time mogu biti odlučnije u tome da ostanu. Još jedna otvorena opcija, koja isključuje napuštanje zemlje, tiče se unutarnje migracije, odnosno promjene mjesta boravka, no u granicama Hrvatske. Akrap (2016, prema Jurasić, 2016) ističe da su unutrašnje migracije bitan hrvatski problem jer se stanovništvo seli samo u dva najveća grada. Također, u istraživanju Potočnik i Adamović (2018) pokazalo se da je najviše mladih koji su odlučno odbijali ideju o napuštanju Hrvatske, dolazilo iz Primorja i Međimurja, relativno razvijenijih regija, sa uspješnijim lokalnim vlastima. S druge strane, masovno iseljavanje (kako van zemlje, tako i unutar njezinih granica) problem je slabije razvijenih hrvatskih regija poput Slavonije, Baranje, Srijema i Like. Primjerice, intenzivno emigriranje iz Istočne Hrvatske jasan je indikator da ta regija bilježi znatnu stagnaciju te gospodarsko i društveno nazadovanje u odnosu na područja u koja istočno-hrvatska populacija iseljava (Živić, 2016). Dakle, dio nezadovoljnih stanovnika iz tog kraja preselio je u neke od perspektivnijih hrvatskih urbanih sredina s očekivanjem da tu mogu ostvariti svoje vrijednosti i kvalitetniji život. Kao što je već navedeno, osobito privlačna destinacija je grad Zagreb koji još od 70-ih godina prošlog stoljeća privlači građane iz drugih krajeva Hrvatske te se razvija, jednim dijelom, upravo zahvaljujući ekonomskim migracijama (Akrap, 2016, prema Jurasić, 2016).

Drugi koncept unutar TPD jesu *subjektivne norme*. Kao što je rečeno, prema operacionalnoj definiciji subjektivne norme odnose se na zbroj normativnih uvjerenja o konkretnom ponašanju pomnoženih s motivacijom da se postupi konzistentno želji/očekivanju važne osobe ili referentnih grupa (npr. obitelj) (Ajzen, 1991). U nekim dosadašnjim istraživanjima namjere odlaska, subjektivne norme uglavnom su se odnosile na bliske osobe poput majke, oca, brata/sestre, partnera/ice, prijatelja, rođaka, kolega, čak i šefa (Batić Očovaj, 2016), dok je u drugima taj koncept bio manje preciziran (npr. *“Mnogi ljudi koji su mi važni misle da bih trebao/la emigrirati u iduće dvije godine”*) (Chuvashov, 2014). U tom kontekstu uvažava se i prevladavajući društveni stav, a imajući na umu da hrvatski građani, uključujući i mlade osobe, posjeduju svijest o kontinuitetu hrvatske emigracije, te uzevši u obzir i učestale medijske napise i navode o masovnom iseljavanju (npr. *„uznemirujuća istina o egzodusu Hrvata“*) te zadovoljnim hrvatskim građanima koji su svoju sreću pronašli u inozemstvu i ne planiraju povratak (npr. *„ovi su Hrvati sreću pronašli u Irskoj: nikad se nećemo vratiti“*), može se reći da trenutno u hrvatskom društvu vlada povoljno normativno uvjerenje o odlasku iz zemlje. Drugim riječima, odlazak tj. iseljavanje nije socijalno nepoželjno, već se smatra opravdanom i logičnom odlukom - nuždom ili pak

prilikom za bolji život. U kontekstu subjektivnih normi treba spomenuti i da se znatan broj potencijalnih migranata odlučuje na to ponašanje baš zbog utjecaja prijatelja/rodbine koji su već odselili, odnosno žive u inozemstvu (Potočnik i Adamović, 2018; Šverko, 2005). Za njih odlazak nije nužno samo “put u bolji život”, nego prilika da ostvare bliskije odnose s tim važnim drugima koji im ujedno mogu pružiti osjećaj sigurnosti i potrebne informacije (Šverko, 2005). Božić i Burić (2005) su ispitali razloge potencijalnog odabira određene zemlje te dobili da je 27% emigranata (drugi po važnosti razlog u istraživanju) kao ključan kriterij pri odabiru naveo upravo činjenicu da u preferiranoj zemlji već žive njihovi članovi obitelji i rodbina ili prijatelji i poznanici.

Potrebno je osvrnuti se i na *PBK* i njezinu ulogu u namjeri o odlasku iz Hrvatske. De Jong i sur. (1983) smatraju da je odlazak iz zemlje ponašanje ograničenog karaktera budući da uvelike ovisi o faktorima kao što su dostupnost financijskih i drugih resursa, riješeno stambeno pitanje i mogućnost zapošljavanja na željenom odredištu. Razina voljne kontrole nad migracijskim ponašanjem zasigurno nije potpuna, iako može biti veća u odnosu na neka druga demografska ponašanja (npr. plodnost, sklapanje brakova i smrtnost). Osim gore navedenih faktora, potencijalne prepreke/limitirajući faktori u kontekstu odlaska mogu biti visoki financijski troškovi preseljenja i “snalaženja” u inozemstvu, jezična barijera i kulturalna prilagodba te neusklađenost hrvatskih studijskih programa s inozemnima što otežava zapošljavanje (Potočnik i Adamović, 2018). Gurieva i Kinunen (2010, prema Gurieva i sur., 2015) opisuju čitav niz očekivanih poteškoća pri preseljenju: novi jezik i kultura, nedostajanje obitelji i prijatelja, poteškoće u adaptaciji djece, financijski problemi u novoj sredini, usamljenost i nostalgija, nošenje s negativnim stavom društva prema emigrantima u novoj sredini, trajanje procedure administrativnog postupka itd. Slično tome, u istraživanju Gurieva i sur. (2015), na pitanje „*što vas sprječava da napustite svoju regiju?*“ ispitanici su pretežito navodili da su to nada u moguće pozitivne promjene u budućnosti, očekivane poteškoće i nevolje pri preseljenju te patriotizam i lokalpatriotizam.

1.4.2. Vrijednosti i migrantsko ponašanje

Da bismo razumjeli bilo koje čovjekovo ponašanje važno je poznavati njegove *vrijednosti*. Schwartz i Bisly (1987, prema Ferić, 2007) vrijednosti definiraju kao ideje ili vjerovanja (1), koja se odnose na neki željeni cilj ili ponašanje (2), nadilaze specifične situacije (3), usmjeravaju odabir ili procjenu ponašanja i događanja (4) te su hijerarhijski organizirane (6) ovisno o relativnoj važnosti koju im pojedinac pridaje. Naknadno Schwartz

(1992, prema Ferić, 2007) u svojoj teoriji univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti govori o vrijednostima kao poželjnim ciljevima različite važnosti, koji imaju ulogu usmjeravajućih načela u pojedinčevom životu. Čovjek, dakle, teži ponašanjima koja mu omogućuju da ostvari svoje vrijednosti pa vrijednosti i životne stilove valja uzeti u obzir kao relevantne faktore i pri donošenju odluke o odlasku ili ostanku u zemlji (Fawcett, 1985). Osim toga, prema TPD stav prema izvođenju ponašanja, subjektivne norme i percipirana bihevioralna kontrola mogu posredovati u relacijama vrijednosti i namjere ponašanja ili samog ponašanja (Batić Očovaj, 2016).

Inkson i sur. (2004) ispitali su razlikuju li se u vrijednostima oni emigranti čija je namjera ostati u inozemstvu (*stay-overseas group*) i oni koji se namjeravaju vratiti na Novi Zeland (*come-home group*) te su pritom utvrdili kako prvi značajno više vrednuju postignuće, utjecaj i materijalnu kompenzaciju za rad, dok su drugima važniji obitelj, prijateljstvo i društveno priznanje. Može se reći da *stay-overseas* skupina slijedi prvenstveno uz rad vezana priznanja, dok *come-home* skupina primarnu važnost daje socijalnim nagradama. Slično tome, u jednom kroskulturalnom istraživanju (Boneva i Frieze, 2001) u kojem su sudjelovali hrvatski, slovenski, češki i ruski studenti pokazalo se da potencijalni migranti važnijim procjenjuju posao nego obitelj. Osim toga, respektirajući McClellandovu tezu da dispozicijski motivi u interakciji s vrijednostima rezultiraju ponašanjem, ispitan je i doprinos potrebe za moći, postignućem i afilijacijom u formiranju namjere emigracije. Pritom se potrebe samostalno nisu pokazale značajnim prediktorima (izuzev u češkom uzorku), no utvrđena je značajna interakcija važnosti obitelji i potrebe za postignućem te važnosti obitelji i potrebe za moći. Šverko (2005) je pak utvrdila da svi studenti - oni koji namjeravaju otići u inozemstvo i oni koji namjeravaju ostati u Hrvatskoj podjednako važnim ocjenjuju sigurnost, pripadanje i samoostvarenje te u manjoj mjeri priznanje. Pritom se ispostavilo da oni koji namjeravaju otići važnijima procjenjuju vrijednosti samoostvarenja, a manje važnima socijalne vrijednosti u odnosu na mlade koji biraju život u Hrvatskoj.

Štoviše, Tartakovsky i Schwartz (2001) utvrdili su da osobe koje pokreće materijalistička orijentacija i samorazvoj teže odlasku u razvijenije zemlje, dok osobe primarno pokrenute željom za opstankom teže ekonomski sigurnijim zemljama. I u jednom recentnom ruskom istraživanju (Chuvashov, 2014) kojim je ispitivan sociopsihološki kapital, vrijednosti i namjera odlaska kod mladih osoba, hedonizam se izdvojio kao značajan faktor. Osobe s izraženijom hedonističkom orijentacijom, pokazivale su i pozitivniji stav prema emigraciji što autori objašnjavaju time da te osobe u inozemstvu očekuju povoljnije životne uvjete i mogućnost da žive život punim plućima.

U istraživanju na reprezentativnom hrvatskom uzorku punoljetnih građana Peračković i Rihtar (2017) razmatrali su međusobni odnos materijalizma kao vrijednosne orijentacije i namjere odlaska iz Hrvatske. Rezultati su ukazali na to da je ova vrijednost, premda nije visoko zastupljena, ravnomjerno raspoređena među hrvatskim stanovništvom, što podrazumijeva da u većoj mjeri varira individualno nego konzistentno statusnim obilježjima. Materijalizam se pokazao izraženijim kod mladih ljudi (koji su ujedno skloniji iseljavanju), a u statističkom smislu je imao značajan i neovisan doprinos namjeri odlaska te se pokazao značajnijim prediktorom čak i u odnosu na obrazovanje ili materijalni status. Do sličnih saznanja došao je i Jurić (2017) u svojem istraživanju na reprezentativnom uzorku hrvatskih emigranata u Njemačkoj. Naime, najvažnijim vrijednostima kod tih emigranata pokazale su se sigurnost i sigurno okruženje, obitelj te ispravno ponašanje, dok je bogatstvo bilo uvjerljivo na dnu ljestvice. Osim toga, analiza stavova „novijih“ hrvatskih emigranata ukazala je i na to da oni smatraju da u Hrvatskoj nisu institucionalizirane vrijednosti radne etike i poštenja zbog čega stječu dojam da se hrvatsko društvo, u moralnom pogledu, slomilo.

1.4.3. Sociodemografski profil emigranata – tko odlazi?

Za sam kraj, važno je osvrnuti se i na neke ključne sociodemografske karakteristike hrvatskih emigranata, odnosno na pitanje „tko odlazi“. Božić i Burić (2005), analizirali su migracijski potencijal hrvatskog stanovništva i utvrdili da su namjeri odlaska skloniji mlađi ljudi (radno sposobni), nezaposleni, samci i visoko obrazovane osobe. Također, toj odluci bliži su građani iz onih hrvatskih županija s najmanjim BDP-om. Pokos (2017) je analizirao statističke podatke hrvatskih emigranata u Njemačkoj, Irskoj i Austriji nastojeći dobiti uvid u osnovna demografska obilježja suvremenog iseljavanja iz Hrvatske (2012.-2015.) s naglaskom na vanjske migracije po županijama te dobnu strukturu emigranata. U tom kontekstu utvrdio je da nepovoljnim migracijskim saldom prednjače Požeško-slavonska i Virovitičko-podravska županija, slijede ih tri preostale slavonske županije te Bjelovarsko-bilogorska, Sisačko-moslavačka i Koprivničko-križevačka, dok je situacija relativno povoljnija u priobalnim županijama (Splitsko-dalmatinskoj, Dubrovačko-neretvanskoj, Šibensko-kninskoj i Primorsko-goranskoj). Što se tiče dobne strukture emigranata, u odnosu na 2012. godinu, u 2016. zamjetno je pomlađivanje hrvatskog iseljeništva. Konkretno, u razdoblju između četiri promatrane godine, može se uočiti porast udjela najmlađih dobnih skupina (0-4, 5-9 i 10-14) što navodi na zaključak da u većoj mjeri, u odnosu na ranije, dolazi do spajanja obitelji u inozemstvu, odnosno da s roditeljima odlaze i djeca. Osim toga, iako

u obje promatrane godine najveći udio emigranata imaju iste dobne skupine (25–29, 30–34 i 35–39 godina), one su 2016. godine brojčano znatno dominantnije u odnosu na ostale dobne skupine. To ide u prilog čestim medijskim tvrdnjama i općem društvenom strahu da se zadnjih nekoliko godina doista iseljava uglavnom mlađe, radno aktivno, reproduktivno stanovništvo.

Miloš i Pranić (2017) također su proučavali neka obilježja posljednjeg emigrantskog vala iz Hrvatske, s fokusom na mlade. Na početku, međutim, treba reći kako je u njihovom istraživanju sudjelovao neprobabilistički, prigodni uzorak sudionika putem *on-line* upitnika, distribuiranog po društvenim mrežama (npr. Facebook grupa „*Hrvati u Irskoj*“) o čemu valja voditi računa pri generalizaciji rezultata. I ovdje se pokazalo da su po dobi najzastupljeniji mladi (dobi od 19-34 godine), većina ih je u vezi ili u braku te trenutno zadovoljna svojim životom i plaćom u inozemstvu. Indikativno je, međutim, da je pola sudionika bilo u radnom odnosu i dok su živjeli u Hrvatskoj što potencijalno implicira da su bili nezadovoljni poslom, uvjetima rada, plaćom, odnosno da razlog za emigraciju nije bio vezan isključivo uz mogućnost zaposlenja.

Potočnik i Adamović (2018) napominju da je neopravdano i neodgovorno tvrditi da u daleko najvećoj mjeri odlaze mlade osobe jer prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2018), 2016. godine njih je odselilo 27.4. One su svojim istraživanjem obuhvatile mlade u dobi od 15-29 godina te pritom utvrdile da dvije trećine njih razmišlja o preseljenju na duži period ili zauvijek, ali samo ukoliko ne uspiju ostvariti svoje privatne i profesionalne ciljeve u Hrvatskoj. Osim toga, emigracija im nije prioritet jer ukoliko pronađu stabilno zaposlenje te steknu povoljne uvjete za kvalitetan život u Hrvatskoj, biraju ostati ovdje.

Jurić (2017) je, s druge strane, utvrdio da su, sudeći po rezultatima istraživanja na reprezentativnom uzorku od 1200 ispitanika, u Njemačku dominantno odselili upravo mladi ljudi, zatim obitelji s djecom (što nije karakteristika prethodnih emigracijskih valova) te stanovništvo s područja grada Zagreba, iz središnje Hrvatske te Slavonije i Baranje. Zanimljiv nalaz Jurićevog istraživanja (2017), suprotno podatku o tradicionalnoj prevlasti muškaraca u emigrantskoj populaciji, je povećan udio žena u njemačkom iseljeništvu. S obzirom na to da to da je riječ o mlađoj populaciji, jasno je da se radi o ženama u fertilnoj dobi koje su zapravo nositeljice biološke obnove stanovništva.

Nadalje, udio visokoobrazovanih osoba u zadnjem migracijskom valu iznosio je 37.8%, što znači da je udio visokoobrazovanih osoba u ukupnom broju iseljenih tijekom zadnje tri godine 12% veći nego u samoj Hrvatskoj, u dobnoj skupini od 25-40 godina (Jurić, 2017). Prema Peračkoviću i Rihtaru (2016), prekomjerno iseljavanje visokoobrazovanih, u

literaturi poznato pod simboličkim nazivom „odljev mozgova“, štetno je iz dva temeljna razloga: umanjuje razvojne potencijale lokalnih zajednica i implicira da je ulaganje u obrazovanje onih koji odlaze ili su već otišli bilo uzaludno. Uzevši u obzir rezultate recentnijih istraživanja moglo bi se zaključiti kako Hrvatsku napušta radno sposobno, aktivno i produktivno stanovništvo, odnosno upravo ono u koje je ona najviše ulagala socijalizacijom i školovanjem.

2. POLAZIŠTE, CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Hrvatska je posljednjih nekoliko godina suočena s velikom stopom iseljavanja pri čemu ju napušta pretežito mlado, reproduktivno i radno sposobno stanovništvo. Potpuno je opravdano, stoga, tvrditi da je upravo iseljavanje jedan od gorućih društvenih problema, koji psihologija kao društvena znanost može i treba istražiti. Naime, iako je iseljavanje pod snažnim utjecajem ekonomskih uvjeta te društvenih (ne)prilika, individualni faktori poput motivacije, osobina ličnosti, stavova i vrijednosti determiniraju želju za odlaskom.

U hrvatskoj literaturi postoji mnogo znanstveno-istraživačkih radova koji tematiziraju i problematiziraju iseljavanje kroz povijest, no kad je u pitanju aktualni iseljenički val, istraživanja su znatno rjeđa. Takav nedostatak znanstvenih spoznaja o ovoj važnoj temi problematičan je jer rezultira time da su ključan izvor informacija, ali i svojevrsan kreator društvenih uvjerenja o životu novih hrvatskih emigranata mediji te osobne priče. Prvo sustavno istraživanje na novim hrvatskim emigrantima je ono povjesničara Tade Jurića (2018). Ozbiljno ograničenje spomenutog istraživanja leži u činjenici da je ono provedeno isključivo na Hrvatima koji žive i rade u Njemačkoj ($N=1200$) i pritom ne diferencira emigrante iz Hrvatske i one iz Bosne i Hercegovine. U tom smislu, važan iskorak predstavlja recentno istraživanje provokativnog naslova „*Gore je bolje*“ autora s Katedre za psihologiju rada i ergonomiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu (Galić, Erceg, Palanović i Ružojčić, 2019, prema Galić, Ružojčić, Subašić Maras i Bilić, 2019). Spomenuti istraživački tim je, naime, svojim istraživanjem obuhvatio ukupno 1126 novih hrvatskih emigranata u različitim zemljama inozemstva te im postavio pitanja o razlozima iseljavanja, zadovoljstvu životom i poslovima koje obavljaju te o uvjetima mogućeg povratka. Ukratko bi se moglo reći da su se u oba istraživanja krajnje nepovoljna ekonomska situacija i široka rasprostranjenost korupcije u društvu pokazali ključnim razlozima

napuštanja Republike Hrvatske. No, u spomenutim istraživanjima sudjelovali su isključivo emigranti, zbog čega se prirodno nameće pitanje što je s ljudima koji još žive u Hrvatskoj, ali također namjeravaju otići. Drugim riječima, kako objasniti njihovu namjeru odlaska? Nadalje, unatoč široko rasprostranjenom nezadovoljstvu društveno-političkom situacijom u Hrvatskoj, nezanemariv udio Hrvata bira ovdje ostati. Na osnovu nekih prethodnih, za ovu temu relevantnih istraživanja, pretpostavlja se da je ono što uvjetuje želju za ostankom u Hrvatskoj povoljna kvaliteta života, zadovoljavajuća plaća i bliski odnosi (Potočnik i Adamović, 2018). Ipak, to je pitanje još uvijek relativno neispitano pa je neophodno detaljnije istražiti i psihološke prediktore namjere ostanka.

U svakom slučaju, postojeća psihologijska istraživanja u kontekstu migrantskog ponašanja tiču se prvenstveno akulturacije, adaptacije i sličnih procesa s kojima se emigrant suočava nakon samog preseljenja, a rjeđe su usmjerena na prediktore odlaska. Upravo na tragu toga Batić Očovaj (2016) ističe važnost istraživanja motivacije, osobina ličnosti, stavova i vrijednosti. U nekoliko ranijih psihologijskih istraživanja (De Jong i Fawcett, 1981; De Jong, Root, Gardner, Fawcett i Abad, 1985, De Jong, 2000) autori su krenuli od stavova kao važnih odrednica svakog ljudskog, pa tako i migrantskog ponašanja. U tom pogledu teorijski je obrazložena i empirijski potvrđena primjenjivost teorije planiranog djelovanja (u daljnjem tekstu TPD). Prednost spomenute teorije leži u tome što osim individualne mikrorazine (osobni stavovi) naglašava i mezorazinu, odnosno utjecaj okoline (subjektivne norme). I u susjednoj Srbiji, koja je barem donekle opterećena sličnim društveno-ekonomskim problemima kao i Hrvatska, Batić Očovaj (2016) je potvrdila prošireni TPD model utvrdivši da u objašnjenju varijance namjere odlaska relativno najveći doprinos imaju subjektivne norme, potom stav prema emigraciji, a najmanji percipirana bihevioralna kontrola.

Imajući u vidu sve navedeno, u ovom radu je kao teorijski okvir također odabrana TPD iz čega proizlazi da je cilj ovog istraživanja utvrditi neke psihološke prediktore namjere odlaska i namjere ostanka u Republici Hrvatskoj, odnosno ispitati doprinos stava prema odlasku i ostanku, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom u predviđanju namjere odlaska, odnosno namjere ostanka u Republici Hrvatskoj. Mjere navedenih koncepata konstruirane su i validirane u sklopu šireg istraživanja stavova, subjektivnih normi i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s (eventualnim) odlaskom i ostankom u Hrvatskoj (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Spomenuto istraživanje provedeno je online, korištenjem Google-ovog servisa

Google docs, a ispitanici su regrutirani poglavito na društvenoj mreži Facebook i putem osobnih poznanstava. U istraživanju je sudjelovalo 262 sudionika, od čega 56 emigranata/ica i 206 rezidenata/ica RH.

Migrantsko ponašanje također je pod znatnim utjecajem vrijednosti (Batić Očovaj, 2016) budući da one imaju značajnu motivacijsku ulogu. Ranija istraživanja doista su ukazala na to da ljudi različitih vrijednosnih orijentacija različito vrednuju odlazak i ostanak u matičnoj zemlji; konkretno, konzistentan nalaz jest da emigranti ili osobe koje namjeravaju napustiti svoju zemlju više cijene vrijednosti samoostvarenja, dok rezidenti i osobe spremne ostati daju prednost socijalnim nagradama (Inkson i sur., 2001; Šverko, 2005; Tartakovsky i Schwartz, 2001). Prema tome, dodatni cilj ovog istraživanja je ispitati relativni doprinos vrijednosti u objašnjenju varijance namjere odlaska i varijance namjere ostanka u Republici Hrvatskoj te provjeriti mijenja li se, s uvođenjem vrijednosti u prediktorski skup, struktura ostalih, prethodno navedenih psihosocijalnih prediktora. Također, ovim će se istraživanjem ispitati i međusobni odnos pojedinih psihosocijalnih varijabli unutar TPD i vrijednosti.

Pregledom relevantne literature dolazi se do zaključka da su u dosadašnjim istraživanjima migrantskog ponašanja rezidenti i emigranti sudjelovali uglavnom odvojeno, a ne kao dvije nezavisne skupine koje se uspoređuju. Međutim, rezultati nekih psihologijskih istraživanja u kojima su te dvije skupine ipak uspoređivane ukazuju na postojanje značajnih razlika. Konkretno, Batić Očovaj (2016) utvrdila je razlike u pogledu strukture vrijednosno-motivacijskog sustava, tipa selfa te konceptata TPD (Batić Očovaj, 2016). S druge strane, Galić, Erceg, Palanović i Ružojčić (Galić, 2019) koristili su podatke o kvaliteti poslova dobivene u istraživanju na nacionalno reprezentativnom uzorku hrvatskih građana te ih usporedili s procjenama zadovoljstva posla kod emigranata. Pokazalo se da su emigranti zadovoljniji različitim aspektima posla u odnosu na prosječne rezidente RH. Drugim riječima, najveće razlike u procjenama poslova rezidenata i poslova emigranata dobivene su kod zadovoljstva financijskim aspektima radnog mjesta, odnosno plaći i sigurnosti te mogućnosti osobnog razvoja, odnosno napredovanja te autonomije. Dakle, rezultati dosadašnjih istraživanja upućuju na stanovite razlike između rezidenata i emigranata, a u Hrvatskoj dosad nije provedeno niti jedno novije istraživanje u kojem su te dvije skupine izravno uspoređene. Upravo iz tog razloga u ovom istraživanju sudjelovali su rezidenti RH i emigranti.

2.1. PROBLEMI

1. Utvrditi faktorsku strukturu *Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske* i *Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj*.
2. Usporediti rezultate rezidenata i emigranata na svim ispitivanim varijablama.
3. Ispitati međusobne povezanosti stava prema odlasku i ostanku, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom, namjere odlaska i namjere ostanka, vlastitog odricanja, vlastitog probitka, otvorenosti za promjene i zadržavanja tradicionalnih odnosa.
4. Ispitati doprinos stava prema odlasku i ostanku, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom te vlastitog odricanja, vlastitog probitka, otvorenosti za promjene, zadržavanja tradicionalnih odnosa u predviđanju namjere odlaska i namjere ostanka u Hrvatskoj.

2.2. HIPOTEZE

1. Polazeći od rezultata preliminarne primjene upitnika koji objedinjuju sve varijable definirane teorijom planiranog djelovanja (Ćubela Adorić i Kasap, 2018), očekuje se da će analiza latentne strukture *Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske* i *Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj* polučiti pet faktora za svaki upitnik. Dakle, u sklopu *Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske* očekuju se faktori: stav prema pozitivnim i stav prema negativnim aspektima odlaska, subjektivne norme u vezi s odlaskom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom, namjera odlaska iz Hrvatske, a u sklopu *Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj* faktori: stav prema pozitivnim i stav prema negativnim aspektima ostanka, subjektivne norme u vezi s ostankom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom i namjera ostanka u Hrvatskoj.
2. Očekuje se značajna razlika između rezidenata i emigranata u pogledu varijabli *Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske* i *Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj* te vrijednosti. Drugim riječima, pretpostavlja se da emigranti, u usporedbi sa rezidentima, imaju pozitivniji stav prema pozitivnim aspektima odlaska, a negativniji stav prema pozitivnim aspektima ostanka, pozitivniji stav prema negativnim aspektima odlaska,

a negativniji stav prema negativnim aspektima ostanka, snažnije subjektivne norme u vezi s odlaskom, a manje snažne subjektivne norme u vezi s ostankom, veću percipiranu bihevioralnu kontrolu u vezi s odlaskom, a manju percipiranu bihevioralnu kontrolu u vezi s ostankom. Također, očekuje se da emigranti, u odnosu na rezidente, važnijim procjenjuju vlastiti probitak i otvorenost za promjene, a manje važnim vlastito odricanje i zadržavanje tradicionalnih odnosa.

3. S obzirom na to da teorija planiranog djelovanja (Ajzen, 1991) pretpostavlja povezanost stava prema izvođenju ponašanju, subjektivnih normi i percipirane bihevioralne kontrole s bihevioralnom namjerom, očekuje se značajna povezanost stava prema pozitivnim aspektima odlaska i ostanka, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom sa namjerom odlaska i namjerom ostanka. Osim toga, u skladu s dosadašnjim istraživanjima pretpostavlja se značajna međusobna povezanost između ostalih koncepata TPD. Na osnovu nekih ranijih istraživanja o relacijama vrijednosti sa konceptima TPD (Batić Očovaj, 2016), također se očekuje značajna međusobna povezanost. Nadalje, imajući u vidu osnovne postavke Schwartzove strukture vrijednosnog sustava (Schwartz 1996, prema Ferić, 2007) pretpostavlja se njihova značajna međusobna povezanost.

4. Polazeći od rezultata preliminarnog istraživanja (Ćubela Adorić i Kasap, 2019) te rezultata nekih prethodnih istraživanja koja su kao konceptualni okvir koristila TPD u okviru migrantskog ponašanja (Batić Očovaj, 2016), pretpostavlja se da će stav prema pozitivnim aspektima odlaska i stav prema pozitivnim aspektima ostanka, subjektivne norme u vezi s odlaskom i subjektivne norme u vezi s ostankom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom i percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom predviđati namjeru odlaska i namjeru ostanka u Hrvatskoj. Pritom će stav prema pozitivnim aspektima odlaska, subjektivne norme u vezi s odlaskom i percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom biti pozitivni prediktori u objašnjenju varijance namjere odlaska, ali istovremeno negativni prediktori u objašnjenju varijance namjere ostanka u Hrvatskoj. S druge strane, stav prema pozitivnim aspektima ostanka, subjektivne norme u vezi s ostankom te percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom bit će negativni prediktori u objašnjenju varijance namjere odlaska iz Hrvatske, ali istodobno pozitivni prediktori u objašnjenju varijance namjere ostanka u Hrvatskoj. Također, u skladu s rezultatima ranijih istraživanja koja ukazuju na povezanost vrijednosti i namjere odlaska (Batić Očovaj, 2016; Peračković i Rihtar, 2017; Šverko, 2005), očekuje se značajan doprinos vrijednosti u objašnjenju

varijance namjere odlaska te varijance namjere ostanka u Hrvatskoj. Naime, pretpostavka je da će otvorenost za promjene, vlastito odricanje i vlastiti probitak biti pozitivni prediktori, a zadržavanje tradicionalnih odnosa negativan prediktor namjere odlaska iz Hrvatske. Što se tiče prediktora namjere ostanka u Hrvatskoj, očekuje se upravo obrnuti smjer – otvorenost za promjene, vlastito odricanje i vlastiti probitak bit će negativni, a zadržavanje tradicionalnih odnosa pozitivan prediktor namjere ostanka u Hrvatskoj.

3. METODA

3.1. SUDIONICI

U istraživanju je sudjelovalo 426 ispitanika s tim da su iz početnog uzorka izuzeti podaci onih ispitanika ($N=12$) koji su na pitanjima kontrole pažnje (detaljnije u odjeljku Mjerni instrumenti) ponudili odgovore koji su indicirali nepažljivo čitanje, odnosno nasumično odgovaranje. Dakle, istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 414 punoljetnih osoba, od čega njih 225 ima status rezidenta/ice (54%), odnosno trenutno živi u Hrvatskoj, a 189 status emigranta/ice što znači da žive u inozemstvu (46%). Poduzorak emigranta/ica dominantno su činili novi hrvatski emigranti, tj. građani koji su napustili Hrvatsku u razdoblju od 2013. godine pa nadalje (94.2%). Svega 5.8% ($N=11$) njih iselilo je prije 2013., no i njihovi odgovori smatrani su relevantnima i korisnima pa su zadržani u uzorku. Prosječna dob ispitanika iznosila je 31 godinu ($M=30.88$; $SD=8.82$), a dobni raspon ispitanika kretao se između 18 i 59 godina. Prosječno zadovoljstvo radnim statusom iznosilo je 4.65 ($SD=1.89$, raspon: 1-7).

Uvidom u Tablicu 1 i Tablicu 1 u Prilogu može se vidjeti da je u oba poduzorka sudjelovao podjednak broj muškaraca i žena. Prosječna dob rezidenata iznosila je 30 godina ($M=30.09$; $SD=9.36$; dobni raspon:18-59), a emigranta 31 godinu ($M=31.85$; $SD=8.04$; dobni raspon:18-56). U poduzorku rezidenata, u usporedbi s poduzorkom emigranta, više osoba ima visoko obrazovanje (preddiplomska razina, diplomatska razina, magisterij znanosti i doktorat znanosti) i više je osoba izvan sustava rada (student/ica, student/ica i radim, nezaposlen/a, umirovljenik/ica). Također, evidentno je da je u poduzorku emigranta više osoba u partnerskom odnosu (u vezi, u braku, u izvanbračnoj zajednici) te više osoba ima djecu (1, 2, 3, 4 i više djece) u odnosu na poduzorak rezidenata. Isto tako, u poduzorku emigranta, u usporedbi s poduzorkom rezidenata, više osoba ima neku blisku osobu u inozemstvu. Ukratko bi se moglo reći da, kad su u pitanju sociodemografske karakteristike, rezidenti i emigranti u ovom istraživanju nisu komparabilni.

Tablica 1 Prikaz socio-demografskih karakteristika sudionika (N=414)

	<i>rezidenti</i>		<i>emigranti</i>	
	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
<i>Spol</i>				
<i>Muškarci</i>	60	27	66	35
<i>Žene</i>	165	73	123	65
<i>Obrazovanje</i>				
<i>Osnovna škola</i>			1	0.52
<i>Trogodišnja strukovna škola</i>	6	3	25	13
<i>Gimnazija ili neka druga četverogodišnja škola</i>	64	28	69	37
<i>Preddiplomska razina</i>	69	31	37	20
<i>Diplomska razina</i>	82	36	46	24
<i>Magisterij znanosti</i>	3	1	10	5
<i>Doktorat znanosti</i>	1	0.4	1	0.5
<i>Radni status</i>				
<i>Student/ica</i>	50	22	13	7
<i>Student/ica i radim</i>	35	16	11	6
<i>Nezaposlen/a</i>	24	11	18	10
<i>Staziranje, pripravništvo ili stručno osposobljavanje bez zasnivanja radnog odnosa</i>	5	2	5	3
<i>Zaposlen/a izvan zvanja (struke)</i>	38	17	79	42
<i>Zaposlen/a u zvanju (struci)</i>	63	28	52	28
<i>Vlasnik obrta, tvrtke ili trgovačkog društva</i>	6	3	11	6
<i>Umirovljenik/ica</i>	4	2	0	0
<i>Status veze</i>				
<i>Samac/a</i>	90	40	45	24
<i>U vezi</i>	61	27	47	25
<i>U braku</i>	64	28	75	40
<i>U izvanbračnoj zajednici</i>	7	3	17	9
<i>Rastavljen/a</i>	3	1	4	2
<i>Udovac/ica</i>	0	0	1	0.5
<i>Broj djece</i>				
<i>0</i>	166	74	121	64
<i>1</i>	16	7	32	17
<i>2</i>	34	15	29	15
<i>3</i>	7	3	3	2
<i>4</i>	2	1	4	2
<i>Država emigracije</i>				
<i>Njemačka</i>			39	21
<i>Irska</i>			21	11
<i>Švedska</i>			19	10
<i>Kanada</i>			17	9
<i>Ujedinjeno Kraljevstvo</i>			16	8
<i>Nizozemska</i>			15	8
<i>Švicarska</i>			12	6
<i>Austrija</i>			11	6
<i>Danska</i>			10	5
<i>Novi Zeland</i>			5	3
<i>Ostalo</i>			16	8

<i>Bliska osoba u inozemstvu</i>				
<i>da</i>	134	60	154	82
<i>ne</i>	91	40	35	18

3.2. MJERNI INSTRUMENTI

U istraživanju su korišteni *Upitnik za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske* i *Upitnik za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj*. Redoslijed tih upitnika bio je variran na način da je polovica ispitanika prvo ispunjavala *Upitnik za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske*, a nakon toga *Upitnik za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj*, a druga polovica obrnuto. Rezidenti RH su na ovim upitnicima odgovarali u skladu s trenutnim mišljenjem, dok su emigranti odgovarali retrospektivno, odnosno prisjećajući se vremena u kojem su razmišljali o odlasku.

Potom je sudionicima prezentiran *Prikaz osobnih vrijednosti (eng. PVQ-21)* te *Upitnik općih podataka*, u sklopu kojeg su trebali zaokružiti odgovore koji se odnose na njih (Tablica 1). Također, unutar ove baterije upitnika sudionicima su prezentirana i tri *kontrolna pitanja*, odnosno pitanja za kontrolu pažnje („*Ako ovo čitate, odaberite 1*“, „*Ako ovo čitate odaberite 2*“ i „*Ako ovo čitate odaberite 3*“).

3.2.1. *Upitnik za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske*

Upitnik za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske (Ćubela Adorić i Kasap, 2018) je namijenjen operacionalizaciji koncepta iz teorije planiranog djelovanja prilagođen odlasku iz zemlje, a konstruiran je za potrebe šireg istraživanja stavova u vezi s (eventualnim) odlaskom, odnosno ostankom u Hrvatskoj (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). *Upitnik* se sastoji od (sub)skala namijenjenih mjerenju: stava prema pozitivnim i stava prema negativnim aspektima odlaska, razine izraženosti subjektivnih normi u vezi s odlaskom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i namjere odlaska iz Hrvatske.

3.2.1.1. *Stav prema odlasku iz Hrvatske*

Stav prema odlasku iz Hrvatske sadrži popis 8 pozitivnih (npr. „ostvarenje osobnih ciljeva i vrijednosti“) i 3 negativne posljedice (npr. „odvojenost od obitelji i prijatelja“) odlaska iz

Hrvatske. Od ispitanika se traži da prvo da procjene vjerojatnosti određenih posljedica odlaska (*“Odlazak iz Hrvatske može imati različite posljedice. Koliko su, po Vašem mišljenju, sljedeće posljedice vjerojatne?”*), a potom i procjene valencije za svaku od prethodno navedenih posljedica (*“Slijedi popis posljedica koje ste prethodno procjenjivali. Molimo Vas da procijenite u kojoj mjeri je svaka od njih za Vas osobno pozitivna, odnosno negativna”*). U oba slučaja koristi se ljestvica procjene od 1 (uopće nije vjerojatno) do 7 (vrlo vjerojatno), odnosno od 1 (potpuno negativna) do 7 (potpuno pozitivna).

Eksploratorna faktorska analiza na široj mjeri polučila je dva faktora koja su prema sadržaju čestica nazvana *„stav prema pozitivnim aspektima odlaska iz Hrvatske“* i *„stav prema negativnim aspektima odlaska iz Hrvatske“* (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Također, utvrđeno je da ne postoji značajna korelacija između te dvije subskale iz čega proizlazi da je opravdano računati zaseban rezultat na subskali *„stav prema pozitivnim aspektima odlaska iz Hrvatske“* te na subskali *„stav prema negativnim aspektima odlaska iz Hrvatske“*. Ovdje valja naglasiti i da je šira mjera stava prema odlasku iz Hrvatske sadržavala 16 čestica, no 5 čestica (*„dobra ili bolja plaća“, „prekid bliskih veza“, „problemi vezani uz status stranca“, „život u sredini s efikasnim administrativnim sustavom i pravosuđem“* i *„život u sredini s visokom razinom poštivanja ljudskih prava“*) je izbačeno s obzirom na nezadovoljavajuća faktorska zasićenja (Ćubela Adorić i Kasap, 2018).

Rezultat na svakoj subskali formira se kao zbroj procjena vjerojatnosti različitih posljedica odlaska iz Hrvatske ponderiranih sa procjenama valencije tih posljedica. Veći rezultat na subskali stav prema pozitivnim aspektima odlaska indicira pozitivniji stav prema pozitivnim posljedicama odlaska, dok veći rezultat na subskali stav prema negativnim aspektima odlaska indicira pozitivniji stav prema negativnim posljedicama odlaska. Teoretski raspon za subskalu *„stav prema pozitivnim aspektima odlaska“* kreće se između 8 i 392, a za subskalu *„stav prema negativnim aspektima odlaska“* između 3 i 143. Cronbach alpha koeficijent za subskalu *„stav prema pozitivnim aspektima odlaska“* iznosio je .90, a za subskalu *„stav prema negativnim aspektima odlaska“* .72 (Ćubela Adorić i Kasap, 2018).

3.2.1.2. Subjektivne norme u vezi s odlaskom iz Hrvatske

Skala za mjerenje izraženosti subjektivnih normi sastoji se od popisa 5 referentnih osoba (npr. *„majka (ako nemate majku starija rođakinja ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)“*), pri čemu se radi o istim česticama korištenima i u široj mjeri (Ćubela

Adorić i Kasap, 2018). Zadatak ispitanika je da prvo procjeni razinu podrške navedene važne osobe u kontekstu odluke o odlasku (*“Pred Vama je popis nekoliko potencijalno važnih osoba u Vašem životu. Molimo Vas da za svaku od njih procijenite stupanj u kojem (bi)ste imali njezinu podršku u (eventualnoj) odluci da odete iz Hrvatske?”*), a zatim i vlastitu motivaciju o postupanju u skladu s mišljenjem važne druge osobe (*“Za svaku od navedenih osoba procijenite koliko ste općenito spremni prihvatiti njezino mišljenje o tome što trebate ili ne trebate učiniti.”*). U oba slučaja koristi se ljestvica procjene od 1 (uopće me nije/ne bi podržao/la) do 7 (izrazito (bi) me podržao/la), odnosno od 1 (uopće ne) do 7 (jako puno). Rezultat na ovoj skali formira se kao zbroj procjena podrške važnih osoba u vezi s odlaskom ponderiranih sa procjenama motivacije da se njihovo mišljenje doista prihvati. Veći rezultat označava percipirane snažnije subjektivne norme u vezi s odlaskom iz Hrvatske. Teoretski raspon skale je između 5 i 245. Cronbach alpha koeficijent iznosio je .80 (Ćubela Adorić i Kasap, 2018).

3.2.1.3. Percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom iz Hrvatske

Percipirana bihevioralna kontrola sastoji se od popisa 8 mogućih prepreka prilikom odlaska iz Hrvatske (npr. „financijski problemi u novoj sredini“). Ispitanik prvo daje procjenu vjerojatnosti pojave određene prepreke (*“Odlazak iz Hrvatske može značiti različite poteškoće i prepreke s kojima se treba nositi. Prema Vašem očekivanju, kolika je vjerojatnost svake od njih?”*), a zatim i procjenu vlastite sposobnosti da te iste prepreke uspješno savlada (*“Sada Vas molimo da procijenite u kojoj mjeri prethodno navedene stvari Vama osobno doista predstavljaju/predstavljale su problem i prepreku u odlasku?”*). Ispitanici daju procjene na ljestvici procjene od 1 (uopće ne očekujem/nisam očekivao/la) do 7 (očekujem/očekivao/la sam da će se sigurno dogoditi), odnosno od 1 (uopće ne) do 7 (jako puno). Šira mjera sadržavala je 11 čestica, no čestice „otežana kulturalna prilagodba na novu sredinu“, „strah od promjene sredine“ i „trajanje zakonske procedure odlaska iz države“ su izbačene s obzirom na nezadovoljavajuća faktorska zasićenja (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Rezultat na skali operacionaliziran je kao zbroj procjena vjerojatnosti različitih prepreka ponderiranih sa procjenom stupnja u kojem određena prepreka doista predstavlja problem pri odlasku. Veći rezultat indicira percipiranu manju bihevioralnu kontrolu, odnosno snažniju percepciju vlastite nemogućnosti nošenja s preprekama u vezi s odlaskom iz Hrvatske. Teoretski raspon skale kreće se između 8 i 392. Cronbach alpha koeficijent iznosio je .89 (Ćubela Adorić i Kasap, 2018).

3.2.1.4. Namjera odlaska iz Hrvatske

Skala za mjerenje izraženosti namjere odlaska iz Hrvatske sastoji se od 3 čestice („Želim otići iz Hrvatske“). Ispitanici daju procjene na ljestvici procjene od 1 (potpuno netočno) do 7 (potpuno točno). Sve tri čestice korištene su i u preliminarnoj verziji skale, odnosno u preliminarnom istraživanju (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Veći rezultat odnosi se na izraženiju namjeru odlaska iz Hrvatske. Teoretski raspon skale kreće se između 3 i 21. Cronbach alpha koeficijent iznosio je .93 (Ćubela Adorić i Kasap, 2018).

3.2.2. Upitnik za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj

Upitnik za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj (Ćubela Adorić i Kasap, 2018) konceptualno je identičan Upitniku za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske te se boduje po istom principu. Upitnik se sastoji od (sub)skala namijenjenih mjerenju: stava prema pozitivnim i stava prema negativnim aspektima ostanka, stupnju izraženosti subjektivnih normi u vezi s ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom i namjere ostanka u Hrvatskoj.

3.2.2.1. Stav prema ostanku u Hrvatskoj

Stav prema ostanku u Hrvatskoj sadrži popis 8 pozitivnih („zadovoljavajući stil/kvaliteta života“) i 6 negativnih („mala, neadekvatna/nedovoljna plaća“) mogućih posljedica ostanka u Hrvatskoj. Od ispitanika se traži da prvo ponudi procjene vjerojatnosti prezentiranih posljedica (“*Ostanak u Hrvatskoj može imati različite posljedice. Koliko su, po Vašem mišljenju, sljedeće posljedice vjerojatne?*“), a potom i procjene valencije istih tih posljedica (“*Slijedi popis posljedica koje ste prethodno procjenjivali. Molimo Vas da procijenite u kojoj mjeri je svaka od njih za Vas osobno pozitivna, odnosno negativna*“). U oba slučaja korištena je ljestvica procjene od 1 (uopće nije vjerojatno) do 7 (vrlo vjerojatno), odnosno od 1 (potpuno negativna) do 7 (potpuno pozitivna).

Eksploratornom faktorskom analizom na široj mjeri utvrđena su dva faktora koja se prema sadržaju čestica mogu nazvati „stav prema pozitivnim aspektima ostanka u Hrvatskoj“ i „stav prema negativnim aspektima ostanka u Hrvatskoj“ (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Između ove dvije subskale nije utvrđena značajna korelacija, što implicira da je opravdano računati jedan rezultat na subskali „stav prema pozitivnim aspektima ostanka u Hrvatskoj“ te jedan rezultat na subskali „stav prema negativnim aspektima ostanka u Hrvatskoj“

(Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Šira mjera stava prema ostanku u Hrvatskoj sastojala se od 16 čestica, ali čestice „osigurano stambeno pitanje“ i „preseljenje u neku drugu hrvatsku sredinu“ nisu pokazale zadovoljavajuća faktorska zasićenja pa su izbačene (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Rezultat na svakoj subskali formira se kao zbroj procjena vjerojatnosti različitih posljedica odlaska ponderiranih sa valencijama tih istih posljedica. Veći rezultat na subskali „stav prema pozitivnim aspektima ostanka“ indicira pozitivniji stav prema pozitivnim posljedicama odlaska, dok veći rezultat na subskali „stav prema negativnim aspektima ostanka“ indicira pozitivniji stav prema negativnim posljedicama ostanka. Teoretski raspon za subskalu „stav prema pozitivnim aspektima ostanka“ kreće se između 8 i 392, a za subskalu „stav prema negativnim aspektima ostanka“ između 6 i 294. Cronbach alfa koeficijent za subskalu „stav prema pozitivnim aspektima ostanka u Hrvatskoj“ iznosio je .88, a za subskalu „stav prema negativnim aspektima ostanka u Hrvatskoj“ .96 (Ćubela Adorić i Kasap, 2018).

3.2.2.2. Subjektivne norme u vezi s ostankom u Hrvatskoj

Skala za mjerenje izraženosti subjektivnih normi sastoji se od popisa 5 referentnih osoba („otac (ako nemate oca – stariji rođak ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna“). Riječ je o istim česticama koje su korištene i u sklopu šire mjere (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Zadatak ispitanika je da prvo procjeni razinu podrške od strane važnih osoba u kontekstu odluke o ostanku (*“Pred Vama je popis nekoliko potencijalno važnih osoba u Vašem životu. Molimo Vas da za svaku od njih procijenite stupanj u kojem (bi)ste imali njezinu podršku u (eventualnoj) odluci da odete iz Hrvatske. “*), a zatim da ponudi i procjene vlastite spremnosti o postupanju u skladu s mišljenjem važnih drugih osoba (*“Za svaku od navedenih osoba procijenite koliko ste općenito spremni prihvatiti njezino mišljenje o tome što trebate ili ne trebate učiniti.”*). Prilikom procjenjivanja brojevi su imali sljedeće značenje: 1 (uopće me nije/ne bi podržao/la) do 7 (izrazito (bi) me podržao/la), odnosno 1 (uopće ne) do 7 (jako puno). Rezultat na skali formira se kao zbroj procjena podrške u vezi s ostankom važnih drugih ponderiranih sa spremnošću da se njihovo mišljenje doista prihvati. Veći rezultat odnosi se na snažnije subjektivne norme u vezi s ostankom u Hrvatskoj. Teoretski raspon ove skale je između 5 i 245. Cronbach alpha koeficijent iznosio je .89 (Ćubela Adorić i Kasap, 2018).

3.2.2.3. Percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom u Hrvatskoj

Percipirana bihevioralna kontrola sadrži popis 7 prepreka (npr. „nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba“) koje su izvorno korištene i u preliminarnom istraživanju (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Zadatak ispitanika je da procjeni vjerojatnost pojave različitih prepreka (“*Ostanak u Hrvatskoj može značiti različite poteškoće i prepreke s kojima se treba nositi. Prema Vašem očekivanju, kolika je vjerojatnost svake od njih?*”), a zatim i vlastitu sposobnosti savladavanja tih istih prepreka (“*Sada Vas molimo da procijenite u kojoj mjeri prethodno navedene stvari Vama osobno doista predstavljaju/predstavljale su problem i prepreku pri ostanku?*”). Ispitanici daju procjene na ljestvici procjene od 1 (uopće ne očekujem/nisam očekivao/la) do 7 (očekujem/očekivao/la sam da će se sigurno dogoditi), odnosno od 1 (uopće ne) do 7 (jako puno). Rezultat na skali operacionaliziran je kao zbroj procjena vjerojatnosti prepreka ponderiranih sa procjenama stupnja u kojem određena prepreka doista predstavlja problem u kontekstu ostanka. Veći rezultat podrazumijeva percipiranu manju bihevioralnu kontrolu, odnosno snažniju percepciju nemogućnosti nošenja s preprekama u vezi s ostankom u Hrvatskoj. Teoretski raspon skale kreće se između 7 i 343. Cronbach alpha koeficijent iznosio je .91 (Ćubela Adorić i Kasap, 2018).

3.2.2.4. Namjera ostanka u Hrvatskoj

Skala kojom se mjeri istaknutost namjere ostanka u Hrvatskoj sastoji se od svega 3 čestice („Sigurno ću ostati u Hrvatskoj“). Riječ je o istim česticama koje su korištene i u široj mjeri, odnosno u preliminarnom istraživanju (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Ispitanici daju procjene na ljestvici procjene od 1 (potpuno netočno) do 7 (potpuno točno). Veći rezultat odnosi se na izraženiju namjeru ostanka u Hrvatskoj. Cronbach alpha koeficijent za ovu skalu iznosio je .91 (Ćubela Adorić i Kasap, 2018).

3.2.3. Prikaz osobnih vrijednosti (eng. *Portrait Values Questionnaire - PVQ 21*)

Skraćena inačica PVQ upitnika (Schwartz i sur., 2001, prema Ferić, 2008), koju je u Hrvatskoj validirala Ferić (2008), a koja je korištena u ovom istraživanju sastoji se od 21 čestice, odnosno kratkih opisa različitih osoba (npr. „Smišljanje novih ideja i kreativnost je važna za nju/njega. Ona/on voli raditi stvari na svoj originalan način“). Za svaki od tih opisa ispitanik odgovara na pitanje „*Koliko je ova osoba poput mene?*“, odnosno daje procjene na

ljestvici od 1 (uopće nije poput mene) do 7 (u potpunosti je poput mene). U ovoj formi upitnika 9 je vrijednosnih tipova predstavljeno sa dva opisa, dok je isključivo univerzalizam (zbog teorijske kompleksnosti) predstavljen s tri čestice. Dosadašnje primjene ovog upitnika u Hrvatskoj, ali i šire ukazuju na to da skraćena PVQ mjera pokazuje relativno nisku pouzdanost kad su podatci iskazani na razini 10 vrijednosnih tipova, no kad se rezultati računaju na razini 4 tipa vrijednosti pouzdanost postiže zadovoljavajuće visoke vrijednosti (Ferić, 2008). Prema tome, imajući u vidu Schwartzov model vrijednosti, 21 čestica zbrojena je u ukupno 10 varijabli na ovaj način:

- konformizam=čestica br. 7 + čestica br. 16;
- tradicija=čestica br. 9 + čestica br.20;
- dobrohotnost= čestica br.12 + čestica br.18;
- univerzalizam= čestica br.3 + čestica br.18 + čestica br. 19;
- nezavisnost= čestica br.1 + čestica br. 11;
- poticaj= čestica br. 6 + čestica br. 15;
- hedonizam= čestica br. 10 + čestica br. 21;
- postignuće= čestica br. 4 + čestica br. 13;
- moć= čestica br. 2 + čestica br. 17;
- sigurnost= čestica br. 5 + čestica br. 14.

Nakon toga, rezultat ispitanika na vrijednostima više razine formira se kao zbroj procjena važnosti osnovnih tipova vrijednosti pri čemu veći rezultat predstavlja veću važnost određene vrijednosti kod nekog pojedinca:

- vlastito odricanje = univerzalizam + dobrohotnost;
- vlastiti probitak= postignuće + moć;
- otvorenost za promjene= nezavisnost + poticaj;
- zadržavanje tradicionalnih odnosa= sigurnost + konformizam + tradicija.

Teorijski raspon za vlastito odricanje kreće se između 5 i 30, za vlastiti probitak između 4 i 24, za otvorenost za promjene između 4 i 24, a za zadržavanje tradicionalnih odnosa između 6 i 36. U validaciji ovog upitnika na hrvatskom uzorku (Ferić, 2008), utvrđena je zadovoljavajuća pouzdanost tipa unutarnje konzistencije za pojedine tipove vrijednosti više

razine. Drugim riječima, Cronbach alpha koeficijenti iznosili su .77 (vlastito odricanje), .63 (vlastiti probitak), .75 (otvorenost za promjene) i .70 (zadržavanje tradicionalnih odnosa) što u pravilu odgovara koeficijentima dobivenima u drugim primjenama ovog upitnika (Schwartz i sur., 2001, prema Ferić, 2008). Što se tiče pouzdanosti utvrđene u ovom istraživanju, Cronbach alpha koeficijenti za pojedine vrijednosti više razine ukazuju na nešto slabiju pouzdanost: .57 (vlastito odricanje), .61 (vlastiti probitak), .54 (otvorenost za promjene) i .51 (zadržavanje tradicionalnih odnosa). Ferić (2008) nisku pouzdanost na ovom upitniku tumači prvenstveno malim brojem čestica te kompleksnošću teorijskog određenja vrijednosti pa pritom upozorava na moguće podcjenjivanje stvarne povezanosti vrijednosti s ostalim varijablama.

3.3. POSTUPAK

Ovo istraživanje provedeno je online, korištenjem servisa Google docs, u razdoblju od srpnja do studenog 2019. godine. Poziv na sudjelovanje u istraživanju objavljen je na osobnim profilima i zatvorenim grupama na društvenoj mreži Facebook te dijeljen putem društvene mreže WhatsApp. Pretragom Facebooka pronađen je veći broj tzv. „iseljениčkih“ grupa u kojima su uključeni novi hrvatski emigranti, potom je u 20 njih zatražen pristup te nakon odobrenja administratora podijeljen upitnik uz kratku uputu o sudjelovanju. Do dijela ispitanika, osobito u slučaju poduzorka emigranata/ica, dolazilo se i putem osobnih poznanstava što znači da je upitnik izravno prosljeđen onim prijateljima i poznanicima koji su predstavljali ciljnu populaciju. Sudionicima je na početku bila priložena kratka uputa uz obrazloženje da se istraživanjem nastoji dobiti uvid u njihovo mišljenje o odlasku iz Hrvatske. Zajamčena im je anonimnost i povjerljivost podataka te im je naglašeno da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i da u bilo kojem trenutku mogu odustati. Na samom kraju sudionicima je zahvaljeno na suradnji i zamoljeni su da, ukoliko to žele, upitnik prosljede svojim prijateljima, članovima obitelji i poznanicima.

4. REZULTATI

Rezultati su prikazani konzistentno redoslijedu istraživačkih problema. U svrhu odgovora na prvi istraživački problem, tj. kako bi se utvrdila latentna struktura upitnika provedene su eksploratorne faktorske analize. Također, s ciljem testiranja četvero-faktorske strukture upitnika, definirane teorijom planiranog djelovanja, provedene su i konfirmatorne faktorske analize. U svrhu ispitivanja međusobnih relacija ispitivanih varijabli izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije. Nadalje, kako bi se utvrdio relativni doprinos pojedinih psihosocijalnih varijabli iz Upitnika o predviđanju namjere odlaska iz Hrvatske i Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj te vrijednosti u objašnjenju varijance namjere odlaska i varijance namjere ostanka u Hrvatskoj, provedene su standardne regresijske analize.

4.1. Latentna struktura primijenjenih upitnika

Prvi istraživački problem odnosi se na provjeru latentne strukture Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske te Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj. Iz tog razloga provedene su eksploratorne faktorske analize metodom zajedničkih faktora. Ovdje valja naglasiti da su faktorske analize provedene na umnošcima komponenti pretpostavljenih unutar teorije (npr. procjene vjerojatnosti pomnožene s procjenama valencije prezentiranih posljedica). Na oba upitnika provedena je eksploratorna faktorska analiza, uz *Varimax normalized* rotaciju u slučaju ekstrakcije više od jednog faktora pri čemu je kao kriterij prihvatljivog zasićenja faktorom uzeta vrijednost od .50. Rezultati eksploratornih faktorskih analiza prikazani su u Tablici 2 i Tablici 4.

Tablica 2 Prikaz rezultata eksploratorne faktorske analize (Varimax normalized) Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske (N=414)

Čestice	r_{IF1}	r_{IF2}	r_{IF3}	r_{IF4}	r_{IF5}
1. Ostvarenje osobnih ciljeva i vrijednosti	.81	.09	.12	-.07	.18
2. Pronalazak posla/staža	.75	.14	.14	-.06	.10
3. Poticajna radna okolina	.84	.11	.09	-.03	.12
4. Opterećenost poslom	-.06	-.02	.03	.69	-.02
5. Odvojenost od obitelji i prijatelja	.07	.04	-.09	.58	.10
6. Manjak slobodnog vremena	-.10	-.03	-.02	.81	-.05
7. Život u nekorumpiranom društvu	.51	.13	-.04	.18	.18
8. Stjecanje novih vrijednih iskustava	.82	.04	.01	-.06	.12
9. Bogat kulturni i zabavni život	.70	.05	.05	-.03	.07
10. Profesionalno usavršavanje	.83	.02	.10	-.06	.05
11. Život u sredini s visom razinom poštivanja ljudskih prava	.78	.05	.05	.05	.15
12. Otac (ako nemate oca-stariji rođak ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.06	.04	.80	-.01	.00
13. Majka (ako nemate majku-starija rođakinja ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.02	-.04	.80	-.00	.06
14. Brat/sestra/bliski rođak/inja	.06	-.06	.82	.00	-.03
15. Partner/ica (ako trenutno niste u vezi svejedno pokušajte procijeniti u kojoj mjeri bi Vas partner/ica podržao/la)	.13	.04	.56	-.06	.15
16. Najbolji prijatelj/ica	.08	-.10	.72	-.04	-.03
17. Visoki financijski troškovi	-.06	-.72	.04	-.00	-.07
18. Poteškoće zbog slabog ili nedovoljnog poznavanja jezika	-.03	-.61	.07	-.00	-.15
19. Problemi zbog neusklađenosti hrvatskih obrazovnih programa sa stranima	.00	-.63	.07	.00	-.16
20. Poteškoće u pronalasku posla	-.13	-.73	-.02	.00	-.13
21. Poteškoće u pronalasku stana	-.07	-.69	-.05	-.00	.06
22. Financijski problemi u novoj sredini	-.08	-.85	-.02	.00	-.10
23. Usamljenost i nostalgija za domom	-.15	-.40	.14	-.03	-.41
24. Nemogućnost snalaženja u novoj sredini	-.15	-.69	-.02	.00	-.22
25. Želim otići iz Hrvatske	.30	.22	.06	.02	.84
26. Sigurno ću otići iz Hrvatske	.20	.29	.13	.02	.80
27. Za mene je najbolje da odem iz Hrvatske	.33	.21	.09	.02	.81
Svojevredna vrijednost	5.02	3.92	2.91	1.52	2.48
% objašnjene varijance	18.60	14.53	10.81	5.64	9.20

Napomena: stav prema odlasku iz Hrvatske=čestice br. 1-11; subjektivne norme u vezi s odlaskom=čestice br. 12-16, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom=čestice br.17-24, namjera odlaska=čestice br.25-27

U skladu s očekivanjima koja se temelje na rezultatima preliminarnog istraživanja (Ćubela Adorić i Kasap, 2018) utvrđeno je da se sve čestice grupiraju oko 5 faktora koji se odnose na pozitivne i negativne aspekte odlaska iz Hrvatske, subjektivne norme u vezi s odlaskom, percipiranu bihevioralnu kontrolu u vezi s odlaskom te namjeru odlaska (Tablica 2). Naime, čestice koje se odnose na pozitivne aspekte odlaska (br. 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10 i 11) definiraju jedan faktor nazvan stav prema pozitivnim aspektima odlaska, dok čestice koje se odnose na negativne aspekte odlaska (br. 4, 5 i 6) definiraju drugi faktor pod nazivom stav prema negativnim aspektima odlaska. Nadalje, čestice koje se odnose na subjektivne norme (br. 12, 13, 14, 15 i 16) definiraju faktor pod nazivom subjektivne norme u vezi s odlaskom, a čestice koje se odnose na percipiranu bihevioralnu kontrolu (br. 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 i 24) čine faktor nazvan percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom. Čestice koje se odnose na namjeru (br. 25, 26 i 27) predstavljaju faktor pod nazivom namjera odlaska.

Eksploratorne faktorske analize Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske, posebno na poduzorku rezidenata i na poduzorku emigranata (v. Tablicu 2 u Prilogu), ukazuju na generalno podudaranje latentnih struktura upitnika između tih dvaju poduzoraka. Naime, na oba poduzorka dobiveno je 5 faktora koji korespondiraju prethodno opisanim faktorima utvrđenima na cijelom uzorku. Ipak, detaljnijim uvidom u rezultate faktorske analize može se primijetiti da su na poduzorku emigranata utvrđena, u usporedbi s poduzorkom rezidenata, nešto niža faktorska zasićenja na (sub)skalama stav prema pozitivnim aspektima odlaska, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom i namjera odlaska. S druge strane, na poduzorku emigranata, u odnosu na poduzorak rezidenata, dobivena su nešto viša faktorska zasićenja na (sub)skalama stav prema negativnim aspektima odlaska i subjektivne norme u vezi s odlaskom. Čestica „život u nekorumpiranom društvu“ iz subskele stav prema pozitivnim aspektima odlaska i čestica „usamljenost i nostalgija za domom“ iz skale percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom na poduzorku emigranata imale su niža faktorska zasićenja latentnim faktorima (v. Tablicu 1 u Prilogu). Budući da se radi o relativno malom uzorku ($N=189$), kao i malom povećanju pouzdanosti izbacivanjem navedenih čestica (za česticu „život u nekorumpiranom društvu“ povećanje pouzdanosti iznosi .02, a za česticu „usamljenost i nostalgija za domom“.03) odlučeno je da se iste ipak u konačnici zadrže kao dio upitnika.

Da bi se utvrdila pouzdanost tipa unutarnje konzistencije navedenih (sub)kala, izračunati su Cronbach alpha koeficijenti (Tablica 3) pri čemu je dobiveno da sve (sub)skale imaju zadovoljavajuće visoku pouzdanost unutarnje konzistencije. Također, izračunati su

dodatni Cronbach alpha koeficijenti na svakoj od (sub)skala, posebno na poduzorku rezidenata i posebno na poduzorku emigranata (v. Tablice 4, 5, 6, 7 i 8 u Prilogu) te su utvrđene zadovoljavajuće visoke pouzdanosti svih (sub)skala Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske na oba poduzorka.

Tablica 3 Rezultati analize pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (sub)skala Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske (N=414)

(Sub)skale	Čestice	rit
stav - pozitivni aspekti odlaska	1. Ostvarenje osobnih ciljeva i vrijednosti	.79
	2. Pronalazak posla/staža	.71
	3. Poticajna radna okolina	.82
	7. Život u nekorumpiranom društvu	.50
	8. Stjecanje novih vrijednih iskustava	.80
	9. Bogat kulturni i zabavni život	.65
	10. Profesionalno usavršavanje	.80
	11. Život u sredini s visokom razinom poštivanja ljudskih prava	.78
	<i>Cronbach alpha</i>	.91
stav - negativni aspekti odlaska	4. Opterećenost poslom	.56
	5. Odvojenost od obitelji i prijatelja	.47
	6. Manjak slobodnog vremena	.70
	<i>Cronbach alpha</i>	.75
subjektivne norme – odlazak	12. Otac (ukoliko nemate oca – stariji rođak ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.72
	13. Majka (ukoliko nemate majku – starija rođakinja ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.74
	14. Brat/sestra/bliski rođak/inja	.75
	15. Partner/ica	.52
	16. Najbolji prijatelj/ica	.68
	<i>Cronbach alpha</i>	.86
percipirana bihevioralna kontrola – odlazak	17. Visoki financijski troškovi	.66
	18. Poteškoće zbog slabog ili nedovoljnog poznavanja jezika	.60
	19. Problemi zbog neusklađenosti hrvatskih obrazovnih programa sa stranim	.61
	20. Poteškoće u pronalasku posla	.68
	21. Poteškoće u pronalasku stana	.60
	22. Financijski problemi u novoj sredini	.77
	23. Usamljenost i nostalgija za domom	.45
	24. Nemogućnost snalaženja u novoj sredini	.70
	<i>Cronbach alpha</i>	.87
namjera odlaska	25. Želim otići iz Hrvatske	.88
	26. Sigurno ću otići iz Hrvatske	.84
	27. Za mene je najbolje da odem iz Hrvatske	.88
	<i>Cronbach alpha</i>	.93

Tablica 4 Prikaz rezultata eksploratorne faktorske analize (Varimax normalized) Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj (N=414)

Čestice	r _{IF1}	r _{IF2}	r _{IF3}	r _{IF4}	r _{IF5}
1. Zadovoljavajući stil/kvaliteta života	.34	-.09	.42	.14	.33
2. Ugodna klima	.10	.05	.78	.12	.11
3. Čisti zrak/voda	.09	-.01	.84	.03	.05
4. Zdrava hrana	.10	-.04	.79	.07	.09
5. Fizička sigurnost	.13	-.14	.73	.16	.11
6. Više slobodnog vremena	.09	.01	.61	.11	.23
7. Održavanje obiteljskih i prijateljskih veza	.06	-.02	.58	.20	.10
8. Mogućnost doprinosa promjenama u hrvatskom društvu	.22	.00	.42	.09	.32
9. Nezaposlenost	-.07	.77	-.06	.01	.02
10. Mala neadekvatna/nedovoljna plaća	.01	.92	-.04	.04	-.02
11. Nepoticajna radna okolina	-.04	.90	-.02	.01	-.04
12. Nesigurnost zaposlenja	-.03	.91	-.02	-.01	-.00
13. Život u korumpiranom društvu	-.02	.93	.00	.07	.01
14. Život u neuređenoj državi	-.04	.93	-.02	.06	.01
15. Otac (ako nemate oca-stariji rođak ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.08	.05	.13	.78	.07
16. Majka (ako nemate majku-starija rođakinja ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.07	.07	.13	.81	.09
17. Brat/sestra/bliski rođak/inja	.10	.04	.12	.84	.07
18. Partner/ica (ako trenutno niste u vezi svejedno pokušajte procijeniti u kojoj mjeri bi Vas partner/ica podržao/la)	.05	.02	.11	.62	.11
19. Najbolji prijatelj/ica	.08	-.01	.14	.78	.06
20. Nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba	-.77	.03	-.16	-.08	-.15
21. Nemogućnost pronalaska posla/staža	-.84	.04	-.09	-.03	.03
22. Nemogućnost pronalaska posla u struci	-.81	.06	-.04	-.00	.03
23. Visoke rate kredita/dugovi	-.67	.05	-.15	-.05	-.16
24. Ograničene mogućnosti za profesionalno usavršavanje	-.75	.06	-.12	-.10	-.22
25. Osjećaj bespomoćnosti i nemoći	-.72	-.03	-.12	-.14	-.36
26. Neizdržljivost društveno-političke situacije u Hrvatskoj	-.58	-.04	-.13	-.13	-.38
27. Želim ostati u Hrvatskoj	.19	-.02	.31	.17	.75
28. Sigurno ću ostati u Hrvatskoj	.25	.01	.23	.13	.81
29. Za mene je najbolje da ostanem u Hrvatskoj	.25	.00	.20	.10	.81
Svojstvena vrijednost	4.24	4.86	3.91	3.20	2.59
% objašnjene varijance	14.61	16.77	13.48	11.05	8.95

Napomena: stav prema ostanku=čestice br.1-14; subjektivne norme u vezi s ostankom=čestice br.15-19; percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom=čestice br.20-26; namjera odlaska=čestice br.27-29.

U skladu s očekivanjima koja proizlaze iz rezultata preliminarnog istraživanja (Ćubela Adorić i Kasap, 2018) utvrđeno je da se sve čestice grupiraju oko 5 faktora koji se odnose na pozitivne i negativne aspekte ostanka u Hrvatskoj, subjektivne norme vezano uz odluku o ostanku, percipiranu bihevioralnu kontrolu u vezi s ostankom te namjeru ostanka (Tablica 4). Drugim riječima, čestice koje se odnose na pozitivne aspekte ostanka (br. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 8) čine jedan faktor nazvan stav prema pozitivnim aspektima ostanka, dok čestice koje se odnose na negativne aspekte ostanka (br. 9, 10, 11, 12, 13 i 14) čine drugi faktor pod nazivom stav prema negativnim aspektima ostanka. Čestice koje se odnose na subjektivne norme (br. 15, 16, 17, 18 i 19) definiraju faktor pod nazivom subjektivne norme u vezi s ostankom, a čestice koje se odnose na percipiranu bihevioralnu kontrolu (br. 20, 21, 22, 23, 24, 25 i 26) definiraju faktor nazvan percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom. Čestice koje se odnose na namjeru (br. 27, 28 i 29) predstavljaju faktor pod nazivom namjera ostanka.

Eksploratorne faktorske analize Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj, posebno na poduzorku rezidenata i na poduzorku emigranata (v. Tablicu 2 u Prilogu), ukazuju na opće podudaranje latentnih struktura upitnika kod rezidenata i emigranata. Na tragu toga, na oba poduzorka utvrđeno je 5 faktora koji korespondiraju prethodno opisanim faktorima utvrđenima na cijelom uzorku. Međutim, detaljnijim uvidom u rezultate faktorskih analiza (v. Tablicu 3 u Prilogu) evidentno je da su na poduzorku emigranata utvrđena, u usporedbi s poduzorkom rezidenata, nešto niža faktorska zasićenja na (sub)skalama stav prema pozitivnim aspektima ostanka, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom i namjera ostanka. S druge strane, na poduzorku emigranata u odnosu na poduzorak rezidenata, dobivena su nešto viša faktorska zasićenja na (sub)skalama stav prema negativnim aspektima ostanka i subjektivne norme u vezi s ostankom. Također, dvije čestice iz subskale stav prema pozitivnim aspektima ostanka „zadovoljavajući stil/kvaliteta života“ i „mogućnost doprinosa promjenama u hrvatskom društvu“ na poduzorku emigranata pokazale su niža faktorska zasićenja latentnim faktorom (v. Tablicu 2 u Prilogu). Kao i u prethodnom slučaju, s obzirom na to da se radi o malom uzorku ($N=189$) i činjenici da izbacivanjem ovih dviju čestice ne dolazi do većeg povećanja pouzdanosti (za obje čestice povećanje pouzdanosti iznosi .01) odlučeno je da se navedene čestice zadrže.

Kako bi se utvrdila pouzdanost unutarnje konzistencije pojedinih (sub)skala, izračunati su Cronbach alpha koeficijenti (Tablica 5). Također, izračunati su dodatni

Cronbach alpha koeficijenti na svakoj od (sub)skala, posebno na poduzorku rezidenata i posebno na poduzorku emigranata (v. Tablice 9, 10, 11, 12 i 13 u Prilogu).

Tablica 5 Rezultati analize pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (sub)skala Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj (N=414)

(Sub)skale	Čestice	rit
stav – pozitivni aspekti ostanka	1. Zadovoljavajući stil/kvaliteta života	.52
	2. Ugodna klima	.72
	3. Čisti zrak i voda	.74
	4. Zdrava hrana	.74
	5. Fizička sigurnost	.72
	6. Više slobodnog vremena	.62
	7. Održavanje obiteljskih i prijateljskih veza	.57
	8. Mogućnost doprinosa promjenama u hrvatskom društvu	.50
	<i>Cronbach alpha</i>	.88
stav – negativni aspekti ostanka	9. Nezaposlenost	.75
	10. Mala, neadekvatna/nedovoljna plaća	.90
	11. Nepoticajna radna okolina	.88
	12. Nesigurnost zaposlenja	.89
	13. Život u korumpiranom društvu	.89
14. Život u neuređenoj državi	.91	
	<i>Cronbach alpha</i>	.96
subjektivne norme - ostanak	12. Otac (ukoliko nemate oca – stariji rođak ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.74
	13. Majka (ukoliko nemate majku – starija rođakinja ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.78
	14. Brat/sestra/bliski rođak/inja	.80
	15. Partner/ica	.60
	16. Najbolji prijatelj/ica	.74
	<i>Cronbach alpha</i>	.89
percipirana bihevioralna kontrola - ostanak	17. Nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba	.78
	18. Nemogućnost pronalaska posla/staža	.73
	19. Nemogućnost pronalaska posla u struci	.69
	20. Visoke rate kredita/dugovi	.68
	21. Ograničene mogućnosti profesionalnog usavršavanja	.77
	22. Osjećaj bespomoćnosti i nemoći	.76
	23. Neizdržljivost društveno-političke situacije	.62
	<i>Cronbach alpha</i>	.91
namjera ostanka	24. Želim ostati u Hrvatskoj	.82
	25. Sigurno ću ostati u Hrvatskoj	.86
	26. Za mene je najbolje da ostanem u Hrvatskoj	.85
	<i>Cronbach alpha</i>	.92

Analizom pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije utvrđeno je da sve (sub)skale pokazuju visoku pouzdanost unutarnje konzistencije (Tablica 5). Također, utvrđene su visoke pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije na (sub)skalama Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj na poduzorku rezidenata i na poduzorku emigranata (v. Tablice 9-13 u Prilogu).

4.1.2. Konfirmatorna faktorska analiza Upitnika za predviđanje namjere odlaska

S ciljem testiranja pretpostavljene četvero-faktorske strukture *Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske* (Ćubela Adorić i Kasap, 2018) provedena je konfirmatorna faktorska analiza (eng. CFA) u programu Mplus 6.12 (Muthen i Muthen, 2009). Procjene parametara su izvršene pomoću algoritma maksimalne vjerojatnosti (Maximum Likelihood). Kao pokazatelji slaganja modela s podacima korišteni su: CFI (Comparative Fit Index), TLI (Tucker Lewis Indeks), RMSEA (Root Mean Square Error Approximation) i SRMR (Standardized Root Mean Square). Da bi model bio prihvaćen, indeksi inkrementalnog slaganja – CFI i TLI trebaju biti veći od .90 (Hu i Bentler, 1999), dok se indeks apsolutnog slaganja – RMSEA mora kretati u rasponu od .05 do .10, a indeks apsolutnog slaganja SRMR mora biti manji ili jednak .08 (Brown i Cudeck, 1993; Hu i Bentler, 1999). Nadalje, omjer hi-kvadrata (χ^2) i broja stupnjeva slobode manji od 3 (Tabachnik i Fidell, 2007) također upućuje na dobro pristajanje modela podacima.

Pri provedbi konfirmatorne faktorske analize *Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske* faktori stav prema odlasku, subjektivne norme u vezi s odlaskom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom te namjera odlaska predstavljali su latentne varijable, a njima pripadajuće čestice (n=27) njihove indikatore. Definirano je da su latentne varijable tj. faktori međusobno povezani. Rezultati konfirmatorne faktorske analize ovog modela ukazuju na relativno neslaganje pretpostavljenog modela s podacima (Tablica 6).

Kako bi se utvrdilo eventualno bolje pristajanje peto-faktorskog modela, na što upućuju rezultati eksploratorne faktorske analize (tablica 2) kao i rezultati preliminarnog istraživanja (Ćubela Adorić i Kasap, 2018) također je provedena konfirmatorna faktorska analiza. U tom slučaju, stav prema pozitivnim aspektima odlaska, stav prema negativnim aspektima odlaska, subjektivne norme u vezi s odlaskom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom i namjera odlaska predstavljali su latentne varijable, dok su njima pripadajuće

čestice (n=27) njihovi indikatori. Definirano je da su latentne varijable tj. faktori međusobno povezani. Rezultati, u ovom slučaju, sugeriraju adekvatno pristajanje modela podacima (Tablica 6).

Tablica 6 Usporedba modela s četiri i pet faktora (N=414)

<i>Parametri</i>	<i>Model s 4 faktora (TPD model)</i>	<i>Model s 5 faktora</i>
χ^2	1324.65	985.75
<i>Df</i>	318	314
χ^2/df	4.17	3.14
<i>CFI</i>	.85	.90
<i>TLI</i>	.84	.89
<i>RMSEA (90% C.I.)</i>	.09 (.083-.092)	.07 (.067-.077)
<i>SRMR</i>	.08	.06

Utvrđena je statistički značajna razlika u pristajanju modela podacima ($\Delta X^2 = 338.9$, $\Delta df = 4$, $p < .01$), što konkretno znači da se bira model s manjom X^2 vrijednošću. U ovom slučaju to je model s 5 međusobno povezanih faktora. Rezultati testiranja petofaktorske strukture Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj konzistentni su rezultatima eksploratorne faktorske analize pa su u ovom dijelu prikazani samo rezultati eksploratorne analize (tablica 2). Što se tiče odabranog modela, utvrđene su značajne niske do umjereno visoke interkorelacije između pojedinih latentnih varijabli Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske (Tablica 7).

Tablica 7 Prikaz interkorelacija između latentnih faktora (N=414)

	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
<i>Stav-pozitivni aspekti odlaska</i>	1	-.14*	.17**	-.23**	.48**
<i>Stav-negativni aspekti odlaska</i>		1	-.04	.04	-.06
<i>Sn-odlazak</i>			1	.03	.12*
<i>Pbk-odlazak</i>				1	-.43**
<i>Namjera-odlazak</i>					1

Legenda: 1=stav prema pozitivnim aspektima odlaska, 2=stav prema negativnim aspektima odlaska, 3=subjektivne norme u vezi odlaska, 4=percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom, 5=namjera odlaska, **p<.001, *p<.01

Iz Tablice 7 vidljive su značajne pozitivne korelacije stava prema pozitivnim aspektima odlaska sa subjektivnim normama u vezi s odlaskom i namjerom odlaska te značajne negativne korelacije stava prema pozitivnim aspektima odlaska sa stavom prema negativnim aspektima odlaska i percipiranom bihevioralnom kontrolom u vezi s odlaskom. Također, dobivena je i značajna pozitivna korelacija subjektivnih normi u vezi s odlaskom i namjere odlaska te značajna negativna korelacija percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i namjere odlaska.

4.1.3. Konfirmatorna faktorska analiza Upitnika za predviđanje namjere ostanka

Pri provedbi konfirmatorne faktorske analize Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj faktori stav prema ostanku, subjektivne norme u vezi s ostankom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom te namjera ostanka predstavljali su latentne varijable, a njima pripadajuće čestice (n=26) njihove indikatore. Definirano je da su latentne varijable tj. faktori međusobno povezani. Rezultati konfirmatorne faktorske analize ovog modela ukazuju na neslaganje pretpostavljenog modela s podacima (Tablica 8).

S ciljem provjere potencijalno boljeg pristajanja peto-faktorskog modela, na što upućuju rezultati eksploratorne faktorske analize (Tablica 4) i rezultati preliminarnog istraživanja (Ćubela Adorić i Kasap, 2018), također je provedena konfirmatorna faktorska analiza. U tom smislu, stav prema pozitivnim aspektima ostanka, stav prema negativnim aspektima ostanka, subjektivne norme u vezi s ostankom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom i namjera ostanka predstavljali su latentne varijable, dok su njima pripadajuće čestice (n=26) njihovi indikatori. Definirano je da su latentne varijable tj. faktori međusobno povezani. Rezultati, u ovom slučaju, sugeriraju adekvatno pristajanje modela podacima (Tablica 8).

Tablica 8 Usporedba modela s četiri i pet faktora (N=414)

<i>Parametri</i>	<i>Model s 4 faktora (TPD model)</i>	<i>Model s 5 faktora</i>
χ^2	3043.16	1527.94
<i>Df</i>	371	367
χ^2/df	8.20	4.16
<i>CFI</i>	.71	.88
<i>TLI</i>	.68	.86
<i>RMSEA (90% C.I.)</i>	.132 (.128-.136)	.09 (.083-.092)
<i>SRMR</i>	.18	.06

Utvrđena je statistički značajna razlika u pristajanju modela podacima ($\Delta X^2 = 1515.22$, $\Delta df = 4$, $p < .01$), što konkretno znači da se bira model s manjom X^2 vrijednošću. U ovom slučaju to je model s pet međusobno povezanih faktora. Budući da su rezultati testiranja peto-faktorske strukture Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj konzistentni rezultatima eksploratorne faktorske analize, u ovom su dijelu prikazani samo rezultati eksploratorne analize (Tablica 4). Što se tiče odabranog modela, utvrđene su značajne niske do umjereno visoke interkorelacije između pojedinih latentnih varijabli Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj (Tablica 9).

Tablica 9 Prikaz interkorelacija između latentnih faktora (N=414)

	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
<i>Stav-pozitivni aspekti ostanka</i>	1	-.06	.32**	-.36**	.47**
<i>Stav-negativni aspekti ostanka</i>		1	.09	.06	.00
<i>Sn-ostanak</i>			1	-.24**	.29**
<i>Pbk-ostanak</i>				1	-.51**
<i>Namjera-ostanak</i>					1

Legenda: stav prema pozitivnim aspektima ostanka, 2= stav prema negativnim aspektima ostanka, 3=subjektivne norme u vezi s ostankom, 4=percipirana bihevioralne kontrole u vezi s ostankom, 5=namjera ostanka, **p<.001

Iz Tablice 9 evidentno je da stav prema pozitivnim aspektima ostanka značajno pozitivno korelira sa subjektivnim normama u vezi s ostankom i namjerom ostanka te značajno negativno sa percipiranom bihevioralnom kontrolom u vezi s ostankom. Također, utvrđena je značajna negativna korelacija subjektivnih normi u vezi s ostankom i percipirane

bihevioralne kontrole u vezi s ostankom te značajna negativna korelacija percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom i namjere ostanka. Namjera ostanka značajno je pozitivno povezana i sa subjektivnim normama u vezi s ostankom.

4.2. Deskriptivni podatci

Nadalje, izračunati su deskriptivni parametri za varijable Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske i Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj. Rezultati su prikazani u Tablici 10. Osim toga, izračunati su i deskriptivni podatci za varijable upitnika Prikaz osobnih vrijednosti – PVQ 21. Rezultati su prikazani u Tablici 11.

Tablica 10 Prikaz deskriptivnih parametara za (sub)skale Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske i Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj s obzirom na status ($N=414$)

	Ukupan uzorak ($N=414$)				Rezidenti ($N=225$)				Emigranti ($N=189$)				
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S d</i>	<i>p</i>	<i>min-max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S d</i>	<i>p</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S d</i>	<i>p</i>
<i>Stav-pozitivni aspekti odlaska</i>	296.05	80.90	.12	<.01	8-392	286.96	81.24	.09	<.05	306.86	79.34	.14	<.01
<i>Stav-negativni aspekti odlaska</i>	46.45	25.69	.10	<.01	3-147	46.85	24.44	.09	<.05	45.96	27.15	.11	<.05
<i>SN – odlazak</i>	137.75	60.18	.05	>.20	5-245	130.49	53.96	.04	>.20	146.38	65.95	.08	<.20
<i>PBK– odlazak</i>	146.00	83.10	.07	<.05	8-392	175.79	85.02	.06	>.20	110.56	65.06	.09	<.10
<i>Namjera odlaska</i>	15.24	6.25	.20	<.01	3-21	12.18	6.29	.14	<.01	18.89	3.78	.34	<.01
<i>Stav-pozitivni aspekti ostanka</i>	218.56	83.61	.04	>.20	8-392	237.32	83.38	.07	>.20	196.22	78.42	.04	>.20
<i>Stav-negativni aspekti ostanka</i>	74.47	65.31	.24	<.01	6-294	70.87	58.23	.23	<.01	78.76	72.78	.27	<.01
<i>SN-ostanak</i>	131.33	62.26	.05	>.20	5-245	139.76	55.68	.06	>.20	121.30	68.09	.07	>.20
<i>PBK-ostanak</i>	232.44	91.07	.11	<.01	7-343	211.75	91.60	.09	<.10	257.08	84.25	.16	<.01
<i>Namjera ostanka</i>	9.95	6.17	.14	<.01	3-21	12.44	5.84	.10	<.05	6.98	5.18	.22	<.01

Legenda: *K-S d*= Kolmogorov Smirnov test, *p*=razina značajnosti *K-S d* testa

Kao što je vidljivo iz Tablice 10, uzevši u obzir aritmetičku sredinu i teorijski raspon koju svaka varijabla može imati, može se reći da je distribucija varijable stav prema pozitivnim aspektima odlaska negativno, a distribucija varijable stav prema negativnim aspektima odlaska pozitivno asimetrična. To znači da ispitanici izražavaju relativno pozitivan stav prema pozitivnim posljedicama odlaska te relativno negativan stav prema negativnim posljedicama odlaska. Isto tako, utvrđeno je da sudionici percipiraju umjereno povoljne subjektivne norme u vezi s odlaskom. Distribucija varijable percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom je pozitivno asimetrična. Ako uzmemo u obzir to da manji rezultat na ovoj skali indicira snažniju percepciju sposobnosti nošenja s različitim preprekama, možemo reći da ispitanici iskazuju relativno visoku bihevioralnu kontrolu u vezi s odlaskom. Rezultati testiranja normaliteta distribucije procjena na skali subjektivne norme u vezi s odlaskom na poduzorku emigranata upućuju na negativno asimetričnu distribuciju tj. blago povišene rezultate, dok rezultati Kolmogorov-Smirnovljevog testa na skali percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom na poduzorku rezidenata ukazuju na normalnu distribuciju. Također, u slučaju namjere odlaska možemo govoriti o negativno asimetričnoj distribuciji, što znači da sudionici iskazuju relativno visoko izraženu namjeru odlaska iz Hrvatske.

Što se tiče Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj, kao što je vidljivo u Tablici 11, može se reći da je distribucija varijable stav prema pozitivnim aspektima ostanka normalna, dok je distribucija varijable stav prema negativnim aspektima ostanka pozitivno asimetrična. Drugim riječima, ispitanici iskazuju umjereno pozitivan stav prema pozitivnim posljedicama odlaska te relativno negativan stav prema negativnim posljedicama ostanka. Također, primjetno je da se subjektivne norme u vezi s ostankom normalno distribuiraju, što znači da ispitanici iskazuju umjereno povoljne subjektivne norme u vezi s ostankom u Hrvatskoj. S druge strane, distribucija varijable percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom je negativno, a distribucija varijable namjera ostanka pozitivno asimetrična. Konkretno, budući da veći rezultat na prvoj spomenutoj skali indicira snažniju percepciju nemogućnosti nošenja s različitim preprekama, može se reći da ispitanici izražavaju relativno nisku bihevioralnu kontrolu u vezi s ostankom te relativno nisko izraženu namjeru ostanka u Hrvatskoj

Tablica 11 Prikaz deskriptivnih parametara za mjere upitnika *PVQ-21* (vlastito odricanje, vlastiti probitak, otvorenost za promjene, zadržavanje tradicionalnih odnosa) (N=414)

	Ukupan uzorak (N=414)				Rezidenti (N=225)				Emigranti (N=189)				
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S d</i>	<i>p</i>	<i>min-max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S d</i>	<i>p</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S d</i>	<i>p</i>
<i>Vlastito odricanje</i>	26	3.4	.10	<.01	14-30	25.37	3.34	.10	<.05	25.43	3.42	.12	<.05
<i>Vlastiti probitak</i>	15.17	3.91	.07	<.10	4-24	15.33	3.98	.06	>.20	14.97	3.83	.08	<.20
<i>Otvorenost za promjene</i>	18.14	3.54	.08	<.05	5-24	17.73	3.72	.09	<.10	18.62	3.27	.09	<.15
<i>Zadržavanje tradicionalnih odnosa</i>	23.71	5.14	.05	>.20	9-36	24.31	5.21	.05	>.20	22.99	4.96	.06	>.20

Legenda: *K-S d*= Kolmogorov Smirnov test, *p*=razina značajnosti *K-S d* testa

Iz Tablice 11 evidentno je da su distribucije procjena na varijablama vlastito odricanje i otvorenost za promjene negativno asimetrične, što znači da sudionici procjenjuju važnost tih vrijednosti relativno visoko. Što se tiče vlastitog probitaka, na cijelom uzorku i uzorku emigranata rezultati testiranja normaliteta distribucija ukazuju na negativno asimetrične distribucije, odnosno blago povišene vrijednosti. S druge strane, na poduzorku rezidenata ta vrijednost je procijenjena umjerenom važnom. Također, varijabla zadržavanje tradicionalnih odnosa normalno se distribuira pa možemo reći da većina sudionika na njoj postiže prosječne rezultate.

4.4. Usporedba rezidenata i emigranata

S ciljem usporedbe rezidenata i emigranata, odnosno da bi se ispitale eventualne razlike između tih dviju podskupina u svim korištenim varijablama, izračunati su t-testovi za velike nezavisne uzorke. Rezultati su prikazani u Tablici 12.

Tablica 12 Prikaz rezultata t-testa za velike nezavisne uzorke kojim je ispitana razlika između rezidenata i emigranata u ispitivanim varijablama ($N=414$)

	M rezidenti	M emigranti	t	df	p	Nr	Ne	SDr	SDe
<i>Stav-pozitivni aspekti odlaska</i>	286.96	306.75	-2.48	410	.01	225	189	81.24	79.64
<i>Stav-negativni aspekti odlaska</i>	46.85	45.94	0.36	410	.72	225	189	24.44	27.28
<i>SN-odlazak</i>	130.49	146.20	-2.65	410	.01	225	189	53.96	66.27
<i>PBK-odlazak</i>	175.79	109.94	8.70	410	.00	225	189	85.02	64.74
<i>Namjera odlaska</i>	12.18	18.92	-12.87	410	.00	225	189	6.29	3.75
<i>Stav-pozitivni aspekti ostanka</i>	237.32	196.26	5.14	410	.00	225	189	83.38	77.30
<i>Stav-negativni aspekti ostanka</i>	70.87	78.90	-1.24	410	.22	225	189	58.23	73.12
<i>SN-ostanak</i>	139.76	120.68	3.13	410	.00	225	189	55.68	68.10
<i>PBK-ostanak</i>	211.75	257.10	-5.19	410	.00	225	189	91.60	84.36
<i>Namjera ostanka</i>	12.44	6.87	10.22	410	.00	225	189	5.84	5.07
<i>Vlastito odricanje</i>	25.37	25.41	-0.13	410	.90	225	189	3.34	3.43
<i>Vlastiti probitak</i>	15.33	14.91	1.09	410	.28	225	189	3.98	3.79
<i>Otvorenost za promjene</i>	17.73	18.58	-2.44	410	.02	225	189	3.72	3.26
<i>Zadržavanje tradic. odnosa</i>	24.31	23.01	2.58	410	.01	225	189	5.22	4.96

Iz Tablice 12 evidentno je da postoje značajne razlike između rezidenata i emigranata na sljedećim varijablama: stav prema pozitivnim aspektima odlaska, subjektivne norme u vezi s odlaskom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom, namjera odlaska, stav prema pozitivnim aspektima ostanka, subjektivne norme u vezi s ostankom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom, namjera ostanka, otvorenost za promjene i zadržavanje tradicionalnih odnosa. Hrvatski emigranti, u usporedbi sa hrvatskim rezidentima, pokazuju u prosjeku pozitivniji stav prema pozitivnim aspektima odlaska, povoljnije subjektivne norme u vezi s odlaskom, veću percipiranu bihevioralnu kontrolu u

vezi s odlaskom, izraženiju namjeru odlaska te veću otvorenost za promjene. S druge strane, hrvatski rezidenti, u odnosu na hrvatske emigrante, u prosjeku iskazuju pozitivniji stav prema pozitivnim aspektima ostanka, izraženije subjektivne norme u vezi s ostankom, veću percipiranu bihevioralnu kontrolu u vezi s ostankom, izraženiju namjeru ostanka te snažnije vrednovanje zadržavanja tradicionalnih odnosa.

4.5. Povezanost ispitivanih varijabli

Da bi se utvrdilo u kakvom su odnosu korištene varijable izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije. U ovom istraživanju pokazalo se da se rezidenti i emigranti međusobno razlikuju po sociodemografskim karakteristikama (v. Tablicu 1 u Prilogu) te u procjenama koncepta TPD i vrijednosti (Tablica 12) pa Pearsonovi koeficijenti nisu izračunati na cijelom uzorku, nego na poduzorcima kako bi se dobio uvid u zasebne obrasce povezanosti i da bi se ti obrasci mogli usporediti.

Tablica 13 Prikaz Pearsonovih koeficijenata korelacije između ispitivanih varijabli na poduzorku rezidenata (N=225) i poduzorku emigranata (N=189)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
1.	.02	.24***	-.15*	.52***	-.21**	-.19**	-.18**	.44***	-.48***	.21**	.13*	.19**	.19**	-.11
2.	-.09	.00	-.08	.04	-.05	.24***	.06	.02	-.04	-.01	.08	.07	.07	.11
3.	.07	-.10	.20**	.14*	.03	.02	.50***	.15*	-.13*	.25***	.06	.09	.09	.14*
4.	-.27***	.08	-.02	-.34**	.39***	.10	.35***	.01	.35***	.03	.15*	-.15*	-.15*	.17**
5.	.34***	.04	.02	-.20**	-.54***	-.07	-.38***	.57***	-.83***	.03	.02	.12	.12	-.32***
6.	-.14	-.02	.12	.19**	-.39**	-.00	.39***	-.39***	.48***	.22**	.12	.05	.05	.24***
7.	-.01	.20**	-.01	.06	-.11	-.11	.03	.03	.10	-.12	.05	-.05	-.05	.14*
8.	-.14*	-.10	.68***	-.01	-.15*	.19**	.11	-.26***	.36***	.22**	.01	-.01	-.01	.32***
9.	.26***	.02	.07	-.01	.42***	-.25***	.07	-.11	-.48***	.19	.06	.16*	.16*	-.12
10.	-.28***	.11	.01	.22**	-.55***	.38***	-.08	.11	-.28***	-.01	-.11	-.15*	-.15*	.28***
11.	.24***	.00	.19**	.03	.04	.05	-.01	.08	.22**	-.03	-.03	.38***	.38***	.31***
12.	.11	.11	-.05	.00	.04	-.06	-.06	-.08	.02	-.09	.14	.13*	.13*	.26***
13.	.16*	.03	.10	-.03	-.02	-.02	.11	.14	.06	.06	.35***	.22**	.22**	-.01
14.	-.06	.18*	.27***	.14	-.00	.10	.18*	.20**	.11	.09	.33***	-.09	.03	.03

Legenda: iznad dijagonale prikazani su koeficijenti korelacije na poduzorku rezidenata, dok su ispod dijagonale prikazani koeficijenti korelacije na poduzorku emigranata; 1=stav prema pozitivnim aspektima odlaska, 2=stav prema negativnim aspektima odlaska, 3=subjektivne norme u vezi s odlaskom, 4=percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom, 5=namjera odlaska, 6=stav prema pozitivnim aspektima odlaska, 7=stav prema negativnim aspektima odlaska, 8=subjektivne norme u vezi s ostankom, 9=percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom, 10=namjera odlaska, 11=vlastito odricanje, 12=vlastiti probitak, 13=otvorenost za promjene, 14=zadržavanje tradicionalnih odnosa, *** p<.001, **p<.01, *p<.05

Uvidom u Tablicu 13 može se primijetiti da je na poduzorku rezidenata, u usporedbi s poduzorkom emigranata, utvrđen veći broj značajnih korelacija između ispitivanih varijabli. Također, utvrđene značajne korelacije više su na poduzorku rezidenata u usporedbi s korelacijama na poduzorku emigranata.

Na oba poduzorka utvrđena je pozitivna umjerena korelacija stava prema pozitivnim aspektima odlaska i namjere odlaska te negativna niska korelacija stava prema pozitivnim aspektima odlaska i namjere ostanka. Također, kod rezidenata i emigranata su dobivene negativna niska korelacija percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i namjere odlaska te pozitivna niska korelacija percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i namjere ostanka. Osim toga, samo na poduzorku rezidenata je utvrđena pozitivna niska povezanost subjektivnih normi u vezi s odlaskom i namjere odlaska te negativna niska povezanost subjektivnih normi u vezi s odlaskom i namjere ostanka. Nadalje, kod jednih i drugih dobivena je negativna umjerena povezanost stava prema negativnim aspektima ostanka i namjere odlaska te pozitivna umjerena povezanost stava prema pozitivnim aspektima ostanka i namjere ostanka. Također, na oba poduzorka utvrđena je i pozitivna umjerena korelacija percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom i namjere odlaska te negativna niska korelacija percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom i namjere ostanka. Samo na poduzorku rezidenata dobivena je i pozitivna umjerena povezanost subjektivnih normi u vezi s ostankom i namjere ostanka te negativna umjerena povezanost subjektivnih normi u vezi s ostankom i namjere odlaska.

Što se tiče međusobnih relacija ostalih varijabli TPD, na oba poduzorka utvrđene su značajne niske do umjereno visoke korelacije pozitivnog, odnosno negativnog smjera. Drugim riječima, dobivene su negativne niske korelacije stava prema pozitivnim aspektima odlaska sa percipiranom bihevioralnom kontrolom u vezi s odlaskom. Također, utvrđene su pozitivne korelacije stava prema pozitivnim aspektima ostanka i subjektivnih normi u vezi s ostankom te negativne korelacije stava prema pozitivnim aspektima ostanka i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom. U slučaju emigranata te su korelacije niske, a u slučaju rezidenata umjereno visoke. Samo na poduzorku rezidenata dobivena je još pozitivna niska korelacija subjektivnih normi u vezi s odlaskom i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom te negativna niska korelacija subjektivnih normi u vezi s ostankom i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom.

Vrijednosti su slabo do umjereno povezane sa varijablama TPD u kontekstu odlaska i ostanka s tim da su te korelacije pozitivnog, ali i negativnog smjera. Konkretno, stav prema pozitivnim aspektima odlaska je na oba poduzorka nisko povezan sa vlastitim odricanjem i otvorenosti za promjene pri čemu je riječ o korelacijama pozitivnog smjera. Na poduzorku rezidenata utvrđena je još pozitivna niska korelacija stava prema pozitivnim aspektima odlaska i vlastitog probitka. S druge strane, stav prema negativnim aspektima odlaska je samo na poduzorku emigranata pozitivno nisko povezan sa zadržavanjem tradicionalnih odnosa. Nadalje, na oba poduzorka subjektivne norme u vezi s odlaskom pozitivno nisko koreliraju kako s vlastitim odricanjem, tako i sa zadržavanjem tradicionalnih odnosa. Također, na poduzorku rezidenata utvrđene su pozitivne niske korelacije percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom sa vlastitim probitkom i zadržavanjem tradicionalnih odnosa te negativna niska korelacija te varijable sa otvorenošću za promjene. Isto tako, samo na poduzorku rezidenata namjera odlaska negativno je umjereno povezana sa zadržavanjem tradicionalnih odnosa.

Stav prema pozitivnim aspektima ostanka, na poduzorku rezidenata, je u pozitivnoj, ali niskoj korelaciji sa vlastitim odricanjem i zadržavanjem tradicionalnih odnosa, dok je stav prema negativnim aspektima ostanka na oba poduzorka u pozitivnoj niskoj korelaciji sa zadržavanjem tradicionalnih odnosa. Nadalje, subjektivne norme u vezi s ostankom u pozitivnoj su korelaciji sa zadržavanjem tradicionalnih odnosa pri čemu se na poduzorku rezidenata radi o umjerenij, a na poduzorku emigranata o niskoj povezanosti. Dodatno, na poduzorku rezidenata ta je varijabla pozitivno, ali nisko povezana i sa vlastitim odricanjem. Percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom na poduzorku rezidenata ima pozitivnu nisku povezanost sa otvorenošću za promjene, a na poduzorku emigranata pozitivnu nisku povezanost sa vlastitim odricanjem. Također, samo na poduzorku rezidenata namjera ostanka je u negativnoj niskoj povezanosti sa otvorenošću za promjenu, ali i u pozitivnoj, no niskoj povezanosti sa zadržavanjem tradicionalnih odnosa.

Kad su u pitanju međusobne relacije vrijednosti, dobivene su značajne pozitivne nisko do umjereno visoke korelacije. Konkretno, na oba poduzorka utvrđene su pozitivne umjerene korelacije vlastitog odricanja sa otvorenošću za promjene i zadržavanjem tradicionalnih odnosa te pozitivna niska korelacija vlastitog probitka i otvorenosti za promjene. Također, samo na poduzorku rezidenata dobivena je i pozitivna niska povezanost vlastitog probitka i zadržavanja tradicionalnih odnosa.

4.6. Doprinos stava prema odlasku i ostanku, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom te vrijednosti namjeri odlaska i namjeri ostanka u Hrvatskoj

U svrhu odgovora na posljednji istraživački problem, odnosno s ciljem provjere doprinosa pojedinih koncepata TPD namjeri odlaska i namjeri ostanka izračunate su standardne regresijske analize. Naime, TPD (Ajzen, 1991) ne precizira relativni doprinos stava, subjektivnih normi niti percipirane bihevioralne kontrole u predviđanju namjere ponašanja. Prema tome, u ovom je slučaju kao adekvatna statistička analiza odabrana standardna regresijska analiza kod koje svi prediktori ulaze u analizu odjednom, doprinos pojedinog prediktora gleda se kao da je u analizu ušao nakon svih ostalih te se promatra doprinos svakog prediktora koji je različit (dodan) od doprinosa ostalih prediktora u predikciji kriterija. Također, s obzirom na to da su emigranti na ovaj niz pitanja odgovarali retrospektivno, a rezidenti iz trenutne pozicije te s obzirom na činjenicu da ove dvije skupine žive u različitim zemljama, odnosno društvenim kontekstima, standardne regresijske analize provedene su na svakom poduzorku posebno da bi se dobio uvid u zasebne prediktorske sklopove (Tablica 14).

Tablica 14 Rezultati standardne regresijske analize s varijablama TPD kao prediktorima i namjerom odlaska te namjerom ostanka kao kriterijima ($N=414$)

	<i>Namjera odlaska</i>		<i>Namjera ostanka</i>	
	rezidenti	emigranti	rezidenti	emigranti
	β	β	β	β
<i>Stav-pozitivni aspekti odlaska</i>	.22***	.19**	-.21***	-.15*
<i>Stav-negativni aspekti odlaska</i>	.02	.05	-.02	.11
<i>Subjektivne norme-odlazak</i>	.17***	.11	-.20**	-.04
<i>Pbk-odlazak</i>	-.18***	-.10	.21***	.12
<i>Stav-pozitivni aspekti ostanka</i>	-.23***	-.26***	.18**	.28***
<i>Stav-negativni aspekti ostanka</i>	-.03	.02	.05	-.08
<i>Subjektivne norme-ostanak</i>	-.19***	-.12	.22**	.07
<i>Pbk-ostanak</i>	.31***	.28***	-.23***	-.16*
	$R = .76$	$R = .57$	$R = .70$	$R = .50$
	$R^2 = .57$	$R^2 = .33$	$R^2 = .49$	$R^2 = .24$
	$R_{kor}^2 = .56$	$R_{kor}^2 = .30$	$R_{kor}^2 = .47$	$R_{kor}^2 = .21$
	$F(8,216)=36.7$	$F(8,189)=10.9$	$F(8,216)=25.5$	$F(8,189)=7.3$
	$p < .01$	$p < .01$	$p < .01$	$p < .01$

Napomena: β -vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta, R^2 -ukupan doprinos objašnjenjnoj varijanci, R_{kor}^2 - korigirani ukupni doprinos objašnjenjnoj varijanci, * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

4.6.1. Namjera odlaska

Na poduzorku rezidenata utvrđen je značajan pozitivan doprinos stava prema pozitivnim aspektima odlaska, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom kao i značajan negativan doprinos stava prema pozitivnim aspektima ostanka, subjektivnih normi u vezi s ostankom i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom pri čemu je objašnjeno 57% ukupne varijance namjere odlaska (Tablica 14).

Na poduzorku emigranata utvrđen je manji broj značajnih prediktora. Naime, dobiven je značajan pozitivan doprinos stava prema pozitivnim aspektima odlaska i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom kao i značajan negativan doprinos stava prema pozitivnim aspektima ostanka, pri čemu je objašnjeno 33% ukupne varijance namjere odlaska (Tablica 14).

4.6.2. Namjera ostanka

Na poduzorku rezidenata utvrđen je značajan pozitivan doprinos stava prema pozitivnim aspektima ostanka, subjektivnih normi u vezi s ostankom i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom kao i značajan negativan doprinos stava prema pozitivnim aspektima odlaska, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom pri čemu je objašnjeno 49% ukupne varijance namjere ostanka (Tablica 14).

S druge strane, na poduzorku emigranata utvrđen je manji broj značajnih prediktora. Naime, dobiven je značajan pozitivan doprinos stava prema pozitivnim aspektima ostanka kao i značajan negativan doprinos stava prema pozitivnim aspektima odlaska i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom pri čemu je objašnjeno 24% ukupne varijance namjere ostanka (Tablica 14).

Nadalje, da bi se provjerila struktura prediktora, kada su u prediktorski skup simultano s varijablama TPD uvedene vrijednosti, provedene su standardne regresijske analize, također na oba poduzorka. Rezultati tih analiza nalaze se u Tablici 15.

Tablica 15 Rezultati standardne regresijske analize s varijablama TPD i vrijednostima kao prediktorima te namjerom odlaska i namjerom ostanka kao kriterijima ($N=414$)

	<i>Namjera odlaska</i>		<i>Namjera ostanka</i>	
	rezidenti	emigranti	rezidenti	emigranti
	β	β	β	β
<i>Stav-pozitivni aspekti odlaska</i>	.21***	.21**	-.18**	-.15*
<i>Stav-negativni aspekti odlaska</i>	.03	.05	-.02	.11
<i>Subjektivne norme-odlazak</i>	.17**	.11	-.20**	-.05
<i>Pbk-odlazak</i>	-.18***	-.10	.22***	.12
<i>Stav-pozitivni aspekti ostanka</i>	-.23***	-.26***	.19**	.27***
<i>Stav-negativni aspekti ostanka</i>	-.00	.02	.04	-.11
<i>Subjektivne norme-ostanak</i>	-.15*	-.10	.17**	.04
<i>Pbk-ostanak</i>	.30***	.29***	-.22***	-.17*
<i>Vlastito odricanje</i>	.05	-.05	-.02	-.03
<i>Vlastiti probitak</i>	.07	.00	-.16**	-.10
<i>Otvorenost za promjene</i>	-.03	-.06	-.00	.15*
<i>Zadržavanje tradic. odnosa</i>	-.19***	.01	.17**	.07
	$R = .78$	$R = .58$	$R = .72$	$R = .52$
	$R^2 = .60$	$R^2 = .34$	$R^2 = .52$	$R^2 = .27$
	$R_{kor}^2 = .58$	$R_{kor}^2 = .29$	$R_{kor}^2 = .50$	$R_{kor}^2 = .22$
	$F(12,212)=26.8$	$F(12,176)=7.4$	$F(12,212)=19.2$	$F(12,176)=5.4$
	$p < .01$	$p < .01$	$p < .01$	$p < .01$

Napomena: β -vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta, R^2 -ukupan doprinos objašnjenju varijanci, R_{kor}^2 -korigirani ukupni doprinos objašnjenju varijanci, * $p < .05$; ** $p < .01$, *** $p < .001$

Iz Tablice 15 vidljivo je da kada su varijable TPD uvedene u standardnu regresijsku analizu simultano s vrijednostima, ne dolazi do promjene u strukturi prediktora niti veličini značajnih β prediktora varijabli TPD. Drugim riječima, varijable TPD dosljedno su značajni i nezavisni prediktori u objašnjenju varijance namjere odlaska i varijance namjere ostanka i to na oba poduzorka. Također, ukupan postotak objašnjene varijance namjere odlaska, odnosno namjere ostanka u situaciji kada su u prediktorski skup uključene i vrijednosti povećao se u zanemarivoj mjeri (Tablica 15). Prema tome, u nastavku teksta kako bi se izbjeglo ponavljanje, bit će interpretirani samo relativni doprinosi vrijednosti u objašnjenju varijance namjere odlaska i varijance namjere ostanka u Hrvatskoj.

4.6.3. Namjera odlaska

Na poduzorku rezidenata utvrđen je značajan negativan doprinos zadržavanja tradicionalnih odnosa u objašnjenju varijance namjere odlaska. Imajući u vidu i značajne doprinose varijabli TPD može se reći da je ukupan postotak objašnjene varijance namjere odlaska iz Hrvatske na poduzorku rezidenata 60% (Tablica 15).

S druge strane, na poduzorku emigranata niti jedna vrijednost nema značajan doprinos pa je, uz značajne doprinose varijabli TPD, ukupan postotak objašnjene varijance namjere odlaska 34% (Tablica 15).

4.6.4. Namjera ostanka

Na poduzorku rezidenata dobiven je značajan pozitivan doprinos zadržavanja tradicionalnih odnosa i značajan negativan doprinos vlastitog probitka u objašnjenju varijance namjere ostanka. Sveukupno gledano, odnosno uzevši u obzir i značajne doprinose varijabli TPD ukupan postotak objašnjene varijance namjere ostanka u Hrvatskoj iznosi 52% (Tablica 15).

Što se tiče emigranata, dobiven je značajan pozitivan doprinos otvorenosti za promjene pa ukupan postotak objašnjene varijance namjere ostanka, uzevši u obzir i značajne doprinose varijabli TPD iznosi 27% (Tablica 15).

5. RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati doprinos stava prema odlasku i ostanku, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom te doprinos vrijednosti namjeri odlaska i namjeri ostanka u Hrvatskoj. U skladu s time, primijenjeni su Upitnik za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske i Upitnik za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj (Ćubela Adorić i Kasap, 2018) te hrvatska, adaptirana verzija upitnika PVQ 21 (Ferić, 2008).

5.1. Latentna struktura upitnika

U skladu s rezultatima preliminarnog istraživanja (Ćubela Adorić i Kasap, 2018), rezultati analize latentne strukture Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske ukazuju na

petofaktorsko rješenje (Tablica 2). Riječ je o faktorima stav prema pozitivnim aspektima odlaska, stav prema negativnim aspektima odlaska, subjektivne norme u vezi s odlaskom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom i namjera odlaska. Iste strukture dobivene su i u zasebnim eksploratornim faktorskim analizama ovisno o statusu (rezident/emigrant) (v. Tablicu 2 u Prilogu), što implicira da petofaktorska struktura predstavlja konzistentnu soluciju ovog upitnika.

Nazivi za utvrđene faktore u ovom istraživanju osmišljeni su prema sadržaju čestica/indikatora i faktora pretpostavljenih teorijom planiranog djelovanja koja predstavlja konceptualni okvir aktualnog istraživanja. Faktor nazvan *stav prema pozitivnim aspektima odlaska* definiraju čestice koje se odnose na niz od 8 pozitivnih posljedica koje pretpostavlja odlazak iz Hrvatske, odnosno preseljenje u neku drugu državu. Faktorska zasićenja čestica u pravilu su visoka (Tablica 2) i u tom smislu izuzetak je jedino čestica „život u nekorumpiranom društvu“ koja ima niže faktorsko zasićenje pretpostavljenom latentnom varijablom, kako na ukupnom uzorku (Tablica 2), tako i na poduzorku emigranata (v. Tablicu 2 u Prilogu). Generalno gledano, nešto viša faktorska zasićenja na ovoj (sub)skali utvrđena su na poduzorku rezidenata (v. Tablicu 2 u Prilogu) u odnosu na emigrante. *Stav prema negativnim aspektima odlaska* naziv je drugog faktora koji definiraju 3 čestice koje se odnose na potencijalne negativne posljedice odlaska iz Hrvatske. Na ovoj (sub)skali nešto viša faktorska zasićenja dobivena su na poduzorku emigranata. Treći faktor nazvan je *subjektivne norme u vezi s odlaskom* i definiraju ga čestice koje se odnose na 5 bliskih osoba do čijeg mišljenja i podrške većina ljudi drži. I u ovom slučaju su nešto viša faktorska zasićenja utvrđena na poduzorku emigranata (v. Tablicu 2 u Prilogu). *Percipirana bihevioralna kontrola* je četvrti faktor definiran česticama koje se odnose na 8 mogućih prepreka procesu odlaska iz države. Nešto viša faktorska zasićenja na ovoj skali dobivena su na poduzorku rezidenata (v. Tablicu 2 u Prilogu). Osim toga, iako su faktorska zasićenja čestica ove skale, kako na ukupnom uzorku (Tablica 2) tako i na poduzorcima, zadovoljavajuće visoka (v. Tablicu 2 u Prilogu), čestica „usamljenost i nostalgija za domom“ pokazuje niže faktorsko zasićenje na cijelom uzorku (Tablica 2) i poduzorku rezidenata i emigranata (v. Tablicu 2 u Prilogu). Uzrok tome vjerojatno leži u činjenici da se ta čestica odnosi na poteškoće emocionalne prirode, dok se sve ostale čestice referiraju na konkretnije probleme, odnosno poteškoće praktične prirode (primjerice pronalazak posla, stana, novi jezik i dr.). Kao posljednji faktor izdvojena je *namjera odlaska* koju čine 3 čestice koje se

odnose na želju i volju za odlaskom iz Hrvatske. Nešto viša faktorska zasićenja na ovoj skali utvrđena su kod rezidenata (v. Tablicu 2 u Prilogu).

Analiza latentne strukture Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj također upućuje na petofaktorsko rješenje pri čemu su polučeni faktori nazvani stav prema pozitivnim aspektima ostanka, stav prema negativnim aspektima ostanka, subjektivne norme u vezi s ostankom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom i namjera ostanka (Tablica 4). Navedeni rezultati konzistentni su očekivanjima koja su utemeljena na rezultatima preliminarnog istraživanja (Ćubela Adorić i Kasap, 2018). Jednake latentne strukture potvrđene su i u zasebnim eksploratornim faktorskim analizama prema statusu (rezident/emigrant) (v. Tablicu 3 u Prilogu), zbog čega se može reći da petofaktorska struktura predstavlja konzistentnu soluciju i ovog upitnika.

Prvi je faktor nazvan *stav prema pozitivnim aspektima ostanka* i definira ga 8 čestica koje se odnose na niz pozitivnih posljedica koje se tiču ostanka u Hrvatskoj. Faktorska zasićenja relativno su visoka (Tablica 4) te nešto viša na poduzorku rezidenata (v. Tablicu 3 u Prilogu) u usporedbi s emigrantima. Također, čestica „zadovoljavajući stil/kvaliteta života“ na ukupnom uzorku (Tablica 4) i poduzorku emigranata pokazala je nešto niže faktorsko zasićenje (v. Tablicu 3 u Prilogu) za što postoji donekle logično objašnjenje. Naime, moguće je da sudionici generalno, a osobito emigranti, stil/kvalitetu života u Hrvatskoj uopće ne doživljavaju zadovoljavajućim niti ugodnim, stoga navedenu posljedicu i ne percipiraju pozitivnom. Ideničan obrazac faktorskih zasićenja vrijedi i za česticu „mogućnost doprinosa promjenama u hrvatskom društvu“. U tom kontekstu može se pretpostaviti da emigranti sumnjaju u to da uopće mogu nešto promijeniti u svojoj državi, ne vide zadovoljstvo u tome niti to doživljavaju pozitivnim aspektom ostanka. *Stav prema negativnim aspektima ostanka* naziv je drugog faktora koji definira 6 čestica koje se, s druge strane, referiraju na niz negativnih posljedica ostanka u Hrvatskoj. Visoka faktorska zasićenja na subskali dobivena su na ukupnom uzorku (Tablica 4), ali i na poduzorcima s tim da su nešto viša faktorska zasićenja ipak dobivena na poduzorku emigranata (v. Tablicu 3 u Prilogu). Kad je u pitanju faktor *subjektivne norme u vezi s ostankom*, koji definira 5 čestica koje se odnose na bliske osobe iz neposredne okoline, dobivena su visoka faktorska zasićenja na cijelom uzorku (Tablica 4) s tim da su nešto viša faktorska zasićenja dobivena na poduzorku emigranata (v. Tablicu 3 u Prilogu). *Percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom* je četvrti polučeni faktor koji čini 7 čestica, koje se odnose na moguće prepreke prilikom ostanka u Hrvatskoj. Nešto viša faktorska zasićenja utvrđena su na poduzorku rezidenata (v. Tablicu 3 u Prilogu).

Namjera ostanka je posljednji faktor koji čine 3 čestice, a koje referiraju želju i volju za ostankom u Hrvatskoj. Visoka faktorska zasićenja dobivena su kako na cijelom uzorku (Tablica 4), tako i na poduzorcima (v. Tablicu 3 u Prilogu), s nešto višim faktorskim zasićenjima na poduzorku rezidenata.

5.2. Usporedba rezidenata i emigranata

Iako su u dosadašnjim, što stranim (Chuvashov, 2014; Gurieva i sur., 2015), što domaćim istraživanjima (namjere) migrantskog ponašanja (Galić i sur., 2019, prema Galić i sur., 2019; Jurić, 2018; Potočnik i Adamović, 2018) sudjelovali i rezidenti i emigranti, u rijetkima od njih su te dvije skupine sudjelovale istovremeno te su ih istraživači uspoređivali. Takav istraživački trend rezultirao je nedostatkom spoznaja o relevantnim psihološkim sličnostima i/ili razlikama između te dvije populacije, između ostaloga i u pogledu koncepata koji su u fokusu ovog istraživačkog rada. Testiranje razlika između rezidenata i emigranata u ovom istraživanju pokazuje da emigranti izražavaju pozitivniji stav prema pozitivnim aspektima odlaska te negativniji stav prema pozitivnim aspektima ostanka nego rezidenti (Tablica 12). Ovakav obrazac razlika očekivan je i logičan, a može se objasniti osnovnim postavkama TPD prema kojima pojedinac, suočen s različitim alternativama, bira onu koja maksimalizira vjerojatnost pozitivnih, a minimalizira vjerojatnost negativnih ishoda (Bohner, 2001). Na tragu toga može se reći da emigranti percipiraju odlazak kao privlačniju opciju pa u skladu s time i pozitivne posljedice odlaska vide znatno pozitivnijima nego rezidenti. S druge strane, podatak o tome da emigranti iskazuju negativniji stav prema pozitivnim aspektima ostanka nego rezidenti se može protumačiti time da su oni već odabrali odlazak, naspram ostanka, pa racionaliziraju već donesenu odluku. Između ostaloga, moguće je da su emigranti i otišli iz matične zemlje zato što na negativan način percipiraju posljedice ostanka u Hrvatskoj.

Također, utvrđeno je da emigranti pozitivnije procjenjuju subjektivne norme u vezi s odlaskom, a negativnije subjektivne norme u vezi s ostankom (Tablica 12). Ovaj rezultat u skladu je s nalazima nekih prethodnih istraživanja u kojima su emigranti također izvijestili o povoljnijim subjektivnim normama u vezi s odlaskom nego rezidenti (Batić Očovaj, 2016) i u kojima je prepoznata važnost subjektivnih normi u kontekstu odlaska. Konkretno, utvrđeno je da se nezanemariv broj emigranata odlučuje na odlazak, između ostaloga, jer već imaju nekoga bliskoga izvan Hrvatske (Potočnik i Adamović, 2018; Šverko, 2005). Vidal i Kley (2010) ističu da su obiteljske i prijateljske veze značajan socijalni kapital koji pomaže emigrantu povećavajući pristupačnost resursa i omogućavajući niz ekonomskih,

emocionalnih i normativnih pogodnosti. Izgledno je da će upravo bliske osobe u inozemstvu podržati potencijalnog emigranta u njegovoj vlastitoj odluci o odlasku kao i da će i njegovi članovi obitelji i prijatelji, također pod utjecajem iskustva odlaska zajedničke bliske osobe/a, biti pozitivniji i entuzijastičniji u podržavanju te odluke. U prilog ovoj tezi ide podatak o tome da više emigranata, u usporedbi s rezidentima, ima barem jednu blisku osobu u inozemstvu (v. Tablicu 1 u Prilogu).

Nadalje, ovim istraživanjem dobiveno je da emigranti izražavaju veću percipiranu bihevioralnu kontrolu u vezi s odlaskom te manju percipiranu bihevioralnu kontrolu u vezi s ostankom nego rezidenti (Tablica 12), što je u skladu i s nekim ranijim istraživanjima (Batić Očovaj, 2016). Emigranti, za razliku od rezidenata, iza sebe imaju konkretno iskustvo emigracije, što znači da su se suočili ili se još uvijek suočavaju s čitavim nizom prepreka u kontekstu te važne životne promjene pa je moguće da iz trenutne pozicije navedene poteškoće vide manje prijetećima i generalno premostivima.

Što se tiče testiranja razlika u namjeri odlaska i namjeri ostanka (Tablica 12), dobiveno je da emigranti izražavaju snažniju namjeru odlaska iz Hrvatske, dok rezidenti iskazuju snažniju namjeru ostanka u Hrvatskoj. Uzevši u obzir činjenicu da su emigranti napustili Hrvatsku, može se reći da su oni namjeru odlaska već realizirali, zbog čega i postižu znatno veće rezultate od rezidenata na toj varijabli. Ekvivalentno tome, rezidenti su također odgovarali iz sadašnje perspektive, odnosno života u Hrvatskoj, stoga su u usporedbi s emigrantima oni postigli veće rezultate na namjeri ostanka.

Kad su u pitanju vrijednosni profili emigranata/ica i rezidenata/ica, u ovom istraživanju utvrđena je značajna razlika u zadržavanju tradicionalnih odnosa i otvorenosti za promjene između spomenute dvije podskupine (Tablica 12) s tim da rezidenti, u usporedbi s emigrantima, važnijom procjenjuju prvu, a manje važnom potonju vrijednost. Zadržavanje tradicionalnih vrijednosti podrazumijeva tradiciju, konformizam i sigurnost koji sveukupno ističu zadržavanje poretka i skladnosti društvenih odnosa (Schwartz, 1996, prema Ferić, 2008). Za pretpostaviti je da će netko tko ove vrijednosne tipove procjenjuje važnijima biti generalno manje sklon odlasku iz svoje matične zemlje, napuštanju obitelji i prijatelja te sigurne okoline. Osim toga, vrijednosti ovog tipa pojedinac može lakše ostvariti u svojoj domovini, odnosno poznatoj i dobro definiranoj sredini pa ne iznenađuje da je zadržavanje tradicionalnih odnosa procijenjeno važnijim upravo među rezidentima, tj. osobama koje trenutno žive u Hrvatskoj u odnosu na emigrante tj. osobe koje su je već napustile. Nadalje,

podatak o tome da emigranti, u odnosu na rezidente, važnijom procjenjuju otvorenost za promjene konzistentan je dosadašnjim nalazima o povezanosti te vrijednosti, ali i osobine ličnosti s namjerom odlaska (Canache, Hayes, Mondak, Walls, 2013; Kulanova i sur., 2016). Otvorenost za promjene na vrijednosnoj razini uključuje nezavisnost i poticaj, a reflektira sklonost promjenama (Schwartz, 1996, prema Ferić, 2008). Budući da je sam odlazak iz matične zemlje značajna životna promjena, koja podrazumijeva brojne izazove i neizvjesnosti, posve je logično da je emigrantima ova vrijednost važnija nego rezidentima.

S druge strane, dobiveno je da nema značajnih razlika između ovih dviju skupina u pogledu vlastitog odricanja i vlastitog probitka (Tablica 12), što se jednim dijelom kosi s rezultatima nekih prethodnih istraživanja u kojima se pokazalo da emigranti i osobe spremne na odlazak više cijene postignuće, utjecaj (Inkson i sur., 2004) te samoostvarenje (Šverko, 2005), dok rezidenti i osobe sklonije ostanku više drže do obitelji i prijatelja te generalno socijalnih nagrada (Inkson i sur., 2001; Šverko, 2005). S druge strane, u jednom novijem istraživanju autorice Batić Očovaj (2016) također nisu utvrđene razlike u procjenama važnosti tipova vrijednosti između srpskih rezidenata i srpskih emigranata. Prema tome, može se reći da vrijednosni profili rezidenata i emigranata u ovom istraživanju jesu donekle slični budući da oni podjednako važnima procjenjuju dvije od četiri prezentirane vrijednosti, a da moguća razlika postoji u pogledu očekivanja ostvarenja tih istih vrijednosti u matičnoj zemlji i inozemstvu. Drugim riječima, iako jednako važnima procjenjuju vlastito odricanje i vlastiti probitak, moguće je da rezidenti očekuju da će te vrijednosti lakše ostvariti u Hrvatskoj, dok emigranti percipiraju veću vjerojatnost ostvarenja tih istih vrijednosti izvan Hrvatske. Na tragu toga, na poduzorku rezidenata vlastiti probitak pozitivno je povezan sa stavom prema pozitivnim aspektima odlaska (Tablica 13). To znači da rezidenti koji vlastiti probitak procjenjuju važnijim, imaju i pozitivniji stav prema pozitivnim aspektima odlaska, što bi moglo biti upravo zbog toga što u inozemstvu vide više prilika za ostvarenje vlastite moći i postignuća, odnosno spomenute vrijednosti.

5.3. Povezanost ispitivanih varijabli

Da bi se ispitao odnos između svih korištenih varijabli izračunate su korelacije kako na poduzorku rezidenata tako i na poduzorku emigranata (Tablica 13). Generalno se može primijetiti da su veći broj značajnih korelacija kao i veći koeficijenti korelacije utvrđeni na poduzorku rezidenata. Pojedine varijable Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske, na oba poduzorka, međusobno su značajno pozitivno i negativno povezane, s tim

da se vrijednosti koeficijenta korelacije kreću od niskih do umjereno visokih (Tablica 13). Sličan obrazac rezultata utvrđen je i na oba poduzorka na Upitniku za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj budući da su dobivene značajne pozitivne i negativne, niske do umjereno visoke korelacije među varijablama tog upitnika (Tablica 13). Konkretno, povezanost stava prema pozitivnim aspektima odlaska i ostanka, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom sa namjerom odlaska i namjerom ostanka u skladu je osnovnom premisom TPD (Ajzen, 1991) prema kojoj su navedeni koncepti značajno međusobno povezani. Nadalje, iako sama TPD ne precizira međusobne relacije stava prema izvođenju ponašanja, subjektivnih normi i percipirane bihevioralne kontrole, rezultati cijelog niza istraživanja iz različitih područja u kojima je korištena TPD ukazuju na međusobne značajne relacije tih koncepata (Batić Očovaj, 2016, Greaves, Zibarras i Stride, 2013; Milković i Štambuk, 2015) pa se može reći da su rezultati ovog istraživanja u skladu s ranijima.

Nadalje, na oba poduzorka utvrđene su značajne pozitivne i negativne, niske korelacije pojedinih varijabli Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske i Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj sa vrijednostima. Na poduzorku rezidenata veći je broj značajnih korelacija, a osim toga utvrđeni su i veći koeficijenti korelacije u odnosu na poduzorak emigranata (Tablica 12). Ovi rezultati u skladu su i s nalazima nekih ranijih istraživanja koja su također ukazala na povezanost vrijednosti i pojedinih koncepata TPD (Batić Očovaj, 2016). Vrijednosti i stavovi međusobno su povezani i utječu jedni na druge. Naime, vrijednosti kao permanentne i stabilne dispozicije determiniraju i usmjeravaju stavove (Eysenck, 1954, prema Ferić i Kamenov, 2006), a jedna od ključnih funkcija stavova upravo je izražavanje vrijednosti i identiteta (Maio i Olson, 1994, 1995, prema Batić i Očovaj, 2016). Osim toga, povezanost stavova i vrijednosti reflektira potrebu za integracijom vlastitih iskustava (Bardi i Schwartz, 2003, prema Batić i Očovaj, 2016). Nešto niže povezanosti vrijednosti i stavova dobivene u ovom istraživanju vjerojatno su odraz različite razine općenitosti apstraktnih vrijednosti s jedne i konkretnog stava prema odlasku, odnosno ostanku s druge strane. Također, Ferić (2008) upozorava da se u slučaju niske pouzdanosti mjera vrijednosti (što je slučaj u ovom istraživanju), a koja proizlazi iz malog broja čestice te teorijske kompleksnosti vrijednosti, može očekivati podcjenjivanje njihove stvarne povezanosti s drugim varijablama.

Vrijednosti imaju i značajnu nisku do umjerenu pozitivnu, odnosno negativnu povezanost sa subjektivnim normama u vezi s odlaskom i ostankom te sa percipiranom bihevioralnom

kontrolom u vezi s odlaskom i ostankom (Tablica 13), što je dobiveno i u doktorskoj disertaciji Batić Očovaj (2016). Odnos ovih varijabli do sad nije istraživan, no povezanost normi sa vlastitim odricanjem i zadržavanjem tradicionalnih odnosa (Tablica 13) može se objasniti time da subjektivne norme, između ostaloga, reflektiraju spremnost pojedinca da postupa konzistentno mišljenju važnih osoba, dok vlastito odricanje indicira važnost brige za dobrobit drugih, a zadržavanje tradicionalnih odnosa poslušnost da bi se održalo postojeće stanje (Schwartz, 1996, prema Ferić, 2008). Drugim riječima, i subjektivne norme i ove dvije vrijednosti usko su vezane upravo uz relativnu važnost koju pojedinac pridaje svojoj okolini. Što se tiče odnosa vrijednosti i namjere, pokazalo se da rezidenti koji manje važnim procjenjuju zadržavanje tradicionalnih odnosa, iskazuju izraženiju namjeru odlaska, dok rezidenti koji važnijim procjenjuju otvorenost za promjene, a manje važnim zadržavanje tradicionalnih odnosa iskazuju izraženiju namjeru ostanka (Tablica 13). Kod emigranata relacije namjere odlaska i ostanka sa vrijednostima nisu bile uopće značajne (Tablica 13). Generalno rečeno, manji broj značajnih korelacija te niže povezanosti između analiziranih varijabli na poduzorku emigranata (Tablica 13) može se objasniti iz metodološke perspektive. Naime, taj je uzorak heterogeniji u odnosu na uzorak rezidenata samim time što ga čine ljudi koji žive u različitim zemljama u inozemstvu i to različito dugo. Osim toga, emigranti su odgovarali na pitanja o odlasku iz trenutne pozicije, odnosno prisjećajući se vremena kada su razmišljali i donosili odluku o odlasku, što je također moglo povećati varijabilitet njihovih odgovora, osobito u pogledu varijabli TPD-odlazak.

U ovom istraživanju pokazalo se da vrijednosti koreliraju i međusobno pri čemu su dobiveni pozitivni, nisko do umjereno visoki Pearsonovi koeficijenti korelacije na oba poduzorka (Tablica 13). Konkretno, pokazalo se da osobe koje važnijim procjenjuju vlastito odricanje, važnijim procjenjuju i otvorenost za promjene te zadržavanje tradicionalnih odnosa. Također, osobe koje važnijim procjenjuju vlastiti probitak, ujedno važnijim procjenjuju i otvorenost za promjene i zadržavanje tradicionalnih odnosa (posljednje samo kod rezidenata, ne i kod emigranata). Ovi rezultati očekivani su ako se uzme u obzir Schwartzova struktura vrijednosnog sustava (Schwartz, 1996, prema Ferić, 2008), odnosno premisa da susjedni motivacijski tipovi (npr. univerzalizam iz vlastitog odricanja te nezavisnost iz otvorenosti za promjene) imaju zajedničku motivacijsku orijentaciju pa se međusobno „podupiru“, dok motivacijski ciljevi vrijednosnih tipova koji su u protivnom položaju u kružnoj strukturi (npr. dobrohotnost iz vlastitog odricanja i postignuće iz vlastitog probitka) ne teže istom cilju već su međusobno konfliktne. Iako su ovdje vrijednosti izražene na višoj razini, iz kružne

strukture vrijednosnog sustava vidljivo je kako su povezani tipovi vrijednosti više razine (vlastito odricanje i otvorenost za promjene te zadržavanje tradicionalnih odnosa; vlastiti probitak i otvorenost za promjene te zadržavanje tradicionalnih odnosa) međusobno susjedni, što znači da su kompatibilni.

5.4. Doprinos stava prema odlasku i ostanku, subjektivnih normi u vezi s odlaskom i ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom i ostankom, vrijednosti namjeri odlaska i namjeri ostanka

S ciljem provjere mogućnosti predikcije namjere odlaska i namjere ostanka na osnovu varijabli definiranih teorijom planiranog djelovanja i vrijednosti, provedene su standardne regresijske analize. Pritom su u prvu standardnu regresijsku analizu uvedene isključivo varijable iz Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske i Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj (Tablica 14), a u drugoj su uz njih, kako bi se ispitale eventualne promjene u strukturi prediktora i ukupnom postotku objašnjene varijance, uvedene vrijednosti (Tablica 15). Također, da bi se dobio uvid u strukturu prediktora s obzirom na status (rezident/emigrant) provedene su zasebne analize na oba poduzorka.

U objašnjenju varijance *namjere odlaska iz Hrvatske*, na poduzorku rezidenata i emigranata, varijable stav prema pozitivnim aspektima odlaska i percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom imaju značajan pozitivan, a stav prema pozitivnim aspektima ostanka značajan negativan doprinos (Tablica 15). Relativno najveći doprinos u objašnjenju varijance namjere odlaska ima percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom, što nije u skladu s rezultatima prethodnih istraživanja koja su ukazala na dominantan utjecaj subjektivnih normi (De Jong, 2000, McHugh, 1984, Haug, 2008, prema Batić Očovaj, 2016). U tom smislu indikativno je i da sljedeći relativno najveći doprinos namjeri odlaska ima stav prema pozitivnim aspektima ostanka. U svakom slučaju, pokazalo se da u predikciji namjere odlaska značajnu ulogu ima i očekivanje te pozitivno vrednovanje pozitivnih posljedica odlaska (stav prema pozitivnim aspektima odlaska), što je uz podatak o značajnom doprinosu stava prema pozitivnim aspektima ostanka u skladu s ranijim istraživačkim nalazima o važnosti stavova u predikciji namjere odlaska (Batić Očovaj; De Jong, 2000). Upravo su percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom te stav prema pozitivnim aspektima odlaska i stav prema pozitivnim aspektima ostanka imali značajan doprinos i u predikciji namjere odlaska na cijelom uzorku (rezidentima i emigrantima) u širem, preliminarnom istraživanju (Ćubela Adorić i Kasap, 2019) pa se može kazati da te varijable predstavljaju

relativno konzistentan prediktorski skup, ali i najznačajnije prediktore namjere odlaska iz Hrvatske.

Nadalje, na poduzorku rezidenata utvrđeni su još i značajan pozitivan doprinos subjektivnih normi u vezi s odlaskom te značajan negativan doprinos percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom, subjektivnih normi u vezi s ostankom te zadržavanja tradicionalnih odnosa (tablica 15). Značajnost subjektivnih normi, kako u vezi s odlaskom, tako i u vezi s ostankom, u skladu je s rezultatima prethodnih istraživanja koja su ukazala na njihovu ključnu ulogu u kontekstu donošenja odluke o odlasku (De Jong, 2000, McHugh, 1984, Haug, 2008, prema Batić Očovaj, 2016). Naime, podatak o relativnoj važnosti subjektivnih normi u predikciji namjere odlaska i ostanka u skladu je s postavkama teorijama migracije koje ističu važnost mezo razine za odluku ovog tipa, a u ovom istraživanju indicira i postojanje pozitivne društvene klime u pogledu iseljavanja. Naime, Jurić (2017) je u studiji na iseljenim Hrvatima u Njemačkoj ustanovio da najveći broj emigranata navodi upravo rodbinsku povezanost i postojanje duge tradicije hrvatskih migrantskih mreža u Njemačkoj kao razloge mogućeg odabira te zemlje i/ili određenog grada u njoj. U prilog ovom rezultatu ide i podatak da 82% emigranata iz ovog istraživanja ima barem jednu blisku osobu u inozemstvu, dok je na poduzorku rezidenata taj postotak manji i iznosi 60% (v. Tablicu 1 u Prilogu). Ukratko rečeno, bliska osoba/e u inozemstvu, a osobito ako su zadovoljni životom i radom vani, mogu odigrati značajnu ulogu u kreiranju pozitivnih uvjerenja, podrške u vezi s odlaskom, ali i u formiranju namjere odlaska.

S druge strane, utvrđeno je da je kod rezidenata namjera odlaska i pod utjecajem percepcije očekivanih poteškoća prilikom odlaska iz zemlje, odnosno percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom, što se da objasniti time da rezidenti prilikom donošenja tako važne odluke vjerojatno razmatraju moguće barijere i probleme prilikom odlaska, stavljaju ih u odnos sa očekivanim prednostima te, barem dijelom, na tome temelje svoju namjeru.

Kada su varijable definirane teorijom planiranog djelovanja uvedene u standardnu regresijsku analizu simultano s vrijednostima, nema značajne promjene u strukturi prediktora iz TPD, a što se tiče vrijednosti samo zadržavanje tradicionalnih odnosa, i to na poduzorku rezidenata, ima značajan negativan doprinos. Na poduzorku emigranata dobiva se sličan obrazac – isključivo su koncepti iz TPD značajni i nezavisni prediktori namjere odlaska (Tablica 15). Relativno slab doprinos vrijednosti u predviđanju namjere odlaska mogao bi se protumačiti iz perspektive Vroomove teorije motivacije (1964, prema Šverko,

2005). Naime, Vroom (1964) u prvoj postavci svoje teorije ističe da je valencija primarnoga cilja jednaka zbroju produkata valencija sekundarnih ciljeva i instrumentalnosti primarnoga cilja za postizanje sekundarnih. Na tragu toga, namjera odlaska predstavlja zapravo funkciju zbroja produkata procjena važnosti ispitanikovih vrijednosti i uvjerenja da ih odlaskom u inozemstvo može ostvariti. To bi konkretno moglo značiti da sama važnost pojedinih vrijednosti nije toliko istaknuta odrednica namjere odlaska koliko je to percepcija mogućnosti ostvarenja tih istih vrijednosti (Šverko, 2005). Prema tome, umjesto da se rezidente pita o relativnoj važnosti određenih vrijednosti, ključno pitanje koje im valja postaviti je u kojoj mjeri očekuju da će određenu vrijednost ostvariti upravo u inozemstvu.

Kad je u pitanju predikcija *namjere ostanka u Hrvatskoj*, na poduzorku rezidenata i emigranata, utvrđen je značajan negativan doprinos stava prema pozitivnim aspektima odlaska i percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom te značajan pozitivan doprinos stava prema pozitivnim aspektima ostanka (Tablica 15). Zanimljiv je podatak da su, unutar čitavog prediktorskog skupa, jedino ove tri varijable imale značajan doprinos u predikciji obje namjere, i to na oba poduzorka. Također, navedene varijable pokazale su se značajnim prediktorima namjere odlaska i namjere ostanka i u preliminarnom istraživanju (Ćubela Adorić i Kasap, 2019) pa bi mogli reći da je riječ o dosljedno značajnom prediktorskom skupu u kontekstu migrantskog ponašanja. Štoviše, na poduzorku emigranata isključivo su navedene tri varijable predviđale i namjeru odlasku i namjeru ostanka. Dakle, opravdano je zaključiti da u slučaju emigranata teorija planiranog djelovanja ne može u većoj mjeri objasniti namjeru odlaska, odnosno namjeru ostanka, što sugerira da su u tom smislu neke druge varijable relevantnije i informativnije. Buduća istraživanja na hrvatskim emigrantima, osobito ona kvalitativna, mogla bi ponuditi više saznanja o tome što u značajnijoj mjeri objašnjava odluku o odlasku i odluku o ostanku kod emigranata. S druge strane, navedene rezultate svakako treba uzeti s oprezom imajući na umu da su, kao što je već navedeno, emigranti odgovarali retrospektivno (npr. „*Odlazak iz Hrvatske može značiti različite poteškoće i prepreke s kojima se treba nositi. Prema Vašem očekivanju, kolika je vjerojatnost svake od njih? Ako ste već odselili, molimo Vas da odgovarate u skladu s očekivanjima koja ste imali u vrijeme kad ste donosili odluku o odlasku.*“), što indicira mogući učinak utjecaja iskustva na povećanje izvora varijabiliteta u njihovim odgovorima.

Nadalje, na poduzorku rezidenata dobiven je i značajan negativan doprinos subjektivnih normi u vezi s odlaskom te značajan pozitivan doprinos subjektivnih normi u vezi s ostankom, što dodatno podcrtava važnost socijalne podrške u odlukama ove vrste (Tablica

15). Rezidenti više vrednuju zadržavanje tradicionalnih odnosa nego emigranti (Tablica 12), što između ostaloga podrazumijeva da su i veći konformisti nego emigranti, odnosno više cijene i spremnije slijede mišljenje svoje okoline da bi joj se prilagodili i bili prihvaćeni (Schwartz, 1996, prema Ferić, 2008). Prema tome, možda su rezidentima mišljenje i podrška okoline toliko važni da jednim dijelom determiniraju i odluku o ostanku i odlasku. Osim toga, kod rezidenata je utvrđen i značajan pozitivan doprinos percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom. To bi moglo značiti da je upravo očekivanje određenih poteškoća i prepreka prilikom odlaska ono što dijelom objašnjava odluku o ostanku kod rezidenata RH.

Uvođenje vrijednosti u standardnu regresijsku analizu simultano s konceptima TPD, na oba poduzorka, nije rezultiralo promjenama u strukturi prediktora. Drugim riječima, svi koncepti TPD pokazali su dosljedno značajan doprinos i veličinu beta pondera, a ukupan postotak objašnjene varijance namjere ostanka nije se značajno povećao (Tablica 15). Suprotno očekivanjima, samo je kod rezidenata utvrđen značajan negativan doprinos vlastitog probitka te značajan pozitivan doprinos zadržavanja tradicionalnih odnosa u predikciji namjere ostanka. Dakle, pozitivnije vrednovanje tradicije, konformizma i sigurnosti predviđa izraženiju namjeru ostanka, a pozitivnije vrednovanje osobne dominacije i uspjeha predviđa manje izraženu namjeru ostanka. Međutim, uvidom u korelacijsku matricu (Tablica 13) može se iščitati da vlastiti probitak na bivarijantnoj razini uopće nije povezan sa namjerom ostanka, no usprkos tome u regresijskoj jednadžbi ima značajan doprinos. Taj rezultat objašnjava se djelovanjem supresorske varijable, odnosno varijable koja suprimira irelevantni dio varijance vlastitog probitka čineći ga tako uspješnijim u predikciji namjere ostanka.

Nadalje, kod emigranata isključivo otvorenost za promjene ima značajan pozitivan doprinos u objašnjenju varijance namjere ostanka. Emigranti koji više vrednuju slobodu misli, djelovanja i koji su skloniji promjenama, izražavaju snažniju namjeru ostanka. Ovaj nalaz čini se nelogičnim utoliko što su ranija istraživanja ukazala na to da je otvorenost ka novim iskustvima pozitivno povezana sa namjerom odlaska (Canache, Hayes, Mondak i Walls, 2013). Donekle logično objašnjenje jest da emigranti, za koje se pokazalo da više nego rezidenti vrednuju slobodu mišljenja i djelovanja, percipiraju zemlje u koje su doselili uređenijima, društveno pravednijima, poticajnijima i slično pa im u tom smislu upravo život u Hrvatskoj, koju potencijalno vide u negativnijem svijetlu, predstavlja izazov i uzbuđenje. Osim toga, i u ovom slučaju možemo govoriti o pojavi supresorske varijable s obzirom na

to da na bivarijatnoj razini otvorenost za promjene nije povezana s namjerom ostanka, dok je u regresijskoj jednadžbi značajan prediktor iste.

5.5. Završna razmatranja

Zaključno, provedeno istraživanje kojemu je prethodilo i šire predistraživanje nudi doprinos konstrukcijom, primjenom i analizom latentne strukture dvaju novih upitnika (Upitnik za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske i Upitnik za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj) na uzorku hrvatskih rezidenata i emigranata različitog sociodemografskog profila (spol, dob, obrazovanje, radni status, status veze). Testiranjem razlika u svim ispitivanim varijablama između rezidenata i emigranata dobiven je djelomičan uvid u neke psihološke sličnosti i razlike tih populacija, dok je ispitivanjem doprinosa varijabli definiranih teorijom planiranog djelovanja i vrijednosti, postalo donekle jasnije što objašnjava namjeru odlaska, a što namjeru ostanka u Hrvatskoj. Naime, dosadašnja istraživanja bila su uglavnom fokusirana ili na rezidente ili na emigrante, stoga je ovo istraživanje informativno utoliko što su ove dvije skupine izravno komparirane u pogledu relevantnih psihosocijalnih varijabli. Također, ranija hrvatska istraživanja poglavito su se bavila predikcijom namjere odlaska (Fereža, 2018; Peračković i Rihtar, 2016, Relja, Reić i Čerenić, 2015; Šverko, 2005) pa se činilo relevantnim osvrnuti se i na alternativnu namjeru ostanka. U praktičnom smislu nalazi ovog rada indiciraju važnost stavova, subjektivnih normi i percepcije bihevioralne kontrole u vezi s ostankom u formiranju namjere odlaska i namjere ostanka. Kao takvi mogu biti upotrijebljeni u sklopu javnih kampanja koje promoviraju ostanak (mladih) ljudi u Hrvatskoj ili u kontekstu individualnih savjetovanja osoba koje žele ostati u Hrvatskoj, no osjećaju da za to nemaju kapaciteta.

Ovo istraživanje provedeno je online na prigodnom uzorku, što dovodi u pitanje mogućnost generalizacije rezultata na širu populaciju. Osim toga, uzorak je jednim dijelom definiran i društvenom mrežom istraživača, što dodatno umanjuje generalizabilnost rezultata. Nadalje, treba imati na umu kako je provedeno istraživanje neeksperimentalno, odnosno korelacijske prirode, zbog čega nije opravdano izvođenje uzročno-posljedičnih zaključaka. Pored toga, procjene emigranata potrebno je uzeti tek s rezervom budući su oni na postavljena pitanja odgovarali retrospektivno, prisjećajući se vremena u kojem su razmišljali o odluci o odlasku. Ovo istraživanje ilustrira važnost psihosocijalnih varijabli u predikciji namjere odlaska i namjere ostanka, odnosno pruža tek opći i robustan obrazac determinanti tih odluka. U narednim psihologijskim istraživanjima na ovu temu bilo bi zanimljivo i svakako korisno ispitati utjecaj nekih drugih relevantnih varijabli poput već spomenutih očekivanja o

mogućnosti ostvarenja vrijednosti, motivacije, osobina ličnosti i percepcije socijalne nepravde. U svakom slučaju, u tom pogledu poželjni su veći i reprezentativni uzorak kako bi izvedeni zaključci dobili na težini.

6. ZAKLJUČAK

1. Analizom latentne strukture Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske utvrđeno je pet faktora koji su nazvani stav prema pozitivnim aspektima odlaska, stav prema negativnim aspektima odlaska, subjektivne norme u vezi s odlaskom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom te namjera odlaska. Ekvivalentno tome, analiza latentne strukture Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj polučila je također pet faktora koji su nazvani stav prema pozitivnim aspektima ostanka, stav prema negativnim aspektima ostanka, subjektivne norme u vezi s ostankom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom i namjera ostanka.

2. Emigranti, u usporedbi sa rezidentima, u prosjeku pokazuju pozitivniji stav prema pozitivnim aspektima odlaska, povoljnije subjektivne norme u vezi s odlaskom, veću percipiranu bihevioralnu kontrolu u vezi s odlaskom, izraženiju namjeru odlaska te pozitivnije vrednuju otvorenost za promjene. Suprotno tome, rezidenti, u odnosu na emigrante, iskazuju pozitivniji stav prema pozitivnim aspektima ostanka, povoljnije subjektivne norme u vezi s ostankom, veću percipiranu bihevioralnu kontrolu u vezi s ostankom, izraženiju namjeru ostanka te pozitivnije vrednuju zadržavanje tradicionalnih odnosa.

3. Utvrđene su značajne pozitivne i negativne, niske do umjereno visoke korelacije stava prema pozitivnim aspektima odlaska, stava prema pozitivnim aspektima ostanka, subjektivnih normi u vezi s odlaskom, subjektivnih normi u vezi s ostankom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom, percipirane bihevioralne kontrole u vezi s ostankom s namjerom odlaska te namjerom ostanka. Također, stav prema pozitivnim aspektima odlaska, stav prema pozitivnim aspektima ostanka, subjektivne norme u vezi s odlaskom i ostankom, percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom i ostankom međusobno su niskim do umjereno visokom korelacijama pozitivnog i negativnog smjera. Nadalje, stav prema pozitivnim aspektima odlaska i ostanka, stav prema negativnim aspektima odlaska i ostanka, subjektivne norme u vezi s odlaskom i ostankom, percipirana bihevioralna kontrola

u vezi s odlaskom i ostankom, namjera odlaska i ostanka su pozitivno, ali i negativno nisko do umjereno visoko međusobno povezane. Vrijednosti vlastito odricanje i otvorenost za promjene te zadržavanje tradicionalnih odnosa, vlastiti probitak i otvorenost za promjene te zadržavanje tradicionalnih odnosa međusobno su pozitivno, nisko do umjereno visoko povezane.

4. Na poduzorcima rezidenata i emigranata stav prema pozitivnim aspektima odlaska i percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom značajni su pozitivni prediktori, dok je stav prema pozitivnim aspektima ostanka značajan negativan prediktor namjere odlaska. Pritom su na poduzorku rezidenata utvrđeni i značajan pozitivan doprinos subjektivnih normi u vezi s odlaskom te značajni negativni doprinosi percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom, subjektivnih normi u vezi s ostankom te zadržavanja tradicionalnih odnosa u objašnjenju varijance namjere odlaska iz Hrvatske. Također, na oba poduzorka stav prema pozitivnim aspektima odlaska i percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom značajni su negativni, dok je stav prema pozitivnim aspektima ostanka značajan pozitivan prediktor namjere ostanka. Osim toga, na poduzorku rezidenata utvrđeni su i značajni pozitivni doprinosi percipirane bihevioralne kontrole u vezi s odlaskom, subjektivnih normi u vezi s ostankom i zadržavanja tradicionalnih odnosa te značajni negativni doprinosi subjektivnih normi u vezi s odlaskom i vlastitog probitka u objašnjenju varijance namjere ostanka. S druge strane, na poduzorku emigranata otvorenost za promjene je značajan pozitivan prediktor namjere ostanka u Hrvatskoj.

7. LITERATURA

Agencija za znanost i visoko obrazovanje (2018). *Analiza stanja i potreba u srednjoškolskom odgoju i obrazovanju vezanih uz informiranje o visokoškolskim izborima i postupcima upisa na studijske programe preko Nacionalnog informacijskog sustava prijave na visoka učilišta (NISpVU)*, preuzeto 8. 6. 2018. s

http://www.idi.hr/wp-content/uploads/2018/06/PRIKAZ_ZA_MEDIJE-boas_final.pdf

Ajzen, I. (1991). The intentions to actions: a theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211.

- Ajzen, I. i Fishbein, M. (1970). The prediction of behavior from attitudinal and normative variables. *Journal of Experimental Social Psychology*, 6(4), 466-487.
- Akrap, A. i Strmota, M. (2015). Veliki iseljenički valovi iz Hrvatske od kraja 19. do kraja 20. stoljeća. U M. Sopta, F. Maletić i J. Bebić (ur.), *Hrvatska izvan domovine* (str. 71-79). Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Akrap, A., Strmota, M. i Ivanda, K. (2017). Iseljavanje iz Hrvatske od početka 21. stoljeća: uzroci i posljedice U M. Sopta, V. Lemić, M. Korade, I. Rogić i M. Perić Kasalj (ur.), *Hrvatska izvan domovine* (str. 543-551). Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Batić Očovaj, S. (2016). *Psihološke determinante ekonomske migracije visokoobrazovanih osoba iz Republike Srbije*. Doktorski rad. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Bohner, G. (2001). Stavovi. U M. Hewstone i W. Stroebe (ur.), *Socijalna psihologija* (str. 196-235). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Boneva, B. S. i Frieze, I. H. (2001). Toward a concept of a migrant personality. *Journal of Social Issues*, 57(3), 477-491.
- Božić, S. i Burić, I. (2005). Migracijski potencijal Hrvatske – mikroanalitički aspekti. *Migracijske i etničke teme*, 21(1-2), 9-33.
- Brown, M. W. i Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. U: K. A. Bollen i J. S. Long (ur.), *Testing structural equation models*, (str. 36-62). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Canache, D., Hayes, M., Mondak, J.J. i Walls, S.C. (2013). Openness, extraversion and the intention to emigrate. *Journal of Research in Personality*, 47(4), 351-355.
- Chuvashov, S. (2014). Socio – psychological capital, values and emigration intentions of russian youth, preuzeto 10. 6. 2018. s

- Ćubela Adorić, V. i Kasap, P. (2018). Prediktori namjere odlaska ili ostanka u Hrvatskoj: relativni doprinos afektivne i kognitivne komponente stavova prema odlasku i ostanku. Rad prezentiran na 26. godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa, 7-10. studenog 2018., Sv. Martin na Muri, Hrvatska.
- Ćubela Adorić, V. i Kasap, P. (2019). Stavovi prema odlasku i ostanku u Hrvatskoj, percipirana kontrola i subjektivne norme kao prediktori namjere odlaska i ostanka. Rad prezentiran na 27. godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa, 6-9. studenog 2019., Osijek, Hrvatska.
- De Jong, G. F. i Fawcett, J. T. (1981). Motivations for migration: An assessment and a value expectancy research model. U G.F. De Jong, i R. W. Gardner (ur), *Migration decision-making* (str. 13-58). New York: Pergamon.
- De Jong, G.F., Abad, R. G., Arnold, F., Carino, B. V., Fawcett, J. T. i Gardner, R. W. (1983). International and internal migration decision making: a value-expectancy based analytical framework of intentions to move from rural Pihilippine province. *International Migration Review*, 17(3), 470-484.
- De Jong, G. F. (2000). Expectations, Gender, and norms in migration decision-making. *Population Studies*, 54(3), 307-319.
- Državni zavod za statistiku (2018). *Statistički ljetopis 2018*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Fawcett, J.T. (1985). Migration psychology: new behavioral models. *Population and Environment*, 8(1-2), 5-14.
- Fereža, T. (2018). *Psihosocijalni prediktori namjere studenata za odlaskom iz zemlje*. Diplomski rad. Osijek: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Osijeku.

- Ferić, I. (2007). Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti: podaci iz Hrvatske. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16(1-2 (87-88)), 3-26.
- Ferić, I. (2008). Sustav vrijednosti kao odrednica dominantnih političkih preferencija. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, (4-5), 615-629.
- Ferić, I. i Kamenov, Ž. (2007). Vrijednosti kao prediktori stavova i ponašanja: postoji li utjecaj redoslijeda mjerenja? *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16(1- 2(87-88)), 51-71.
- Fishbein, M. i Ajzen, I. (1975). *An introduction to Theory and Research*. MA: Addison-Wesley.
- Fouarge, D., Özer, M. N. i Seegers, P. (2016). *Personality traits and migration intention: who bears the cost of migration?*, preuzeto 10. 6. 2018. s <http://www.aiel.it/cms/cms-files/submission/all20160602095712.pdf>
- Frieze, I. H. i Li, M. Y. (2010). Mobility and personality. U S.C. Carr (ur.). *The psychology of global mobility* (str. 87-103). New York: Springer.
- Frolova, S. V. (2014). Person's commitment to country and emigration intentions: image determination. *International Annual Edition of Applied Psychology: Theory, Research, and Practice*, (1).
- Galić, Z. (2019). *Iseljavanje visokoobrazovanih: prihodi, ali i korupcija, opći osjećaj netrpeljivosti u društvu...*, preuzeto 2. 3. 2020. s <http://ideje.hr/iseljavanje-visokoobrazovanih-prihodi-ali-i-korupcija-i-opci-osjecaj-netrpeljivosti-u-drustvu/>
- Galić, Z., Ružojčić, M., Subašić Maras, M. i Bilić, T. (2019). Gore je bolje? Okrugli stol o nalazima istraživanja na radnicima koji su napustili RH tijekom posljednjeg iseljeničkog vala i njihovim implikacijama za upravljanje ljudskim resursima u hrvatskim organizacijama. U D. Šincek, N. Rudolfi i Z. Penezić (ur.),

Psihologija i digitalni svijet: Sažetci priopćenja (192. str). Zagreb: Hrvatsko psihološko društvo.

Greaves, M., Zibarras, L. D. i Stride, C. (2013). Using the theory of planned behavior to explore environmental behavioral intentions in the workplace. *Journal of Environmental Psychology*, 34, 109-120.

Golub, B. (1992). *Vanjske migracije znanstvenika*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Gurieva, S.D., Kostromina, S.N., Tcvetkova, L.A., Samuylova, I.A., Konfisakhor, A. G. i Anisimova, T.V. (2015). Migration as an indicator of people's social and psychological stability (as exemplified in the Pskov Region). *Psychology in Russia*, 8(1), 61.

Hu, L. T. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.

Inkson, K., Carr, S., Edwards, M., Hooks, J., Jackson, D., Thorn, K. i Allfree, N. (2004). From brain drain to talent flow: views of Kiwi expatriates. *University of Auckland Business Review*, 6(2), 29-39.

Jurasić, D. (2016, 24.listopada). *SVI U ZAGREB Trend: Dalmatinci više nisu rekorderi, sad se u metropolu najviše doseljavaju Slavonci*. Večernji list, preuzeto 25. 5. 2018 s <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-zagreb-se-doseljava-najvise-slavonaca-1123303>

Jurić, T. (2017). Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku: karakteristike i motivi. *Migracijske i etničke teme*, 33(3), 337-371.

Jurić, T. (2018). *Iseljavanje Hrvata u Njemačku: gubimo li Hrvatsku?* Zagreb: Školska knjiga.

- Kriste, M. (2017). *Nacionalna sigurnost i izbjeglička kriza: Politika i postupanje Republike Hrvatske prema izbjeglicama s Bliskog Istoka*. Doktorski rad. Dubrovnik: Odjel za komunikologiju Sveučilišta u Dubrovniku.
- Kulanova, M., Orosova, O., Petkeviciene, J., Lukacs, A. i Miovsy, M. (2016). Psychological factors related to emigration plans among university students. Rad prezentiran na konferenciji International Psychological Applications Conference and Trend, 30. travnja - 2. svibnja 2016., Lisabon, Portugal.
- Marić, Z. i Džamonja-Ignjatović, T. (2011). Evaluation of effects of program for improving skills and motivation for employment. *Psihologija*, 44(2), 131-148.
- Mežnarić, S. i Stubbs, P. (2012). Društveni utjecaji emigracije i migracija selo–grad u Hrvatskoj: 1991.-2011. *Migracijske i etničke teme*, 28(3), 241-285.
- Miloš, D. i Pranić, T. (2017). *Neka obilježja posljednjeg emigrantskog vala mladih iz Republike Hrvatske*, preuzeto 10. 6. 2018. s <https://www.bib.irb.hr/909963>
- Milković, M. i Štambuk, M. (2015). To bike or not to bike? Application of the theory of planned behavior in predicting bicycle commuting among students in Zagreb. *Psihologijske teme*, 24(2), 187-205.
- Perasović, B., Franc, R. i Mustapić, M. (2017). Youth, democracy and populism in croatian context: key Findings of MYPLACE Project. Rad prezentiran na konferenciji MIEDZYNARODOWA KONFERENCIJA NAUKOWA: Europa w obliczu wyzwani zagrożeń bezpieczeństwa, tożsamości i jakości życia, 23-24. ożujka 2017, Katowice – Zabrze, Poljska.
- Peračković, K. i Rihtar, S. (2016). Materijalizam kao društvena vrijednost i poticaj namjerama iseljavanja iz Hrvatske. *Migracijske i etničke teme*, 32(3), 295-317.
- Pokos, N. (2017). Osnovna demografska obilježja suvremenog iseljavanja iz Hrvatske. *Političke analize*, 7(31), 16-23.

Potočnik, D. i Adamović, M. (2018). *Iskustvo migracije i planirani odlasci mladih iz Hrvatske*, preuzeto 25. 4. 2018. s

http://www.fes-croatia.org/fileadmin/user_upload/Migracije_mladih_WEB_verzija.pdf

Reichlová, N. (2005). *Can the theory of motivation explain migration decisions?* Prague: Charles University Prague.

Relja, R., Reić, I. i Čerenić, V. (2015). Potrebe, mogućnosti i namjera odlaska u inozemstvo: analiza stavova studenata iz Splita (RH) i Sarajeva (BIH). *Andragoški glasnik: Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*, 19(1-2 (34)), 1-21.

Šverko, I. (2005). Studentske namjere odlaska u inozemstvo: veličina potencijalnog „odljeva mozgova“ i njegove odrednice u 1995., 1997. i 2004. godini. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 14(6 (80)), 1149-1174.

Tabachnik, B. G. i Fidell, S. L. (2007). *Discriminant analysis. Using multivariate statistics*. Boston: Pearson Education Inc, 201(3), 377-438.

Tartakovsky, E. i Schwartz, S. H. (2001). Motivation for emigration, values, wellbeing, and identification among young Russian Jews. *International Journal of Psychology*, 36(2), 88-99.

Vidal, S. i Kley S.(2010). The Geographic proximity of social ties in migration intentions and behaviour. *Migremus Arbeitspapiere*, 1.

Živić, D. (2016). Suvremena migracija kao odrednica depopulacije istočne Hrvatske (2001.-2014.). U A. Šundalić, K. Zmaić, T. Sudarić i Ž. Pavić (ur.), *Sociokulturno nasljeđe i gospodarski razvoj. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Globalizacija i regionalni identitet 2016.* (str. 52-75). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Živković, I., Sekulić, D. i Šporer, Z. (1995). *Asimilacija i identitet*. Zagreb: Školska Knjiga.

Župarić-Ijić, D. (2016). Iseljavanje iz Republike Hrvatske nakon ulaska u Europsku uniju,
preuzeto 28. 6. 2018. s

http://www.fescroatia.org/fileadmin/user_upload/FES_Iseljavanje_web.pdf

8. PRILOZI

Tablica 1 Prikaz rezultata *hi-kvadrat* testa kojim je ispitana razlika u frekvenciji sociodemografskih karakteristika rezidenata i emigranata ($N=414$)

	<i>rezidenti</i> $N=225$	<i>emigranti</i> $N=189$	<i>hi-kvadrat</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
<i>Muškarci</i>	60	66	3.31	1	.07
<i>Žene</i>	165	123			
<i>Niskoobrazovani</i>	70	95	15.72	1	.01
<i>Visokoobrazovani</i>	155	94			
<i>Nezaposleni i drugo</i>	113	42	34.38	1	.01
<i>Zaposleni</i>	112	147			
<i>Samci</i>	93	50	10.06	1	.01
<i>U partnerskom odnosu</i>	132	139			
<i>Bez djece</i>	166	121	4.60	1	.03
<i>S djecom</i>	59	68			
<i>Bliska osoba vani</i>	134	154	23.32	1	.00
<i>Bez bliske osobe vani</i>	91	35			

Legenda: niskoobrazovani=osnovna škola, trogodišnja strukovna škola i gimnazija ili neka druga četverogodišnja škola; visokoobrazovani= preddiplomska razina, diplomska razina, magisterij znanosti i doktorat znanosti; nezaposleni i drugo=student/ica, student/ica i radim, nezaposlen/a i umirovljenik/ica; zaposleni= stažiranje, pripravništvo ili stručno osposobljavanje bez zasnivanja radnog odnosa, zaposlen/a izvan zvanja (struke), zaposlen/a u zvanju (struci)i vlasnik obrta, tvrtke ili trgovačkog društva; samci=samac/a, rastavljen/a i udovac/ica; u partnerskom odnosu=u vezi, u braku, u izvanbračnoj zajednici; s djecom= 1 do 4 i više djece

Tablica 2 Rezultati eksploratorne faktorske analize (Varimax normalized) Upitnika za predviđanje namjere odlaska iz Hrvatske na poduzorku rezidenata i emigranata (N=414)

Čestice	rezidenti N=225					emigranti N=189				
	Γ _{F1}	Γ _{F2}	Γ _{F3}	Γ _{F4}	Γ _{F5}	Γ _{F1}	Γ _{F2}	Γ _{F3}	Γ _{F4}	Γ _{F5}
1. Ostvarenje osobnih ciljeva i vrijednosti	.80	.00	.20	.18	.04	.83	.02	.14	.15	.10
2. Pronalazak posla/staža	.82	-.12	.19	.06	.06	.72	.04	.10	-.02	.07
3. Poticajna radna okolina	.85	-.09	.11	.16	.04	.83	.06	.12	.09	.02
4. Opterećenost poslom	-.01	-.02	.04	-.05	-.66	-.12	.03	-.06	.02	-.72
5. Odvojenost od obitelji i prijatelja	.08	-.06	-.02	.12	-.55	.06	-.15	-.01	.07	-.63
6. Manjak slobodnog vremena	-.07	-.02	.00	-.03	-.80	-.14	-.03	-.05	-.04	-.82
7. Život u nekorumpiranom društvu	.60	-.12	-.04	.24	-.14	.42	-.07	.08	.06	-.26
8. Stjecanje novih vrijednih iskustava	.84	-.03	.07	.12	.04	.79	-.05	.07	.18	.09
9. Bogat kulturni i zabavni život	.72	-.07	.07	.09	-.04	.63	.05	.05	.22	.09
10. Profesionalno usavršavanje	.85	.00	.11	.07	.03	.81	.10	.06	.12	.08
11. Život u sredini s visom razinom poštivanja ljudskih prava	.77	.01	.05	.23	-.08	.78	.04	.13	.15	-.05
12. Otac (ako nemate oca-stariji rođak ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.12	.06	.76	.02	-.08	-.02	.83	.14	-.05	.08
13. Majka (ako nemate majku-starija rođakinja ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.06	.15	.76	.07	-.06	-.05	.82	.04	-.00	.07
14. Brat/sestra/bliski rođak/inja	.10	.16	.73	-.05	-.06	.02	.88	.03	-.02	.04
15. Partner/ica (ako trenutno niste u vezi svejedno pokušajte procijeniti u kojoj mjeri bi Vas partner/ica podržao/la)	.16	-.04	.51	.17	.15	.12	.62	-.03	.02	-.03
16. Najbolji prijatelj/ica	.10	.13	.65	-.07	.05	.07	.80	-.10	.02	.04
17. Visoki financijski troškovi	.00	.72	.12	-.02	-.00	-.12	.03	-.67	.01	.03
18. Poteškoće zbog slabog ili nedovoljnog poznavanja jezika	-.02	.61	.13	-.25	.02	.00	.03	-.56	-.04	-.01
19. Problemi zbog neusklađenosti hrvatskih obrazovnih programa sa stranama	-.01	.66	.13	-.14	.04	.06	.05	-.52	-.21	-.05
20. Poteškoće u pronalasku posla	-.11	.73	.01	-.09	.01	-.15	-.01	-.63	-.00	-.03
21. Poteškoće u pronalasku stana	-.05	.74	.01	.13	.11	-.08	-.08	-.57	.03	-.08
22. Financijski problemi u novoj sredini	-.06	.87	.04	-.05	-.01	-.11	-.03	-.77	.04	.01
23. Usamljenost i nostalgija za domom	-.12	.44	.20	-.45	.12	-.12	.11	-.24	-.45	-.07
24. Nemogućnost snalaženja u novoj sredini	-.08	.71	.06	-.20	-.03	-.26	-.11	-.55	-.19	.03
25. Želim otići iz Hrvatske	.37	-.18	.04	.82	-.02	.21	.00	-.00	.83	-.02
26. Sigurno ću otići iz Hrvatske	.27	-.16	.12	.81	-.01	.12	.03	.05	.72	-.08
27. Za mene je najbolje da odem iz Hrvatske	.40	-.16	.08	.78	.00	.24	.05	.02	.82	-.06
Svojstvena vrijednost	5.4	4.0	2.6	2.5	1.5	4.7	3.3	2.8	2.3	1.7
% objašnjene varijance	20.0	15.1	9.6	9.4	5.5	17.4	12.0	10.5	8.7	6.4

Tablica 3 Rezultati eksploratorne faktorske analize (Varimax normalized) Upitnika za predviđanje namjere ostanka u Hrvatskoj na poduzorku rezidenata i emigranata (N=414)

Čestice	rezidenti N=225					emigranti N=189				
	r _{IF1}	r _{IF2}	r _{IF3}	r _{IF4}	r _{IF5}	r _{IF1}	r _{IF2}	r _{IF3}	r _{IF4}	r _{IF5}
1. Zadovoljavajući stil/kvaliteta života	.53	-.03	.34	.14	.34	.29	-.14	.11	.30	.20
2. Ugodna klima	.80	.07	.14	.15	.11	.03	.03	.10	.75	.13
3. Čisti zrak/voda	.83	.06	.13	.11	.05	.03	-.07	-.04	.84	.06
4. Zdrava hrana	.79	-.00	.14	.12	.04	.04	-.08	.01	.78	.13
5. Fizička sigurnost	.79	-.08	.05	.14	.04	.19	-.18	.15	.68	.09
6. Više slobodnog vremena	.69	-.00	.04	.10	.21	.07	.04	.06	.53	.10
7. Održavanje obiteljskih i prijateljskih veza	.57	-.05	.05	.21	.17	.04	.01	.17	.60	.03
8. Mogućnost doprinosa promjenama u hrvatskom društvu	.50	-.02	.19	.16	.29	.19	.04	-.03	.30	.28
9. Nezaposlenost	-.07	.68	-.06	-.04	.11	-.08	.83	.05	-.02	-.03
10. Mala neadekvatna/nedovoljna plaća	-.03	.91	.02	.01	-.05	.01	.94	.07	-.06	-.01
11. Nepoticajna radna okolina	-.01	.91	-.01	.01	-.04	-.05	.89	.04	-.02	-.03
12. Nesigurnost zaposlenja	.01	.87	-.01	-.06	.04	-.04	.94	.04	-.03	.00
13. Život u korumpiranom društvu	.07	.89	-.03	.07	.06	-.02	.96	.07	-.06	-.04
14. Život u neuređenoj državi	.02	.91	-.05	.06	.06	-.02	.95	.07	-.05	-.03
15. Otac (ako nemate oca-stariji rođak ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.19	.09	.07	.73	.05	.07	.03	.85	.06	.04
16. Majka (ako nemate majku-starija rođakinja ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.15	.09	.04	.75	.14	.08	.06	.85	.11	.00
17. Brat/sestra/bliski rođak/inja	.18	.04	.12	.79	.10	.04	.03	.89	.05	.02
18. Partner/ica (ako trenutno niste u vezi svejedno pokušajte procijeniti u kojoj mjeri bi Vas partner/ica podržao/la)	.11	-.08	.05	.58	.16	.03	.10	.66	.10	.04
19. Najbolji prijatelj/ica	.18	-.09	.12	.75	.08	.03	.05	.81	.10	.04
20. Nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba	-.25	.06	-.73	-.11	-.18	-.82	-.01	.01	-.03	-.02
21. Nemogućnost pronalaska posla/staža	-.09	-.02	-.85	-.01	.02	-.81	.09	-.04	-.07	.00
22. Nemogućnost pronalaska posla u struci	-.04	.05	-.82	-.01	-.00	-.76	.08	.02	-.03	.02
23. Visoke rate kredita/dugovi	-.14	.04	-.74	-.03	-.15	-.61	.05	-.06	-.13	-.20
24. Ograničene mogućnosti za profesionalno usavršavanje	-.07	.05	-.74	-.15	-.28	-.75	.05	-.03	-.14	-.07
25. Osjećaj bespomoćnosti i nemoći	-.19	-.03	-.67	-.19	-.40	-.77	-.03	-.06	.00	-.20
26. Neizdržljivost društveno-političke situacije u Hrvatskoj	-.15	-.03	-.53	-.17	-.49	-.61	-.06	-.07	-.09	-.15
27. Želim ostati u Hrvatskoj	.29	.05	.17	.23	.76	.12	-.06	.08	.28	.74
28. Sigurno ću ostati u Hrvatskoj	.26	.07	.23	.16	.78	.15	-.01	.05	.12	.86
29. Za mene je najbolje da ostanem u Hrvatskoj	.18	.09	.23	.14	.78	.19	-.07	.01	.15	.86
Svojestvena vrijednost	4.4	4.6	4.2	2.9	2.7	4.1	5.2	3.4	3.4	2.3
% objašnjene varijance	15.1	15.8	14.3	10.2	9.4	14.0	17.9	11.9	11.7	8.0

Tablica 4 Rezultati analize pouzdanosti subskale Stav prema pozitivnim aspektima odlaska iz Hrvatske na poduzorku rezidenata i emigranata ($N=414$)

	rezidenti $N=225$	emigranti $N=189$
<i>Čestice</i>	rit	rit
1. Ostvarenje osobnih ciljeva i vrijednosti	.79	.79
2. Pronalazak posla/staža	.78	.62
3. Poticajna radna okolina	.84	.80
7. Život u nekorumpiranom društvu	.60	.38
8. Stjecanje novih vrijednih iskustava	.82	.77
9. Bogat kulturni i zabavni život	.70	.62
10. Profesionalno usavršavanje	.81	.78
11. Život u sredini s visokom razinom poštivanja ljudskih prava	.78	.78
<i>Cronbach alpha</i>	.92	.89

Tablica 5 Rezultati analize pouzdanosti subskale Stav prema negativnim aspektima odlaska iz Hrvatske na poduzorku rezidenata i emigranata ($N=414$)

	rezidenti $(N=225)$	emigranti $(N=189)$
<i>Čestice</i>	rit	rit
4. Opterećenost poslom	.52	.60
5. Odvojenost od obitelji i prijatelja	.43	.51
6. Manjak slobodnog vremena	.67	.75
<i>Cronbach alpha</i>	.71	.78

Tablica 6 Rezultati analize pouzdanosti skale Subjektivne norme u vezi s odlaskom iz Hrvatske na poduzorku rezidenata i emigranata (N=414)

	rezidenti N=225	emigranti N=189
<i>Čestice</i>	rit	rit
1. Otac (ukoliko nemate oca – stariji rođak ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.67	.76
2. Majka (ukoliko nemate majku – starija rođakinja ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.69	.77
3. Brat/sestra ili bliski rođak/inja	.68	.82
4. Partner/ica (ako trenutno niste u vezi svejedno pokušajte procijeniti u kojoj mjeri bi Vas partner/ica podržao/la)	.44	.58
5. Najbolji prijatelj/ica	.60	.75
<i>Cronbach alpha</i>	.81	.89

Tablica 7 Rezultati analize pouzdanosti skale Percipirana bihevioralna kontrola u vezi s odlaskom iz Hrvatske na poduzorku rezidenata i emigranata (N=414)

	rezidenti N=225	emigranti N=189
<i>Čestice</i>	rit	rit
1. Visoki financijski troškovi	.64	.58
2. Poteškoće zbog slabog ili nedovoljnog poznavanja jezika	.63	.50
3. Problemi zbog neusklađenosti hrvatskih obrazovnih programa sa stranim	.66	.47
4. Poteškoće u pronalasku posla	.68	.52
5. Poteškoće u pronalasku stana	.63	.48
6. Financijski problem u novoj sredini	.78	.63
7. Usamljenost i nostalgija za domom	.50	.27
8. Nemogućnost snalaženja u novoj sredini	.72	.53
<i>Cronbach alpha</i>	.88	.77

Tablica 8 Rezultati analize pouzdanosti skale Namjera odlaska iz Hrvatske na poduzorku rezidenata i emigranata ($N=414$)

	rezidenti $N=225$	emigranti $N=189$
<i>Čestice</i>	rit	rit
1. Želim otići iz Hrvatske.	.89	.79
2. Za mene je najbolje da odem iz Hrvatske.	.84	.69
3. Sigurno ću otići iz Hrvatske.	.87	.81
<i>Cronbach alpha</i>	.93	.86

Tablica 9 Rezultati analize pouzdanosti skale Stav prema pozitivnim aspektima ostanka u Hrvatskoj na poduzorku rezidenata i emigranata ($N=414$)

	rezidenti $N=225$	emigranti $N=189$
<i>Čestice</i>	rit	rit
1. Zadovoljavajući stil i kvaliteta života	.62	.35
2. Ugodna klima	.78	.66
3. Čisti zrak i voda	.77	.71
4. Zdrava hrana	.75	.71
5. Fizička sigurnost	.73	.67
6. Više slobodnog vremena	.67	.52
7. Održavanje obiteljskih i prijateljskih veza	.59	.54
8. Mogućnost doprinosa promjenama u hrvatskom društvu	.57	.33
<i>Cronbach alpha</i>	.89	.84

Tablica 10 Rezultati analize pouzdanosti skale Stav prema negativnim aspektima ostanka u Hrvatskoj na poduzorku rezidenata i emigranata (N=414)

	rezidenti N=225	emigranti N=189
<i>Čestice</i>	rit	rit
9. Nezaposlenost	.66	.82
10. Mala, neadekvatna/nedovoljna plaća	.88	.93
11. Nepoticajna radna okolina	.88	.88
12. Nesigurnost zaposlenja	.84	.93
13. Život u korumpiranom društvu	.84	.95
14. Život u neuređenoj državi	.87	.94
<i>Cronbach alpha</i>	.94	.97

Tablica 11 Rezultati analize pouzdanosti skale Subjektivne norme u vezi s ostankom u Hrvatskoj na poduzorku rezidenata i emigranata (N=414)

	rezidenti N=225	emigranti N=189
<i>Čestice</i>	rit	rit
1. Otac (ukoliko nemate oca – stariji rođak ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.67	.80
2. Majka (ukoliko nemate majku – starija rođakinja ili neka druga starija osoba koja je Vama u životu važna)	.71	.82
3. Brat/sestra ili bliski rođak/inja	.76	.84
4. Partner/ica (ako trenutno niste u vezi svejedno pokušajte procijeniti u kojoj mjeri bi Vas partner/ica podržao/la)	.55	.63
5. Najbolji prijatelj/ica	.71	.77
<i>Cronbach alpha</i>	.81	.91

Tablica 12 Rezultati analize pouzdanosti skale Percipirana bihevioralna kontrola u vezi s ostankom u Hrvatskoj na poduzorku rezidenata i emigranata (N=414)

	rezidenti N=225	emigranti N=189
<i>Čestice</i>	rit	rit
1. Nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba	.76	.78
2. Nemogućnost pronalasku posla/staža	.72	.74
3. Nemogućnost pronalasku posla u struci	.69	.68
4. Visoke rate kredita/dugovi	.73	.59
5. Ograničene mogućnosti za profesionalno usavršavanje	.77	.73
6. Osjećaj bespomoćnosti i nemoći	.76	.73
7. Neizdržljivost društveno-političke situacije u Hrvatskoj	.63	.56
<i>Cronbach alpha</i>	.91	.89

Tablica 13 Rezultati analize pouzdanosti skale Namjera ostanka u Hrvatskoj na poduzorku rezidenata i emigranata (N=414)

	rezidenti N=225	emigranti N=189
<i>Čestice</i>	rit	rit
1. Želim ostati u Hrvatskoj.	.82	.74
2. Za mene je najbolje da ostanem u Hrvatskoj.	.85	.81
3. Sigurno ću ostati u Hrvatskoj.	.81	.84
<i>Cronbach alpha</i>	.91	.89